

НИКОЛАЙ ГОГОЛ
МИРГОРОД
ПОВЕСТИ, КОИТО СА КАТО
ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА
ВЕЧЕРИТЕ В СЕЛЦЕТО КРАЙ
ДИКАНКА

Превод: Иван Добрев, Константин Константинов

chitanka.info

Миргород е съвсем малко градче на река Хорол. Има една фабрика за въжета, 1 тухларница, 4 водни и 45 вятърни мелници.

*„География“ от
Зябловски*

Макар че гевречетата в Миргород се правят от черно тесто, те са доста вкусни.

*Из „Записки на един
пътешественик“*

ЧАСТ ПЪРВА

СТАРОВРЕМСКИ ПОМЕШЧИЦИ

Много обичам скромния живот на ония усамотени владетели на отдалечени села, които в Малорусия обикновено се наричат старовремски и като вехтите живописни къщички са хубави със своята пъстрота и пълна противоположност на новата, гладка сграда, чиито стени не са измити още от дъжда, покривите не са покрити със зелена плесен и лишената от мазилка входна площадка не показва червените си тухли. Понякога обичам да сляза за минута в сферата на тоя необикновено усамотен живот, дето нито едно желание не прелита отвъд дървената ограда, която заобикаля дворче отвъд плета на градината, пълна с ябълки и сливи, отвъд селските къщи, които я заобикалят, кривнати настрана, засенчени от върби, бъз и круши. Животът на техните скромни стопани е толкова тих, че за минута се забравяш и мислиш, че страстите, желанията и ония неспокойни рожби на злия дух, които смуцават света, съвсем не съществуват и ти си ги видял само в някакъв бляскав, искрящ сън. Аз виждам оттук ниска къщичка с веранда от малки почернели дървени колонки, която заобикаля цялата къща, за да може човек във време на гръмотевица и градушка да затвори капациите на прозорците, без да се измокри от дъжда. Зад тях ароматната смрадлика, цели редици ниски плодни дръвчета, удавени в пурпура на вишните и в смарагдовото море от сливи — покрити с куршумен матов слой; клонест клен, в чиято сянка е постлан за почивка килим; пред къщата широк двор с ниска млада тревица, с утъпкана пътечка от хамбара до кухнята и от кухнята до господарските покои; дългошиеста гъска, която пие вода заедно с млади и нежни като пух гъсенца; дървена ограда, окичена с нанизи сушени круши и ябълки и с килими, които се проветряват, кола с пъпеша, спряна до хамбара, отпрегнат вол, който лениво лежи до нея — всичко това има за мен неопишуема прелест може би защото вече не го виждам и защото ни е мило всичко онова, с което сме разделени. Както и да е, но дори тогава, когато моята бричка се приближаваше към входната площадка на тая къщичка, душата ми добиваше чудно приятно и спокойно състояние; конете весело спираха пред

площадката, кочияшът най-спокойно слизаше от капрата и пълнеше лулата си, сякаш идваше в собствената си къща, самият лай, вдигнат от ленивите мурджовци, шарковци и белчовци, беше приятен за ушите ми. Но най-много ми се харесваха самите стопани на тия скромни кътчета — старчетата, бабичките, които грижливо излизаха да ме посрещнат. Техните лица ми се явяват понякога и сега между модните фракове, в шума и тълпата и тогава изведнъж ме обзема полусън и ми се мерзелее миналото. По лицата им винаги е изписана такава доброта, такава гостоприемство и чистосърдечие, че макар и за късо време, неволно се отказваш от всички дръзки мечти и неусетно минаваш с всичките си чувства в простия буколически живот.

Досега още не мога да забравя двама старци от миналия век, които — уви! — вече ги няма, но душата ми и до днес още е пълна с жалост и сърцето ми страшно се свива, когато си представя, че един ден пак ще пристигна в тяхното предишно, запустяло днес жилище и на онова място, гдето се издигаше ниската къщичка, ще видя купчина съборени селски къщи, полупресъхнало езеро, обрасъл с трева ров — нищо друго. Тъжно. Още отсега ми е тъжно. Но да се върнем към разказа. Афанасий Иванович Товстогуб и жена му Пулхерия Ивановна Товстогубица, както я наричаха околните селяни, бяха тия старци, за които почнах да разказвам. Ако бях живописец и исках да изобразя върху платно Филемон и Бавкида, никога не бих избрал друг модел освен тях. Афанасий Иванович беше на шейсет години, Пулхерия Ивановна — на петдесет и пет. Афанасий Иванович беше висок, винаги ходеше в овчо кожухче, покрито с камлот, седеше превит и почти винаги се усмихваше, дори и когато разправяше нещо или само слушаше; Пулхерия Ивановна беше някак сериозна, почти никога не се смееше, но по лицето и в очите ѝ имаше изписана толкова доброта, толкова готовност да ви нагости с най-хубавото, което имаха, че вие навярно бихте намерили усмивката ѝ вече прекомерно сладникава за нейното добро лице. Леките бръчки по техните лица бяха разположени така приятно, че художникът навярно би ги откраднал. По тях сякаш можеше да се прочете целият им живот, ясният спокоен живот, който водеха старите народни простосърдечни и същевременно богати семейства — противоположни на ония малоруси от простолюдието, които се замогват като производители на катран, като търгаши, изпълват като скакалци палатите и канцелариите, скубят последната

копейка от собствените си земяци, наводняват Петербург с доносчици, спечелват най-последен капитал и тържествено прибавят към презимето си, завършващо с о, буквата в. Не, също като всички старинни и коренни малорусийски семейства те не приличаха на тия презрени и жалки твари. Човек не можеше да гледа без симпатия тяхната взаимна любов. Те никога не си говореха на „ти“, а винаги на „вие“: вие, Афанасий Иванович; вие, Пулхерия Ивановна. „Вие ли продънихте стола, Афанасий Иванович?“ „Нищо, не се сърдете, Пулхерия Ивановна: аз го продъних.“ Никога не бяха имали деца и поради това цялата им привързаност беше съсредоточена върху тях самите. Някога на младини Афанасий Иванович беше служил като компанеец^[1], сетне бе секундмайор^[2], но това бе много отдавна, бе вече минало, самият Афанасий Иванович почти никога не си спомняше за него. Афанасий Иванович се ожени трийсетгодишен, когато беше левент и носеше везана куртка без ръкави; той дори доста изкусно открадна Пулхерия Ивановна, защото роднините ѝ не искаха да му я дадат; но и за това вече почти не си спомняше, поне никога не говореше за него. Всички тия стари необикновени произшествия отдавна се бяха изличили или бяха заместени от спокоен и усамотен живот, от ония дремещи и същевременно някак хармонични блянове, които изпитвате, когато седите на селския балкон, обърнат към градината, когато прекрасен дъжд шуми разкошно, плющи по листата на дърветата, стича се на шумолещи поточета и навява дрямка по тялото ви, а в това време дъгата се промъква иззад дърветата и във вид на полуразрушен свод свети със своите седем цвята на небето. Или когато ви приспива каляската, която се гмурка между зелените храсти, а гласът на степния пъдпъдък ехти и ароматната трева заедно с житните класове и полските цветя се въвира през вратичките на каляската и ви шиба приятно по ръцете и лицето. Той винаги слушаше с приятна усмивка гостите, които идваха у дома му, понякога и той самият говореше, но повече разпитваше. Не беше от ония старци, които дотягат с вечни похвали за старото време или с укори за новото. Напротив, когато ви разпитваше, проявяваше голямо любопитство и участие към собствения ви живот, към сполуките и несполуките, от които обикновено се интересуват всички добри старци, макар донякъде това да прилича на любопитството на дете, което разглежда печатчето върху верижката на часовника ви, докато говори с вас.

Тогава лицето му, може да се каже, излъчваше доброта. Стаите на къщичката, в която живееха нашите старци, бяха мънички, ниски, в каквито обикновено живеят старовремските хора. Във всяка стая имаше огромна печка, която заемаше почти една трета от нея. Тези стаички бяха ужасно топли, защото и Афанасий Иванович, и Пулхерия Ивановна много обичаха топлината. Самите пеци се отваряха откъм пруста, винаги напълнен почти до тавана със слама, която в Малорусия обикновено се употребява вместо дърва. Пращенето на тая горяща слама и осветлението ѝ правят пруста извънредно приятен в зимна вечер, когато, измръзнал да преследваш някоя брюнетка, се втурваш в него и пляскаш с длани. Стените на стаите бяха украсени с няколко картини и картинки в старинни тесни рамки. Убеден съм, че самите домакини отдавна бяха забравили тяхното съдържание и навярно не биха забелязали, ако някои от тях бъдат изнесени. Имаше два големи портрета, рисувани с маслени бои. Единият изобразяваше някакъв архиерей, а другият Петър Трети. От дясната рамка поглеждаше херцогиня Лавалиер, изцапана от мухи. Около прозорците и над вратите се намираха множество малки картинки, които някак свикваш да смяташ за петна върху стената и затова съвсем не ги разглеждаш. Почти във всички стаи подът беше пръстен, но тъй гладко измазан и поддъжан в такава чистота, с каквата навярно не се поддържаше нито един паркет в богатата къща, лениво измитан от сънлив господин в ливрея. Цялата стая на Пулхерия Ивановна беше изпълнена със сандъци, кутии, кутийки и сандъчета. По стените бяха окачени множество вързопчета и торбички със семена от цветя, зеленчук и дини. По ъглите в сандъчетата и между сандъчетата бяха наредени множество кълбета с пъстроцветна вълнена прежда, парчета от старинни рокли, шити преди половин столетие. Пулхерия Ивановна беше голяма домакиня и прибираше всичко, макар понякога и сама да не знаеше за какво ще ѝ послужи по-късно. Но най-забележителното в къщата бяха пеещите врати. Щом настъпваше утрото, пеенето на вратите се чуваше из цялата къща. Не мога да кажа защо пееха; дали бяха причина за това ръждясалите панти, или самият майстор, който ги бе направил, беше скрил в тях някакъв секрет, но забележителното е, че всяка врата имаше свой собствен глас; вратата на спалнята пееше с най-тънък дискант; вратата за трапезарията хъркаше басово; а оная, която беше в пруста, издаваше някакъв чудноват треперещ и

същевременно стенещ звук, тъй че, като се вслуша в него човек, най-после много ясно чуваше: майчице, студено ми е!

Зная, че на мнозина тоя звук много не се харесва; но аз го обичам много и ако понякога ми се случи тук да чуя скърцане на врати, изведнъж просто ми лъхва на село, на ниска стаичка, озарена от свещ в старовремски светилник, на вечеря, сложена вече на масата, на майска тъмна нощ, която през отворения прозорец наднича от градината към наредената маса, на славей, който залива градината, къщата и далечната река със своите трели, на страх и шумолене на клони... и, Боже, каква дълга върволица от спомени ми навява тогава всичко това. Столовете в стаята бяха дървени, масивни, каквито са били на мода едно време; всички те бяха с високи дялани облежала в естествен вид, без всякакъв лак и боя; дори не бяха покрити с плат и донякъде приличаха на ония столове, върху които и до днес сядат архиереите. Триъгълни масички по ъглите, четириъгълни пред дивана и пред огледалото в тънка златна рамка, обвита с листа, които бяха осеяни от мухите с черни точки, пред дивана голям килим с птици, подобни на цветя, и с цветя, подобни на птици — ето почти всичката украса на скромната къщичка, гдето живееха моите старци. Слугинската стая беше пълна с млади и немлади девойки във фусты на ивици, на които Пулхерия Ивановна понякога даваше да шият някои дреболии или ги караше да чистят ягоди, но повечето от които бързаха към кухнята да спят. Пулхерия Ивановна смяташе за необходимо да ги държи вкъщи и строго следеше за тяхната нравственост. Но за голяма нейна изненада не минаваха няколко месеца и снагата на някои от нейните девойки ставаше много по-пълна от обикновено; това изглеждаше толкова почудно, тъй като в къщата почти нямаше неженени слуги, като се изключи може би само момчето, прислужващо в стаите, което ходеше в сив полуфрак босо и ако не ядеше, непременно спеше. Пулхерия Ивановна обикновено се скарваше на виновната и строго заповядваше занапред да не се случва такова нещо. По стъклата на прозорците бръмчеше страшно множество мухи, което заглушаваше дебелия глас на някоя земна пчела, придружаван понякога от пронизителното жужене на осите; но щом внасяха свещите, цялото това множество отиваше да спи и покриваше като черен облак целия таван.

Афанасий Иванович твърде малко се занимаваше със стопанството, макар че понякога отиваше при косачите и жетварите и

доста внимателно гледаше тяхната работа; цялото бреме на управлението лежеше върху Пулхерия Ивановна. Стопанисването на Пулхерия Ивановна се състоеше в непрекъснато отключване и заключване на килера, в насоляване, сушене, варене на безбройно количество плодове и зеленчуци. Нейната къща напълно приличаше на химическа лаборатория. Под ябълката винаги имаше накладен огън: и от железния триножник почти никога не се сваляше котелът или медната тава, пълна със сладко, желе, мармалад, варени с мед, със захар и не помня още с какво. Под друго дърво кочияшът вечно преваряваше в медно казанче ракия от листа на праскови, от смрадлив цвят, червен кантарион, вишневи костилки и към края на този процес съвсем не беше в състояние да си обърне езика, дрънкаше такива глупости, че Пулхерия Ивановна нищо не можеше да разбере, и отиваше в кухнята да спи. Всичката тая смет се вареше, солеше, сушеше в такова количество, че то навярно би удавило в края на краищата целия двор — защото Пулхерия Ивановна винаги обичаше да приготвя освен пресметнатото за употребяване още и за запас, — ако по-голямата половина от всичко това не се изяждаше от слугините, които се промъкваха в килера и тъй ужасно преяждаха, че цял ден пъшкаха и се оплакваха от корем. В земеделието и другите стопански клонове извън къщата Пулхерия Ивановна имаше малко възможност да се меси. Управителят, в съюз със селския кмет безмилостно ги крадеше. Дватама бяха усвоили навика да влизат в господарските гори като в свои собствени, правеха от тях множество шейни и ги продаваха на близкия панаир, освен това продаваха и на съседните казаци всички дебели дъбове за строеж на мелници. Само веднъж Пулхерия Ивановна реши да направи ревизия на горите си. За тая цел бяха запрегнати джожки с огромни кожени чергила, от които — щом кочияшът тръснеше поводите и конете, служили още и в милицията, потегляха — въздухът се изпълваше с чудовати звуци, така че изведнъж се чуваха и флейта, и дайре, и барабан; всяко гвоздейче и всяка желязна скоба звънтяха толкова силно, че чак до водениците се чуваше как господарката тръгва на път, макар че това разстояние беше не по-малко от две версти. Пулхерия Ивановна не можа да не забележи страшното опустошение в гората и загубата на ония дъбове, които тя още в детинството си знаеше като стогодишни.

— Защо, Ничипоре, дъбчетата са толкова оредели?... — каза тя, като се обърна към своя управител, който се намираще до нея. — Внимавай косата ти да не оредее.

— Защо да са оредели? — казваше обикновено управителят. — Загубили са се! Просто съвсем са се загубили: и гръм ги е съсипал, и червеи са ги изяли — загубили са се, пани, загубили са се.

Пулхерия Ивановна напълно се задоволяваше от този отговор и когато се връщаше къщи, даваше заповед да се удвои само стражата в градината около испанските вишни и големите зимни круши. Тия достойни управници — управителят и кметът, бяха сметнали за съвсем излишно да докарват всичкото брашно в господарските хамбари, защото на господарите щяло да стигне и половината; най-после и тая половина те докарваха плесенясала или мокра, след като е била бракувана на панаира. Но колкото и да крадяха управителят и кметът, колкото и ужасно да плюскаха всички в къщата, като се почне от ключарката и се свърши със свинете, които унищожаваша страшно много сливи и ябълки и често пъти блъскаха дървото със собствената си зурла, за да одрусат от него цял дъжд от плодове, колкото и да ги кълвяха врабците и враните, колкото и подаръци да носеха слугите на своите сватове в други села и дори да мъкнеха от килерите стари платна и прежди и всичко това да се насочваше към всемирния извор, т.е. към кръчмата, колкото и да крадяха гостите, флегматичните кочияши и лакеите — благословената земя произвеждаше всичко това в такова изобилие, Афанасий Иванович и Пулхерия Ивановна имаха нужда от толкова малко, че всички тия страшни разхищения бяха сякаш съвсем незабележими в тяхното стопанство.

Двамата старци по старинния обичай на старовремските помещици обичаха да си похапват. Щом се сипваше зората (те винаги ставаха рано) и вратите почнеха своя разногласен концерт, те вече седяха до масичката и пиеха кафе. След като изпиваше кафето, Афанасий Иванович излизаше в пруста, размахваше кърпичката си и казваше: „Къш, къш, гъша пасмина, от вратата!“ В двора обикновено срещаше управителя. Той имаше навика да влиза в разговор с него, разпитваше за полските работи до най-голяма подробност, правеше такива забележки и даваше такива заповеди, които биха изненадали всекиго с необикновеното познаване на стопанството и никой човек не би дръзнал дори да помисли, че може да се открадне нещо от такъв

буден стопанин. Но неговият управител беше стар врабец, той знаеше как трябва да отговаря, а още повече как трябва да се разпорежда.

След това Афанасий Иванович се връщаше в стаята, доближаваше се до Пулхерия Ивановна и казваше:

— Не мислите ли, Пулхерия Ивановна, че е време да си похапнем нещо?

— Че какво да си похапнем сега, Афанасий Иванович? Дали питка със сланина, или пирожки с мак, или може би солени гъбки?

— Може и гъбки или пирожки — отговаряше Афанасий Иванович и на масата изведнъж се явяваше покривка и върху нея пирожки и гъбки.

Един час преди обедата Афанасий Иванович отново си хапваше, наливаше си една старинна сребърна чашка ракия, закусваше с гъбки, разни сушени рибки и други неща. Сядаха да обядват в дванайсет часа. Освен блюдата и сосиерите на масата имаше множество гърненца със замазани капаци, за да не може да изветрее някое апетитно изделие на старовремската вкусна кухня. През време на обедата обикновено се водеше разговор за предмети, най-близки до обедата.

— Струва ми се, че тая каша е малко прегоряла — казваше обикновено Афанасий Иванович. — На вас не ви ли се струва така, Пулхерия Ивановна?

— Не, Афанасий Иванович, сложете повечко масло, тогава тя няма да ви се струва прегоряла, или ето, вземете от тоя сос с гъбки и я полейте.

— Може — казваше Афанасий Иванович и протягаше чинията си, — да опитаме как ще стане.

След обедата Афанасий Иванович отиваше да си почине около един час, след което Пулхерия Ивановна донасяше разрязана диня и казваше:

— Ето, опитайте Афанасий Иванович, каква хубава диня!

— Не гледайте, Пулхерия Ивановна, че е червена — казваше Афанасий Иванович, като вземаше един голям резен... — Може да е червена и пак да е лоша.

Но динята незабавно изчезваше. След това Афанасий Иванович изяждаше още няколко круши и отиваше да се поразходи из градината заедно с Пулхерия Ивановна. Като се връщаха вкъщи, Пулхерия Ивановна отиваше да си гледа работата, а той сядаше под навеса,

обърнат към двора, и гледаше как килерът постоянно показваше и скриваше вътрешността си и слугините, блъскайки се една друга, ту внасяха, ту изнасяха куп разни неща в дървени сандъци, в кошници, в корита и в други плодохранилища. Малко по-късно той пращаше да повикат Пулхерия Ивановна или сам отиваше при нея и казваше:

— Какво ли да си хапна, Пулхерия Ивановна?

— Че какво ли да бъде? — казваше Пулхерия Ивановна. — Да отида пък да кажа да ви донесат вареники с ягоди, които заповядах нарочно да оставят за вас?

— И то не е лошо — отговаряше Афанасий Иванович.

— Или може би бихте хапнали малко кисел^[3]?

— И то е хубаво — отговаряше Афанасий Иванович, след което всичко това незабавно се донасяше и както му е редът, се изяждаше.

Преди вечерята Афанасий Иванович пак си хапваше нещо. В девет и половина сядаха да вечерят. След вечерята веднага отиваха да спят и всеобща тишина се въдворяваше в това деятелно и същевременно спокойно кътче. Стаята, в която спяха Афанасий Иванович и Пулхерия Ивановна, беше толкова гореща, че малцина биха били в състояние да останат в нея няколко часа. Но Афанасий Иванович отгоре на това, за да му бъде по-топло, спеше на леглото върху печката, макар че силната горещина често пъти го караше да става по няколко пъти посред нощ и да се разхожда из стаята. Понякога, като ходеше из стаята, Афанасий Иванович пъшкаше.

Тогавя Пулхерия Ивановна питаше:

— Защо пъшкате, Афанасий Иванович?

— Господ го знае, Пулхерия Ивановна, тъй, като че ли коремът ме наболява — казваше Афанасий Иванович.

— Да бяхте хапнали нещо, Афанасий Иванович?

— Не зная дали ще ми помогне, Пулхерия Ивановна! Но какво ли да хапна?

— Кисело млечице или рядък ошав от сушени круши.

— Може, само така, да опитам — казваше Афанасий Иванович. Сънената слугиня отиваше да рови в долапите и Афанасий Иванович изяждаше една чинийка, след което обикновено казваше: — Сега като че ли ми поолекна.

Понякога, ако времето биваше ясно и в стаите биваше доста силно затоплено, Афанасий Иванович, развеселен, обичаше да се

пошегува с Пулхерия Ивановна и да поговори за нещо странично.

— Я ми кажете, Пулхерия Ивановна — питаше той, — къде бихме се дянали, ако нашата къща изведнъж се запалеше?

— Виж, това, Боже опази! — казваше Пулхерия Ивановна и се кръстеше.

— Все пак да речем, че нашата къща изгори, къде бихме отишли тогава?

— Бог знае какво говорите, Афанасий Иванович! Как може къщата да изгори, Бог няма да позволи това.

— Но ако изгори?

— Е, тогава бихме отишли в кухнята. Вие бихте взели до известно време оная стаичка, в която живее ключарката.

— Ами ако и кухнята изгори?

— Дано Бог ни опази от такава напаст, да изгорят изведнъж и къщата, и кухнята! Ех! Тогава да отидем в килера, докато се построи новата къща.

— Ами ако и килерът изгори?

— Бог знае какво говорите! Не искам да ви слушам! Грехота е да се говори така и Бог наказва за такива думи.

Но Афанасий Иванович, доволен, че се е пошегувал с Пулхерия Ивановна, се усмихваше, седнал на стола си.

А най-интересни ми се струваха старците, когато имаха гости. Тогава всичко в къщата им добиваше друг вид. Тия добри хора, може да се каже, живееха само за гостите. Най-хубавото, което имаха, се изнасяше. Те се надпреварваха да ви нагостят с всичко, което се произвеждаше в тяхното стопанство. Но най ми беше приятно, че в цялата им услужливост нямаше нищо престорено. Това гостоприемство и тая готовност тъй кротко се изписваха по техните лица, тъй им отиваха, че по неволя човек се съгласяваше с техните молби. Те бяха последица от чистата, ясна простота на техните добри и безхитростни души. Това гостоприемство съвсем не е онова, с което ви гощава чиновникът от държавно учреждение, станал човек с ваша помощ, наричащ ви благодетел и пълзящ пред нозете ви. Те по никоя начин не оставяха госта да си отиде същия ден; той непременно трябваше да пренощува.

— Как е възможно в такава късно време да тръгвате на такъв дълъг път — казваше винаги Пулхерия Ивановна (гостът обикновено

живееше на три или четири версти от тях).

— Разбира се — казваше Афанасий Иванович.

— Всичко може да се случи: да ви нападнат разбойници или други лоши хора.

— Да пази Бог от разбойници! — казваше Пулхерия Ивановна. — И защо ви трябва да разправяте такива работи вечерно време. Разбойници, неразбойници, но вече е тъмно, съвсем не бива да тръгвате. Пък и вашият кочияш, познавам го аз вашия кочияш. Той е такъв слабават и дребничък, една кобила да го ритне, ще го събори, а освен това сигурно се е нарязал вече и спи някъде.

И гостът трябваше непременно да остане; впрочем вечерта в ниската топла стая, приветният, стоплящ и приспиващ разказ, вдигащата се пара от сложената на масата гозба — винаги хранителна и майсторски приготвена — беше за него награда. Аз сякаш и сега виждам как Афанасий Иванович седи приведен на стола с постоянната си усмивка и слуша внимателно и дори с наслада госта. Често пъти ставаше дума и за политика. Гостът, който също твърде рядко излизаше от селото си, често с многозначителен вид и тайнствен израз на лицето правеше своите догадки и разказваше, че французинът тайно се споразумял с англичанина да пусне отново срещу Русия Бонапарт, или просто разказваше за предстояща война и тогава Афанасий Иванович често казваше, сякаш без да забелязва Пулхерия Ивановна:

— И аз мисля да отида на война: защо пък да не мога да отида на война?

— Ето го, вече тръгна — прекъсваше го Пулхерия Ивановна. — Не го вярвайте — казваше тя, като се обръщаше към госта. — Де може той, старият, да отиде на война! Първият срещнат войник ще го застреля! Вярвай Бога, ще го застреля! Ей-така, ще се прицели и ще го застреля.

— Какво от това — казваше Афанасий Иванович, — и аз ще го застрелям.

— Ето на, чуйте го какво говори! — подемаше Пулхерия Ивановна. — Къде ще върви на война! И пищовите му отдавна вече са ръждясали и лежат в килера. Да бяхте ги видели: там има такива пищови, че още преди да гръмнат, ще се пръснат от барута и пръстите му ще се откъснат, и лицето му ще се обезобрази, и навеки ще остане нещастен.

— Какво от това — казваше Афанасий Иванович, — аз ще си купя ново оръжие. Ще си взема сабя или казашка пика.

— Това са все измислици. Тъй изведнъж му хрумне нещо и почне да разправя — отвръщаше Пулхерия Ивановна ядосано. — Зная, че се шегува, но все пак ми е неприятно да го слушам. Ето така говори винаги, понякога го слушаш, слушаш и те дострашее.

Но Афанасий Иванович, доволен, доволен, че донякъде е уплашил Пулхерия Ивановна, се смееше, седнал приведен на стола си.

Пулхерия Ивановна беше за мен най-интересна тогава, когато отвеждаше госта на закуска.

— Ето — казваше тя, като сваляше запушалката от шишето, — това е водка с дъревий^[4] и градински чай. Ако ви болят плешките или кръстът, тя много помага. Ето тая е с червен кантарион: ако шуми в ушите ви и по лицето ви се явяват лишеи, много помага. А тая е варена с костилки от праскови, ето вземете една чашка, каква прекрасна миризма. Ако някой път, като ставате от леглото, се ударите в ръба на шкафа или на масата и на челото ви излезе грудка, стига да изпиете една чашка преди обед, всичко начаса ще ви мине, като че ли съвсем не е било — след това по същия начин се изброяваха и другите шишета, които почти винаги имаха някакви целебни свойства. След като натоварваше госта с цялата тая аптека, тя го завеждаше към множеството наредени чинии: — Ето това са гъбки с чубрица! Тези са с карамфил и лешници; една туркиня ме научи да ги соля, когато още имахме турци в плен. Тя беше една такава добра туркиня и съвсем не личеше, че изповядва турската вяра. Ходеше съвсем както у нас, само че не ядеше свинско: казваше, че у тях там в някакъв закон било забранено. Ето тия гъбки са с листа от френско грозде и мускатово орехче. А пък тия големите са травянки: сега за пръв път съм ги мариновала, не ги знам какви са; научих тайната от отец Иван. В една малка бъчвичка трябва да се постелят най-напред дъбови листа и после да се посипе пипер, селитра и да се сложи още цвят от нечуйвятър^[5], та тоя цвят да се вземе и да се постеле с дръжките нагоре, а пък това са пирожки! Това са пирожки със сирене. А пък ето тия, които Афанасий Иванович много обича, са със зеле и с каша от елда.

— Да — добавяше Афанасий Иванович, — много ги обичам; те са меки и възкиселички.

Изобщо Пулхерия Ивановна беше извънредно доволна, когато имаха гости. Добра бабичка! Тя цялата беше отдадена на гостите. Обичах да ходя у тях и макар да преяждах страшно, както всички, които им гостуваха, макар това да ми беше много вредно, все пак винаги на драго сърце отивах у тях. Впрочем мисля си, дали самият въздух в Малорусия няма някакво особено свойство, което спомага за храносмилането, защото ако тук някой би рекъл да се нахраня по тоя начин, не ще съмнение, че наместо в леглото би се намерил легнал на масата.^[6]

Добри старци! Но моят разказ се приближава към онова твърде тъжно събитие, което завинаги промени живота на това мирно кътче. Това събитие ще ви се стори толкова по-поразително, защото бе предизвикано от една най-незначителна случка. Но по чудноватото устройство на нещата винаги нищожни причини са раждали велики събития и наопаки, великите начинания са завършвали с нищожни последици. Някой завоевател събере всички сили на държавата си, воюва няколко години, пълководците му се прославят и най-после всичко това завършва с придобиване на късче земя; а понякога, напротив, някакви си двама колбасари от два града ще се сбият помежду си за глупости и свадата ще обхване след това градовете, после селата и селцата, а сетне и цялата държава. Но да оставим тези разсъждения: не им е мястото тук. Освен това не обичам разсъжденията, когато си остават само разсъждения.

Пулхерия Ивановна имаше едно сиво котенце, което почти винаги лежеше свито на кълбо до нозете ѝ. Пулхерия Ивановна понякога го милваше и гъделичкаше с пръст по шийката, която разгаленото котенце протягаше колкото е възможно по-високо. Не може да се каже, че Пулхерия Ивановна премного го обичаше, но просто беше се привързала към него, защото бе свикнала да го вижда. А пък Афанасий Иванович често се присмиваше на тая привързаност.

— Не зная, Пулхерия Ивановна, какво особено намирате в котката. За какво ви е тя? Да имахте куче, щеше да бъде друго: кучето може да се вземе на лов, ами котката за какво е?

— По-добре мълчете, Афанасий Иванович — казваше Пулхерия Ивановна, — вие обичате да говорите само и нищо повече. Кучето е нечистопльтно, кучето ще мърси, кучето ще изпочупи всичко, а котката е тихо създание, тя никому няма да стори зло.

Впрочем на Афанасий Иванович му беше все едно дали е куче, или котка, той говореше така само за да се присмее малко на Пулхерия Ивановна.

Зад градината имаха голяма гора, която беше напълно пощадена от предприемчивия управител може би защото ударите на брадвата биха стигнали до ушите на Пулхерия Ивановна. Тя беше заглъхнала, занемарена, старите стволоче на дърветата бяха закрити с разраснал се лещак и приличаха на гащати крака на гълъби. В тая гора живееха диви котки. Горските диви котарази не бива да се смесват с ония смелчаци, които тичат по покривите на къщите. Намирайки се в градовете, те въпреки острия си нрав са много по-цивилизовани от обитателите на горите. Тия, напротив, са повече народ мрачен и див: винаги ходят мършава, слаби, мяукат с груб, необработен глас. Те изравят понякога подземен вход чак до самите хамбари и крадат сланина, явяват се дори и в кухнята, като скачат внезапно през отворения прозорец, когато забележат, че готвачът е отишъл в буренака. Изобщо никакви благородни чувства не са им познати; те живеят от грабеж и удушват малките врабчета в самите им гнезда. Тези котки дълго се душеха през дупката под хамбара с кроткото котенце на Пулхерия Ивановна и най-после го подмамиха, както отряд войници подмамя някоя глупава селянка. Пулхерия Ивановна забележа изчезването на котката, прати да я търсят, но котката не се намираше. Минаха се три дни, Пулхерия Ивановна пожали и накрая съвсем забрави за нея. Един ден, когато ревизираше зеленчуковата градина и се връщаше с откъснати от собствената ѝ ръка зелени млади краставици за Афанасий Иванович, слухът ѝ бе поразен от най-жалко мяукане. Тя сякаш по инстинкт продума: — пис, пис! — и изведнъж из буренака излезе нейната сива котка — мършава, слаба: личеше, че от няколко дни не беше яла нищо. Пулхерия Ивановна продължаваше да я вика, но котката стоеше пред нея, мяукаше и не смееше да се приближи: личеше, че беше много подивяла през това време. Пулхерия Ивановна тръгна по-нататък, като продължаваше да вика котката, която боязливо вървеше подире ѝ чак до стобора. Най-после, като видя предишните познати места, тя влезе и в стаята. Пулхерия Ивановна веднага заповяда да ѝ дадат мляко и месо и седнала пред нея, се наслаждаваше на лакомията, с която бедната ѝ фаворитка гълташе късче след късче и сърбаше млякото. Сивата котка почти пред очите ѝ

се наду и сега вече не ядеше толкова лакомо. Тя протегна ръка, за да я помилва, но неблагодарницата, както изглежда, беше вече прекалено свикнала с дивите котараци или беше научила романтичните правила, че бедността, щом има любов, е по-хубава от дворците, а котараците бяха голи като соколи: както и да е, тя изскочи през прозореца и никой от слугите не можа да я хване.

Бабицката се замисли. „Това е смъртта, която идва да ме вика!“ — каза си тя мислено и нищо не можа да я разсее. Цял ден беше тъжна. Напразно Афанасий Иванович се шегуваше и искаше да научи защо така изведнъж се е натъжила: Пулхерия Ивановна мълчеше или отговаряше съвсем не така, че да може да задоволи Афанасий Иванович. На другия ден тя видимо отслабна.

— Но какво става с вас, Пулхерия Ивановна? Да не сте болна?

— Не, не съм болна, Афанасий Иванович! Искам да ви съобща едно особено събитие: знаей, че това лято ще умра, моята смърт идва вече да ме вика!

Устата на Афанасий Иванович някак болезно се изкриви. Ала той искаше да победи в душата тъжното чувство и усмихнат каза:

— Бог знае какво говорите, Пулхерия Ивановна! Наместо чая, който често пиете, вие трябва да сте пила прасковена ракия.

И на Афанасий Иванович му домъчня, че се беше пошегувал така с Пулхерия Ивановна, той я гледаше и сълза увисна на ресниците му.

— Моля ви се, Афанасий Иванович, да изпълните моята воля — каза Пулхерия Ивановна. — Когато умра, погребете ме до черковната ограда. Облечете ме със сивата рокля, оная, дето е с малки цветенца на кафяво поле. Атлазената рокля, дето е с малинови ивици, не ми слагайте: мъртвата няма нужда вече от рокли. За какво й са те? А на вас ще ви потрябва: ще си ушиете от нея параден халат, когато дойдат гости, да можете да се покажете прилично и да ги посрещнете.

— Бог знае какво говорите, Пулхерия Ивановна! — каза Афанасий Иванович. — Кой знае кога ще дойде смъртта, а вие още отсега ме плашите с такива думи.

— Не, Афанасий Иванович, аз вече знаей кога ще дойде моята смърт. Но не тъжете за мене: вече съм стара жена и достатъчно съм живяла, а и вие вече сте стар, скоро ще се видим на она свят.

Но Афанасий Иванович ридаше като дете.

— Грехота е да плачете, Афанасий Иванович! Не вършете грях и не гневете Бога със скръбта си. Аз не съжалявам, че умирам. За едно само съжалявам (тежка въздишка прекъсна за минута думите ѝ), съжалявам, че не зная на кого да ви оставя, кой ще се грижи за вас, когато умра. Вие сте като малко дете: трябва да ви обича оня, който ще се грижи за вас — при това по лицето ѝ се изписа такава дълбока, такава съкрушителна сърдечна жалост, че не зная дали някой би могъл в тоя миг да я гледа равнодушно.

— Слушай, Явдоха — каза тя, като се обърна към ключарката, която нарочно бе заповядала да повикат, — когато умра, ти да се грижиш за пана, да го пазиш като очите си, като родно свое дете. Гледай в кухнята да се готви онова, което той обича. Да му даваш винаги чисти горни и долни дрехи; когато се случат гости, да го стъкмиш прилично, защото той може да излезе и по стар халат, нали и сега често забравя кога е празник и кога е делник. Не сваляй очи от него, Явдоха, аз ще се моля за теб на оня свят и Бог ще те възнагради. А не забравяй, Явдоха, че ти си вече стара, не ти остава много да живееш, не вземай грях на душата си. Защото ако не се грижиш за него, няма да имаш щастие на оня свят. Аз сама ще моля Бога да не ти даде щастлив край. И ти ще бъдеш нещастна, и децата ти ще бъдат нещастни, и целят ви род в нищо няма да има Божиата благословия.

Горкичката бабичка! Тя тогава не мислеше нито за оная велика минута, която я очакваше, нито за душата си, нито за бъдещия си живот, тя мислеше само за горкия си спътник, с когото бе прекарала живота си и когото оставяше сиротен и безприютен. С необикновена сръчност разпореди всичко по такъв начин, че след нея Афанасий Иванович да не забележи отсъствието ѝ. Нейната увереност в близката ѝ смърт беше силна и състоянието на душата ѝ бе тъй настроено към това, че наистина няколко дни по-късно тя легна на легло и не можеше вече да приема никаква храна. Афанасий Иванович цял се превърна във внимание и не се отдалечаваше от леглото ѝ. „Да бяхте си хапнали нещо, Пулхерия Ивановна?“ — казваше той, като поглеждаше с тревога в очите ѝ. Но Пулхерия Ивановна нищо не казваше. Най-послед, след дълго мълчание, тя сякаш поиска да каже нещо, помръдна устни — и диханието ѝ отлетя.

Афанасий Иванович беше съвсем смаян. Това му се стори тъй неочаквано, че дори не заплака. С мътни очи той гледаше към

умрялата, сякаш не разбираше какво е станало с нея.

Умрялата сложиха на масата, облякоха я в същата рокля, която тя самата бе избрала, скръстиха ѝ ръцете, сложиха в тях восъчна свещ — той гледаше всичко това безчувствено. Множество народ от всякакво звание изпълни двора, множество гости пристигнаха за погребението, из двора бяха наредени дълги маси жито, домашни ракии, камари баници, гостите говореха, плачеха, поглеждаха покойната, разсъждаваха за нейните качества, гледаха и него; но той самият се отнасяше към всичко това някак чудновато. Най-после понесоха покойницата, народ рукна след нея, тръгна и той; свещениците бяха в пълно одяние, слънцето светеше, пеленачетата плачеха в ръцете на майките си, чучулигите пееха, децата по ризки тичаха и си играеха по пътя. Най-после ковчегът беше сложен до гроба, казаха му да се доближи и да целуне за сетен път покойната. Той се доближи, целуна я, на очите му се показаха сълзи, но никакви безчувствени сълзи. Ковчегът бе спуснат, свещеникът взе лопатата и пръв хвърли шепа земя, басовият хор от псалта и двамата клисари проточено изпя вечна памет под чистото безоблачно небе, работниците хванаха лопатите и пръстта вече покри и изравни трапа — в това време той се провря напред; всички му сториха път, оставиха го да мине, като искаха да видят какво е намислил. Той вдигна очи, погледна с мътен поглед и каза:

„Значи вече я погребяхте! За какво!“ Спря се и не довърши думите си.

Но когато се върна у дома си, когато видя, че стаята му е празна, че дори столът, на който седеше Пулхерия Ивановна, беше изнесен, той зариде, зариде силно, рида безутешно и сълзи като река се лееха от потъмнелите му очи.

Пет години минаха оттогава. Коя ли мъка не отнася времето? Коя ли страст ще оцелее в неравната битка с него? Аз познавах един човек в разцвета на още младите си сили, изпълнен с истинско благородство и достойнство, познавах го влюбен нежно, страстно, лудо, дръзко, скромно и пред мен, почти пред очите ми, предметът на неговата страст — нежна и прекрасна като ангел жена — бе поразен от ненаситната смърт. Никога не съм виждал такива ужасни пориви на душевно страдание, такава бясна палеща мъка и толкова всеопустошаващо отчаяние, каквито вълнуваха нещастния влюбен.

Никога не мислех, че човек би могъл да си създаде такъв ад, в който да няма и сянка, и образ, и нищо, което що-годе да прилича на надежда... Хората гледаха да не го изпуснат от очи: от него бяха скрили всички оръдия, с които би могъл да се умъртви. Две седмици по-късно той изведнъж се овладя. Почна да се смее, да се шегува; дадоха му свобода и първото нещо, за което я използва, беше да си купи пистолет. Един ден внезапно се чу изстрел, който ужасно изплаши близките му. Те се втурнаха в неговата стая и го намериха проснат, с прострелян череп. Лекарят, който се случи тогава там и за чието изкуство гърмеше всеобща мълва, откри в него белези на живот, намери раната ненапълно смъртоносна и за изненада на всички той бе излекуван. Надзорът над него бе увеличен още повече. Дори на масата не слагаха нож до него и гледаха да махнат всичко, с което би могъл да се удари; но той в скоро време намери своя сгоден случай и се хвърли под колелата на минаваща каляска. Ръката и кракът му бяха строшени, но пак го излекуваха. Година след това го видях в една многолюдна зала, той седеше до масата, весело казваше „Петитуверт“, като затваряше една карта и зад него, облеганата на гърба на стола му, стоеше младата му жена, която броеше неговите жетони.

След като минаха поменатите пет години от смъртта на Пулхерия Ивановна, аз се намерих из ония места и се отбих в селцето на Афанасий Иванович да споходя стария си съсед, у когото понякога прекарвах деня и винаги ядях до насита изделията на гостоприемната домакиня. Когато наближих двора, къщата ми се видя двойно по-стара, къщите на селяните бяха съвсем полегли, не ще съмнение, също така, както и стопаните им, дървеният стобор и плетът в двора бяха съвсем разрушени и аз сам видях как готвачката измъкваше от него прътове за разпалване на печката, макар че трябваше да направи още две крачки, за да вземе от натрупаните там съчки. С тъга се доближих до входната площадка, същите мурджовци и шарковци, вече слепи или с пречупени крака, залаяха, като вдигнаха нагоре своите рунтави, окичени с бодили опашки. Насреща ми излезе старец. Значи това е той! Познах го веднага; но беше вече двойно по-прегърбен от преди. Позна ме и ме поздрави със същата усмивка.

Влязох след него в стаите; в тях сякаш всичко беше както преди, но във всичко съгледах някакво странно безредие, някаква явна липса на нещо; с една дума изпитах ония особени чувства, които ни обземат,

когато влизаме за пръв път в жилището на вдовец, когото по-рано сме познавали неразделен от другарката, която го е придружавала цял живот. Чувствата ни приличат тогава на ония чувства, които изпитваме, когато виждаме пред себе си с един крак човека, когото винаги сме познавали здрав. Във всичко личеше липсата на грижливата Пулхерия Ивановна: на масата сложиха нож без дръжка; гозбите вече не бяха приготвени така изкусно. За стопанството не исках да питам, боях се дори да погледна стопанските постройките.

Когато седнаха на трапезата, една слугиня завърза салфетката на Афанасий Иванович и много добре направи, защото иначе той щеше да изцапа целия си халат със сос. Помъчих се да го забавлявам с нещо и му разправих разни новини, той слушаше със същата усмивка, но от време на време погледът му ставаше съвсем безчувствен и мислите в него не се объркваха, а изчезваха. Често вдигаше лъжицата с каша и вместо да я доближи до устата си, доближаваше я до носа си, вместо да набоде с вилицата късче пиле, мушкаше шишето и тогава слугинята го хващаше за ръката и я насочваше към пилето. Понякога чакахме по няколко минути следващата гозба. Афанасий Иванович сам забелязваше това и казваше: „Защо толкова бавят яденето?“ Но аз виждах през пролуката на вратата, че момчето, което ни разнасяше гозбите, съвсем не мисли за това и спеше, оборило глава на печката.

— Ето това е оная гозба — каза Афанасий Иванович, когато ни поднесоха мнишки със сметана, — ето оная гозба — продължи той и забелязах, че гласът му започна да трепери и сълза се канеше да надникне от куршумените му очи, но той правеше всички усилия, за да я спре. — Ето това е оная гозба, която по... покой... покойна... — и изведнъж сълзите му рукохна. Ръката му падна на чинията, чинията се обърна, търкули се и се счупи, сосът го заля цял; той седеше безчувствено, безчувствено държеше лъжицата и сълзите като ручей, като непрестанно извиращ фонтан се лееха, лееха се като порой по салфетката му.

Боже! — мислех си аз, като го гледах: пет години всеизстребващо време — и той е вече безчувствен старец, старец, чийто живот като че ли нито веднъж не е бил смущаван от нито едно силно усещане, целият живот на когото като че ли се е състоял само от седене на висок стол, от ядене на сушени рибки и круши, от добродушни разкази — и такава дълга, такава гореща скръб? Кое тогава има по-голяма власт над нас:

страстта или навикът? Или всички сили и стремежи, цялата вихрушка от наши желания и кипящи страсти са само последица от младата ни възраст и само за това изглеждат дълбоки и съкрушителни. Като и да е, но в това време всички наши страсти ми се струваха детински в сравнение с тоя дълъг, бавен, почти безчувствен навик. На няколко пъти той се помъчи да продума името на покойната, но на средата на думата спокойното му лице конвулсивно се сгърчваше и детският му плач ме нараняваше в самото сърце. Не, това не бяха ония сълзи, на които са обикновено тъй щедри старците, когато ви излагат жалкото си положение и нещастията си; това не бяха и ония сълзи, които се ронят при чаша пунш, не! То бяха сълзи, които течаха, без да питат, от само себе си, като се набираха от лютата болка на изстиналото вече сърце.

Той не изкара дълго след това. Неотдавна чух за неговата смърт. Чудно е обаче, че обстоятелствата на неговата смърт имаха някаква прилика със смъртта на Пулхерия Ивановна. Един ден Афанасий Иванович решил да се поразходи малко из градината. Когато бавно вървял по пътеката с обикновеното си безгрижие, без да мисли за нещо, случило му се едно чудно произшествие: той изведнъж чул, че зад него някой продумал с доста ясен глас: „Афанасий Иванович!“ Обърнал се, но нямало никого, погледнал на всички посоки, надникнал в храстите — никъде никого. Денят бил тих и слънцето греело. Той за минута се замислил: лицето му някак се съживило и най-после продумал: „Това е Пулхерия Ива-новна, тя ме вика!“ И на вас, не ще съмнение, ви се е случвало някога да чуете глас, който ви зове по име и който простолюдието обяснява така: че на някоя душа е домъчняло за човека и го вика, след което идва неминуемо смъртта. Да си призная, винаги ми се е струвал страшен тоя тайнствен зов. Помня, че като дете често съм го чувал: понякога изведнъж зад мен някой ясно произнася моето име. Обикновено денят по това време биваше ясен и слънчев, нито едно листо по дърветата в градината не помръдваше, тишината биваше мъртва, дори щурецът млъкваше, в градината по това време нямаше жива душа. Но признавам, че ако най-бясната и бурна нощ с целия си ад от стихии би ме настигнала сред непроходима гора, не бих се уплашил толкова, колкото от тая ужасна тишина сред безоблачния ден. Обикновено тогава в най-голям страх и запъхтян избягвах от градината и се успокоявах едва когато срещнех някой човек, чийто вид прогонваше тая страшна пустиня в сърцето.

Той цял се покорил на вътрешното си убеждение, че Пулхерия Ивановна го вика; покорил се с волята на послушно дете, чезнел, кашлял, топял се като свещ и най-последно угаснал, както угасва тя, когато не е останало вече нищо, което да може да подкрепи бедния й пламък. „Сложете ме до Пулхерия Ивановна“ — ето всичко, което той продумал преди смъртта си.

Желанието му било изпълнено и той бил погребан до църквата близо до гроба на Пулхерия Ивановна. На погребението имало по-малко гости, но също такава множество прост народ и просяци. Господарската къща вече съвсем опустяла. Предприемчивият управител и кметът пренесли в къщата си всички останали старовремски работи и вехтории, които ключарката не могла да открадне. Наскоро след това пристигнал, който знае откъде, някакъв далечен роднина, наследник на имението, който служел по-рано като поручик не помня в кой полк, страшен реформатор. Той видял веднага голямата разнебитеност и запуснатост в стопанските работи и решил бездруго да изкорени всичко това, да го оправи и да въведе ред. Купил шест отлични английски сърпа, заковал на всяка селска къща особен номер и най-последно тъй добре се разпоредил, че шест месеца по-късно имението било взето под попечителство. Мъдрите попечители (един бивш заседател и някакъв щабскапитан в избелял мундир) изстребили в непродължително време всички кокошки и яйца. Селските къщи, които били почти съвсем полегнали на земята, напълно се съборили; селяните почнали да пиянстват и повечето от тях се разбягали. А същинският стопанин, който впрочем живеел в доста мирни отношения със своите попечители и пиел заедно с тях пунш, идвал много рядко в селото си и оставал там за късо време. Той и досега обикаля всички панаири в Малорусия; грижливо се осведомява и пресмята цените на разните произведения, които се продават на едро, като брашно, коноп, мед и друго, но купува само малки дреболии като кремъци, гвоздеи за прочистване на лулата си и изобщо всичко онова, общата цена на което не надминава една рублина.

---

[1] *Компанейци* — войници и офицери от кавалерийски полкове, съставени от доброволци. ↑

[2] Чин, равен на капитански. ↑

[3] *Кисел* — сладко желе от плодов сок. Б.пр. ↑

[4] *Деревий* — билка за лекуване на стомашни заболявания. ↑

[5] *Нечуйвятър* — Гогол обяснява: „Трева, която се дава на свинете за мас“. Б.пр. ↑

[6] В Русия слагат ковчега с покойника на масата. ↑

ТАРАС БУЛБА

I

— Я се обърни, сине! Ех, какъв си ми смешен! Какви са тези попски подрасници по вас? И така ли ходят всички в академията?

С такива думи старият Булба посрещна двамата си сина, които се учеха в киевската бурса и бяха дошли в къщи при баща си.

Синовете му току-що бяха слезли от конете. Това бяха двама яки момци, които още гледаха изпод вежди като наскоро завършили семинаристи. Силните им здрави лица бяха покрити с първия мъх, който още не беше докоснат от бръснач. Те бяха много смутени от такова посрещане и стояха неподвижно, свели очи към земята.

— Чакайте, чакайте! Я да ви разгледам хубавичко — продължаваше той, като ги обръщаше, — какви дълги свитки^[1]! Какви свитки! Такива свитки не е имало още по света. Я да потича някой от вас, да видя няма ли да плъосне на земята, като се замотае в полите.

— Не се смей, не се смей, татко! — каза най-сетне по-възрастният.

— Виж го ти, хубостника! А защо да не се смея?

— Ей тъй, макар че си ми баща, но ако се смееш, бога ми, ще те напердаша!

— Ах ти, келеш! Как, баща си?... — каза Тарас Булба и отстъпи с учудване няколко крачки назад.

— Макар и баща. За обида не гледам и не зачитам никого.

— Че как искаш да се биеш с мен? Нима с юмруци?

— Та с каквото и да е.

— Е, хайде с юмруци! — каза Булба, като засукваше ръкави. — Ще видя що за човек си в юмруците!

И баща и син вместо здрависване след дългата раздяла започнаха да се налагат един друг и в хълбоците, и в кръста, и по гърдите, като ту отстъпваха и се оглеждаха, ту настъпваха отново.

— Вижте, добри хора, оглупял е старият! Съвсем е изкуфял! — казваше тяхната бледна, слабичка и добра майка, застанала на прага и още неуспяла да прегърне своите ненагледни деца. — Децата си

дойдоха в къщи, повече от година не сме ги виждали, а той бог знай какво е намислил: да се бие с юмруци!

— Ама той славно се бие! — казваше Булба, като спря. — Бога ми, хубаво! — продължаваше той, като се оправяше. — Така че можеше дори и да не го опитвам. Добър казак ще бъде! Е, здравей, синко! Дай да се разцелуваме! — И баща и син започнаха да се целуват. — Добре, синко! Така налагай всекиго, както мене млати; никому не премълчавай! А все пак смешна ти е премяната: каква е тази връвчица, дете виси тука? А ти бе, дръвник, какво си скръстил ръце? — обърна се той към по-младия. — Защо ти, кучи сине, не ме налагаш?

— Друго не можа да измислиш! — казваше майката, като прегръщаше в това време по-младия. — Откъде ти скимна рождено дете баща си да бие. Пък и до това ли му е сега: детето е малко, толкова път е пропътувало, уморено е. (Това дете беше на двадесет години и тъкмо един сажан високо.) Сега би трябвало да си почине и да си похапне нещо, а той го кара да се бие!

— Ех, галеник си ти, както виждам! — рече Булба. — Не слушай, синко, майка си: тя е жена, тя нищо не знае. Какво е вашето галене? Вашето галене — равното поле и бързият кон: това ви е галенето! А виждате ли ей тази сабя! Това ви е майката! Всичко това, с което тъпчат главите ви, е празна работа; и академията, и тези книжки, буквари и философия — всичко това кой го знае какво е, плюя аз на всичко това! — Тук Булба изтърси такава думичка, каквата дори не е за печатане. — А ето, по-хубаво ще е още следната седмица да ви изпратя в Запорожието. Ето къде е науката, истинската наука! Там ви е училището; само там ще се научите на ум и разум.

— И само една седмица ли ще си бъдате у дома? — казваше жално, със сълзи на очите сухичката старица-майка. — Няма да могат и да си поотдъхнат, бедните; няма да могат и родната си стряха да видят и аз не ще мога да им се нарадвам!

— Стига, стига си вила, старо! Казакът не е роден да се занимава с жени. Да беше ги скрила под полата си, та да ги мътиш като кокоши яйца. Хайде, хайде, донасяй на софрата всичко, каквото има. Няма нужда от мекици, меденки, кифли и други глупости; домъкни ни целия овен и козята лой, мед четиридесетгодишен! И повечко водка, но не с

измишльотини, не със стафиди и с разни джунджурии, а чиста, пенлива водка, що кипи и съска като побесняла.

Булба поведе синовете си в горницата, откъдето пъргаво избягаха две красиви момичета прислужнички с червени мъниста, които почистваха стаята. Те, както изглежда, се изплашиха от пристигането на младите господари, които не обичаха да прощават никому, или пък просто искаха да спазят своя женски обичай: да извикат и да хукнат презглава, като видят мъж, а след това, силно засрамени, дълго да се крият с ръкав. Горницата беше наредена по вкуса на онези времена, живи следи за които бяха останали само в приказките и народните песни, непети вече из Украйна от брадати стари слепци, пригласяни от тихото дрънкане на бандурата сред наобиколилия ги народ — по вкуса на онези бранни, трудни времена, когато из Украйна започнаха да се разиграват борбите за унията. Всичко беше чисто, измазано с цветна глина. По стените — саби, бичове, мрежи за птици, серкмета и пушки, изкусно украсен рог за барут, златна конска юзда и спъвайки със сребърни плочници. Прозорците на горницата бяха мънички, с кръгли, мъждукащи стъкла, които сега се срещат само в старинните църкви, през които никак не можеше да се гледа, освен да се вдигне подвижното стъкло. Около прозорците и вратите имаше червени шарки. На полиците по ъглите имаше стомни, бутилки и шишета от зелено и синьо стъкло, гравирани сребърни бокали, разни златни чаши: венециански, турски, черкезки, стигнали до горницата на Булба по различни пътища през трета и четвърта ръка, нещо твърде обикновено през тези юначни времена. Брестови скамейки около цялата горница; голяма маса под иконите в парадния ъгъл; широка печка с крила, с издатини и вдлъбнатини, покрити с цветни, пъстри плочки — всичко това беше съвсем познато на двамата наши юнаци, крито всяка година си идваха пеша за ваканцията, пеша, защото още нямаха коне, пък и не беше обичай да се позволява на учениците да яздят. Те имаха само дълги перчеми, които можеше да опъне всеки въоръжен казак. Чак след завършването Булба им изпрати от своето хергеле чифт млади жребци.

По случай идването на синовете си Булба нареди да повикат всички стотници и всички полкови чинове, които бяха налице, и когато дойдоха двама от тях и есаулът Дмитро Товкач, неговият стар другар, той веднага представи синовете си:

— Ето, вижте какви юнаци! Скоро ще ги изпратят в Сечта.

Гостите поздравиха и Булба, и двамата момци и им казаха, че хубаво ще направят и че няма по-добра наука за млад човек от Запорожката сеч.

— Е, панове братя, да сядат всеки, кой където обича, на трапезата. Хайде, синчета! Да пийнем най-напред водка! — казваше така Булба. — Боже благослови! Бъдете здрави, синчета; и ти, Остап, и ти, Андрий! Дай боже винаги да успявате на война! Да биете неверниците, и турците да биете, и татарчугите да биете; когато и ляхите започнат да се бъркат нещо във вярата ни, и ляхите да биете. Хайде, давайте си чашката. Какво, хубава ли е водката? А как е по латински водка? Туйто, сине, глупави са били латинците: та те и не са знаели, че на света има и водка. Как го викаха този, дето латински стихове е писал? Не съм грамотен твърде, та и затова не зная: Хораций ли, как беше?

„Глей го ти татко! — помисли си по-големият син Остап. — Всичко знае, старото му куче, а още се преструва.“

— Мисля, че архимандритът не ви е давал и да помиришете водка — продължаваше Тарас. — Ама признайте си, синчета, здравата са ви налагали с брезови и сурови вишневи пръчки по гърба и по всичко, каквото има казакът. А може би, тъй като вие твърде сте се вразумили, може и с камшици да са ви пердашили? Навярно не само в събота, налагали са ви и в сряда, и в четвъртък?

— Излишно е, татко, да се спомня за онова, което е било — отговори хладнокръвно Остап, — което е било, то е минало!

— Нека сега се опитат! — каза Андрий. — Нека сега някой само да ме закачи. Нека само да се мерне сега някоя татарчуга, ще види какво е казашката сабя!

— Добре, синко! Бога ми, добре! Щом е така, и аз ще тръгна с вас! Бога ми, ще тръгна. Какъв дявол ще чакам тук да стана земеделец, въртокъщник, да гледам овце и свине, да се завирам в женските поли? Загубена е тая: аз съм казак, не искам! Какво от туй, че няма война? Ще дойда с вас на Запорожието, ей тъй, да се поразходя. Бога ми, ще дойда! — И старият Булба се горещеше малко по малко, горещеше се, най-сетне съвсем се разсърди, стана от софрата и като се наперчи, тупна с крак. — Още утре тръгваме! Защо да отлагаме! Какъв враг ще чакаме тука? За какво ни е тази къща? Защо ни е всичко това? Защо ни

са тези гърнета? — Като каза това, той започна да удря и да хвърля гърнетата и шишетата.

Клетата старица, привикнала вече с тези постъпки на мъжа си, гледаше тъжно, седнала на пейката. Тя не смееше нищо да каже, но като чу това страшно за нея решение, не можа да сдържи сълзите си; погледна децата си, с които я заплашваше такава скорошна раздяла, и никой не би могъл да опише цялата безмълвна сила на скръбта ѝ, която сякаш тръпнеше в очите ѝ и в трепетно свитите ѝ устни.

Булба беше страшно упорит. Това беше един от онези характери, които можеха да се създадат само през тежкия XV век в полускитническата част на Европа, когато цялата първобитна Южна Русия, изоставена от своите князе, беше опустошена и изгорена от бесните пристъпи на монголските хищници; когато, лишен от дом и покрив, човек ставаше смел; когато сред пожарища, пред лицето на страшни съседи и постоянна опасност, той се заселваше и привикваше да ги гледа право в очите, забравил какво е страх на света; когато боен пламък обхващаше старинно миролюбивия славянски дух и се зароди казачеството — този широк, разпасан размах на руската природа, и когато всички поречия, бродове, брежовни наклони и удобни места се осейваха с казаци, на които и броя никой не знаеше, и техните смели другари имаха право да отговарят на султана, пожелал да научи за тяхната численост: „Кой ги знай! У нас те са пръснати по цялата степ: дете байрак, там и казак.“ (Дете има малко хълмче, там вече ще се намери и казак.) Това наистина беше необикновена проява на руската сила: нея я изтръгна из народната гръд огнивото на бедите. Вместо предишните владения, малки градчета, пълни с кучкари и ловци, вместо враждуващи и търгуващи с градчетата малки князе възникнаха страшни селища, чифлици и махали, свързани от обща опасност и омраза против нехристиянските хищници. Известно е вече на всички от историята как тяхната постоянна борба и неспокоен живот спасиха Европа от бесните набези, грозящи да я катурнат. Полските крале, оказали се вместо феодалните князе властелини на тези просторни земи, макар отдалечени и слаби, разбраха значението на казаците и изгодите от такъв боеви войнишки живот. Те ги насърчаваха и ласкаеха тази тяхна склонност. Под тяхната далечна власт хетманите, избрани от самите казаци, преобразуваха тези махали и чифлици в полкове и уредени окръзи. Това не беше събрана, строева войска, никой не би

могъл да я види; но в случай на война и общо движение за осем дни, не повече, всеки се явяваше на кон, напълно въоръжен, получаващ само един десетак заплата от краля, и за две седмици се събираше толкова войска, колкото не можеха да съберат никакви редовни набори. След свършване на похода воинът отиваше на ливадите и нивите на днепровските бродове, ловеше риба, търгуваше, вареше бира и беше свободен казак. Тогавашните чужденци справедливо се учудваха на неговите необикновени способности. Нямаше занаят, който да не го знаеше казакът: да направи вино, да измайстори талига, да стрие барут, да извърши коваческа, железарска работа и в добавка към всичко това да гуляе до провала, да пие, както само руснакът знае — всичко това му идеше отръки. Освен редовно записаните казаци, които се смятаха за задължени да се явяват през време на война, винаги можеше, когато потрябваше, да се съберат цели тълпи доброволци; стигаше само есаулите да минат по пазарищата и площадите на всички села и селища и да извикат из цяло гърло, изправили се на талигата: „Ей вие, винари и зидари, стига сте варили бира и сте се въргаляли по печките, стига сте хранили мухите с тлъстите си тела! Ставайте, за да спечелите рицарска слава и чест! Вие, орачи, сеячи, овчари и женкари! Стига сте ходили след ралото да цапате своите жълти ботуши, да се прибирате при женичките си и да си губите рицарската сила! Време е да спечелите казашка слава!“

И тези думи бяха като искри, паднали на сухо дърво. Орачът счупваше ралото, зидари и пивовари захвърляха своите каци и разбиваха бъчвите си, занаятчията и търговецът запращаха по дявола и занаят, и дюкян, чупеха гърнета у дома си — и всички яхваха конете. С една дума, тук руският характер получи могъщ размах, здрав външен вид.

Тарас беше от старите кореняци полковници: целият беше създаден за военни тревоги и се отличаваше с груба откритост на нрава си. Тогава влиянието на Полша започна вече да се предава на руското дворянство. Мнозина възприемаха полските обичаи, разкош, наемаха великолепни прислуги, соколджии, ловци, устройваха обеда, създаваха свити. Тарас не обичаше това. Той обичаше простия казашки живот и се скара с онези от другарите си, които клоняха на варшавска страна, като ги наричаше роби на полските панове. Вечно неспокоен, той се смяташе за законен защитник на православието. Ходеше на своя

глава по селата, в които се оплакваша от притеснението на арендатори и от нови прибавки на мита върху всеки комин. Сам със своите казаци устройваше съд и имаше за правило, че в три случая винаги трябва да се хване за сабята, а именно: когато комисарите не уважаваха старейшините и стояха пред тях с шапки; когато се присмиваха над православието и не зачитаха обичаите на прадедите и най-сетне, когато враговете бяха неверници и турци, против които той във всички случаи смяташе за позволено да вдигне оръжие за слава на християнството.

Сега той отнапред се радваше при мисълта, как ще се яви с двамата си сина в Сечта и ще каже: „На, вижте какви юначаги съм ви довел!“ Как ще ги представи на всички стари, калени в битките другари; как ще погледа първите им подвизи във военната наука и пиянствуването, което също тачеше като едно от главните достойнства на рицаря. Отначало искаше да ги изпрати сами; но при вида на тяхната свежест, ръст и могъща следния ден той реши да отиде с тях, макар че го правеше само от упоритост. Той вече се разпореждаше и даваше заповеди, избираше коне и сбруи за младите си синове, надникваше и в конюшните, и в хамбарите, определи слугите, които утре трябваха да тръгнат с тях. На есаула Товкач предаде властта си заедно със строга заповед да се яви веднага с целия полк, ако само изпрати някаква вест из Сечта. Макар и да беше малко пийнал и главата му още да беше замаяна от пиянството, нищо не забрави. Дори заповяда веднага да напоят конете и да им сложат в яслите едра и хубава пшеница и се върна в къщи, уморен от грижи.

— Хайде, деца, сега трябва да спим, а утре ще правим каквото бог даде. Не ни оправяй леглата! Не ни трябва легла. Ще спим на двора.

Нощта току-що бе обгърнала небето, но Булба винаги лягаше рано. Той се изтегна на килима, покри се с овчи кожух, защото нощният въздух беше доста хладничък и защото Булба обичаше да се завие по-топличко, когато си беше в къщи. Той скоро захърка и след него подхвана целият двор; всичко, което лежеше в разните му ъгли, захърка и запя; най-напред заспа пазачът, защото повече от всички се напи по случай пристигането на младите господари.

Само клетата майка не спеше. Тя се наведе над главите на свидните свои синове, легнали един до друг; решеше с гребен младите им, небрежно разхвърляни къдри и ги мокреше със сълзи; тя цялата ги

гледаше, гледаше ги с всички чувства, цялата се превърна на зрение и не можеше да ми се нагледа. Тя ги беше откърмила със собствената си гърд, тя ги беше отгледала, отхранила ги беше — и само за миг ги вижда пред себе си. „Синове мои, мили мои синове! Какво ще стане с вас? Какво ви чака?“ — казваше тя и сълзите спираха в бръчките, които бяха изменили хубавото ѝ някога лице. Наистина тя беше за съжаление като всяка жена през този героичен век. Тя само един миг живя с любов, само в първия пламък на страстта, само в първия пламък на младостта, и вече суровият ѝ съблазнител я оставяше заради сабята, заради другари, заради пиянствуване. Тя виждаше мъжа си по два-три дни в годината и после няколко години за него нищо не се чуваше. Пък и живот беше това? Тя търпеше оскърбления, дори побои, тя е видяла ласки само по милост, тя беше някакво чудно същество в това сборище от неженени рицари, на които гуляйджийското Запорожие нахвърляше своя 'суров колорит. Младост без наслаждения се мярна пред нея и нейните прекрасни свежи бузи и гърди без целувки прецъфтяха и се покриха с преждевременни бръчки. Цялата любов, всичките чувства, всичко нежно и страстно в жената — всичко у нея се превърна в майчинско чувство. С жар, със страст, със сълзи, като степна чайка се виеше тя над децата си. Синовете, нейните мили синове ще ѝ вземат, ще ги вземат, за да не ги види никога вече! Кой знае, може би още в първия бой някой татарин ще им отсече главите и тя няма да знае къде лежат захвърлени телата им, които ще бъдат разкъсани от хищни птици; а за всяка тяхна капка кръв тя цяла би се дала. Като ридаше, тя гледаше в очите им, когато всесилният сън беше започнал да ги притваря, и си мислеше: „Дано пък, като се събуди, Булба да отсрочи за ден-два заминаването; може би той намисли това бързо пътуване, защото беше много пиян.“

Месецът отдавна вече озаряваше от високото небе целия двор, пълен със спящи, гъстия върбалак и високия буренак, в които беше потънал стоборът, що обкръжаваше двора. Тя все седеше до главите на своите мили синове, като за минута не сваляше от тях очи и не мислеше за сън. И конете, като почувствуваха, че се разсъмва, легнаха на тревата и престанаха да ядат; горните листа на върбите започнаха да шушнат и лека-полека шушнещата струя се спусна по тях чак додолу. Майката престоя до разсъмване, никак не беше уморена и вътрешно желаше нощта да продължи колкото се може повече. Откъм степта се

понесе звънко цвилене на жребче; червени ивици ясно се откरोиха на небето.

Булба изведнъж се събуди и скочи. Той много добре помнеше всичко, което беше заповядал вчера.

— Ей, момчета, стига сте спали! Време е, време е! Напойте конете! А къде е старата? (Така обикновено наричаше той жена си.) По-живо ни пригответи за ядене, старо: дълъг път ни чака.

Клетата старица, лишена от последната надежда, омърлушено се потътри към къщи. Между това, докато ти със сълзи на очи готвеше всичко за закуска, Булба раздаваше своите заповеди, застояваше се в конюшнията и сам избираше за децата си най-хубави накити.

Семинаристите изведнъж се преобразиха: вместо предишните изцапани ботуши се явиха червени сахтиянови със сребърни подкови; шалвари, широки като Черно море, с хиляди дипли и гънки, бяха пристегнати със златни учкури; към учкура бяха привързани дълги ремъци с пискюлчета и разни други заврънкулки за лула. Ален казакин от ярко като огън сукно беше запасан с шарен пояс; инкрустирани турски пищови бяха затъкнати на пояса им; сабята дрънкаше в краката. Лицата им, малко загорели още, сякаш бяха разхубавели и побелели; младите черни мустаци сега някак по-ясно очертаваха белината им и здравия силен цвят на младостта; те бяха хубави под черните овнешки калпаци със златни върхове. Клетата майка! Като ги видя, и дума не можа да продума и сълзите спряха на очите ѝ.

— Е, синове, всичко е готово! Няма какво да се мотаем! — каза най-сетне Булба. — Сега по християнски обичай всички преди тръгването трябва да седнем.

Всички седнаха, без да се изключват дори и слугите, застанали почтително на вратите.

— Сега, майко, благослови децата си! — каза Булба. — Моли бога да се бият храбро, винаги да защищават честта лицарска^[2], винаги да държат за Христовата вяра, ако не — по-добре да загинат, та и помен да не остане от тях! Приближете, деца, до майка си: майчината молитва и по вода, и по суша спасява.

Майката, слаба като майка, ги прегърна, извади две малки икони и ги окачи с плач на шиите им.

— Нека да ви пази... божията майка... Не забравяйте, синчета, майка си... пратете макар и думичка за себе си... — Повече тя не можа

да говори.

— Е, деца, да тръгваме! — каза Булба.

До стълбите стояха оседланите коне. Булба се метна на своя Чорт, който се отдръпна бясно, почувствувал върху гърба си двайсетпудовата тежест, защото Булба беше извънредно тежък и пълен.

Когато майката видя, че и синовете ѝ вече се качиха на конете, тя се хвърли към по-малкия, на чието лице бе изразена повече нежност; тя го хвана за стремето, прилепи се до седлото му и с отчаяние в очите не го изпущаше от ръцете си. Двама яки казаци я взеха грижливо и я отнесоха в къщи. Но когато те излязоха из портите, с цялата лекота на дива коза, неприсъща на годините ѝ, тя изтича до вратата, с необикновена сила спря коня и прегърна едного от синовете си с някаква луда, безчувствена страст; пак я отведоха.

Младите казаци язدهа смутени и възпираха сълзите си, понеже се бояха от баща си, който, от своя страна, също беше малко смутен, макар и да се мъчеше да не показва това. Денят беше сив; зеленината блестеше ярко; птиците цвърчаха някак разногласно. Като отминаха, те погледнаха назад; чифликът им като че ли потъна в земята, над земята се виждаха само два комина от тяхната скромна къщичка и върховете на дърветата, по клоните на които са се катерили като катерици; пред тях още се простираше само далечната ливада, по която те можеха да си припомнят цялата история на своя живот, от годините, когато се търкаляха по нейната росна трева, до годините, когато причакваха в нея черновежда казачка, страхливо прекосяваща я със своите млади, пъргави крачка. Ето, само геранилото над кладенеца с привързаното на върха колело от талига стърчи самотно в небето; равнината, която преминаха, отдалеч вече изглежда като планина, всичко закри. Прощавайте и детство, и игри, и всичко, и всичко!

---

[1] Горна дреха у южните руси. — Б.а. ↑

[2] Рицарска. — Б.а. ↑

II

Тримата конници пътуваха мълчаливо. Старият Тарас мислеше за миналото: пред него минаваше младостта му, годините му, неговите изживени години, за които казакът почти винаги плаче, защото му се иска целият му живот да бъде младост. Той мислеше кого ли от своите предишни другари ще срещне в Сечта. Пресмяташе кои са умрели вече, кои още живеят. Една сълза бавно се кръглеше на зеницата му и неговата побеляла глава се отпусна печално.

Синовете му бяха заети с други мисли. Но трябва по-надълго да разкажа за неговите синове. На дванадесет години ги дадох в Киевската академия, защото всички почтени сановници от онова време смятаха за необходимо да дадат възпитание на децата си, макар че после съвсем забравяха за него. Тогава, както всички, които постъпваха в бурсата, те бяха диви, възпитани на свобода, и там вече обикновено малко се пооглаждаха и получаваха нещо общо, което ги правеше да си приличат един на друг. По-големият, Остап, започна своето поприще с това, че още първата година избяга. Върнаха го, набиха го здравата и насила го накараха да учи. Четири пъти той закопава буквара си в земята и четири пъти, като го набиваха жестоко, му купуваха нов. Няма съмнение, че щеше да го направи и пети път, ако баща му не беше му обещал тържествено, че ще го остави цели двадесет години манастирски послушник, и се закле предварително, че няма никога да види Запорожието, ако не изучи в академията всички науки. Интересно е, че това го говореше самият Тарас Булба, който ненавиждаше всяка, ученост и както вече видяхме, съветваше децата си никак да не се занимават с нея. Оттогава Остап с необикновено усърдие седна над отегчителната книга и скоро се нареди сред най-добрите. Тогавашното учение нямаше нищо общо с живота: тези схоластически, граматически, риторически и логически тънкости никога не се докосваха до времето, никога не се прилагаха и не се повтаряха в живота. Тези, които ги изучаваха, в нищо не можеха да приложат своите познания, макар и по-малко схоластически. Самите учени бяха по-невежи от другите, защото изобщо бяха съвсем

отдалечени от опита. При това републиканското устройство на бурсата, това ужасно множество млади, яки, здрави хора, всичко това трябваше да им внуши дейност, съвсем различна от техните учебни занятия. Понякога лошите условия, понякога честите наказания с глад, понякога многото потребности, които се събуждаха у свежия, здрав, силен юноша, всичко това, съединено, пораждаше онази предприемчивост, която после се развиваше в Запорожието. Гладната бурса скиташе из улиците на Киев и караше всички да бъдат предпазливи. Търговките, седнали на пазара, винаги закриваха с ръце, като орлици рожбите си, своите банички, гевреци, тиквени семки, щом само зърнеха минаващ бурсак. Консултът, който по длъжност трябваше да наглежда подчинените му другари, имаше такива страшни джобове на шалварите си, че можеше да побере там цялото дюкянче на заляпалата се търговка. Тези бурсаци образуваха съвсем отделен свят: във висшите кръгове, състоящи се от полски и руски дворяни, тях не ги допускаха. Дори воеводата Адам Кисел, въпреки че покровителствуваше академията, не ги въвеждаше в обществото и заповядваше да ги държат по-строго. Впрочем това поръчение беше съвсем излишно, защото ректорът и преподавателите монаси не жалеха пръчките и камшиците и често по тяхна заповед ликторите така жестоко набиваха своите консули, че няколко седмици те почесваха шалварите си. За много от тях това беше съвсем дребна работа и им се струваше малко по-силно от пиперлия водка, на други най-сетне силно им омръзваха такива непрестанни загривания и те избягваха в Запорожието, ако успяваха да намерят пътя и ако не ги залавяха. Въпреки че започна с голямо усърдие да учи логика и дори богословие, Остап Булба никак не можеше да се отърве от неумолимите пръчки. Естествено всичко това трябваше да закали някак неговия характер и да му придаде твърдост, с каквато казаците винаги са се отличавали. Остап винаги беше смятан за един от най-добрите другари. Той рядко предводителствуваше другите в дръзки предприятия — да оберат чужда овощна или зеленчукова градина, но затова пък винаги беше един от първите, които тръгваха под знамето на някой предприемчив бурсак, и никога, в никакъв случай не издаваше другарите си; никакви пръчки и камшици не бяха в състояние да го накарат да направи това. Той беше суров към други подбуждения освен към война и шумен гуляй; в краен случай поне за друго той и не мислеше. Беше добър

дотолюва, доколкото беше възможно при такъв характер и през онова време. Душевно беше трогнат от сълзите на клетата си майка и само това го смущаваше и го караше да навежда замислен глава.

По-малкият му брат Андрий беше с малко по-живи чувства и някак си по-развити. Той се учеше на драго сърце и без усилия, с каквито обикновено започваше тежкият и силен характер. Беше по-находчив от брат си, често се явяваше предводител на доста опасни предприятия и понякога с помощта на своя изобретателен ум успяваше да изклинчи от наказанията, докато брат му Остап, отхвърлил всяко покровителство, сваляше дрехата си и лягаше на пода, без и да помисли да се моли за помилване. Той също така кипеше от, жажда за подвиг, но заедно с нея душата му беше достъпна и за други чувства. Нуждата от любов избухна в него буйно, когато навърши осемнадесет години; жената все по-често започна да се явява в горещите му мечти; като слушаше философските диспути, той я виждаше всеки момент свежа, черноока, нежна. Пред него непрекъснато се мяркаха нейните блестящи, твърди гърди, нейната нежна, прекрасна, цяла разголена ръка; самата ѝ рокля, прилепнала към нейното девствено и при това силно тяло, дишаше в мечтите му с някакво неизразимо сладострастие. Той грижливо скриваше от другарите си тези движения на страстната си юношеска душа, защото в тогавашния век беше срамно и безчестно за казака да мисли за жена и любов, преди да е опитал боя. Изобщо през последните години той по-рядко ставаше предводител на някоя тайфа, но по-често бродеше сам в някое затънтено кътче на Киев, потънало във вишневи градини, сред ниските къщурки, загледани примамливо към улицата. Понякога поемаше и из аристократическата улица, в сегашния стар Киев, където живееха малорусийските и полските дворяни и където къщите бяха построени с известно своенравие. Веднъж, като зяпаше, върху му връхлетя каретата на някакъв полски пан и седящият на капрата колар със страхотни мустаци здравата го шибна с камшика. Младият бурсак кипна: с безумна смелост той хвана с могъщата си ръка задното колело и спря каретата. Но понеже се страхуваше от разправии, коларят шибна конете, те хукнаха и Андрий, който за щастие успя да си пусне ръката, плъсна с лице в калта. Звънък и хармоничен смях се чу над него. Той повдигна очи и видя на прозореца такава красавица, каквато от рождение не беше виждал: черноока и бяла като сняг, озарена с

руменината на утринното слънце. Тя се смееше от сърце и смехът придаваше бляскава сила на нейната ослепителна красота. Той се слиса.

Гледаше я съвсем смаян, като изтриваше разсеяно калта от лицето си, която още повече се размазваше. Коя ли ще да е тази красавица? Той искаше да узнае от слугите, които, пъстро накичени, стояха стълпени на вратата около свирещ млад бандурист. Но слугите подхванаха смеха, като видяха изцапаната му муцуна, и не го удостоиха с отговор. Най-сетне той узна, че това била дъщерята на пристигналия за малко време ковненски воевода. През следната нощ със свойствената само на бурсаците дързост той се провря през стобора в градината, покатери се на дървото, което простираше клоните си върху самия покрив на къщата; от дървото се прехвърли на покрива и през комина на камината се изтърси право в спалнята на красавицата, която в това време седеше пред свещта и сваляше от ушите си скъпите обици. Прекрасната полякиня така се изплаши, като видя пред себе си непознат човек, че не можа да продума нито дума; но като забеляза, че бурсакът стоеше с наведени очи и от плахост не смееше да си помръдне ръката, когато в неговото лице позна същия, който плъсна пред очите ѝ на улицата, отново я напуши смях. При това в чертите на Андрий нямаше нищо страшно: той беше много красив. Тя от душа се смя и дълго се забавлява с него. Красавицата беше вятърничава като всяка полякиня: но очите ѝ, очи чудесни, пронизващо-ясни, хвърляха поглед, дълъг като постоянство. Бурсакът не можеше да помръдне ръка и беше свързан като в торба, когато дъщерята на воеводата смело го приближи, надяна на главата му своята блестяща диадема, закачи на устните му обичите си и му нахлузи прозрачната си муселинена шемизетка с фестони, обшити със злато. Тя го труфеше и правеше с него хиляди различни глупости с разглезеността на дете, с каквато се отличават вятърничавите полякини и която още повече смути бедния бурсак. Той представляваше смешна фигура, разтворил уста и загледан неподвижно в нейните ослепителни очи. Някакъв шум до вратата, който се чу в това време, я изплаши. Тя му каза да се скрие под кревата и чак когато вълнението и мина, повика своята прислужница, една пленена татарка, и ѝ заповяда да го изведе внимателно в градината и оттам да го изпрати през оградата. Но този път нашият бурсак не мина така щастливо през оградата.

Събудилият се пазач го цапардоса здраво през краката и събралата се прислуга още дълго го налага на улицата, докато бързите му крака не го спасиха. След това беше много опасно да минава край къщата, защото воеводата имаше многобройна прислуга. Той я срещна още веднъж в църквата: тя го забеляза и твърде приятно му се усмихна като на стар познат. Той я видя пътем още веднъж и скоро след това ковненският воевода си замина и вместо прекрасната черноока полякиня от прозореца гледаше някакво тлъсто лице. Ето за какво мислеше Андрий, навел глава и устремил очи в гривата на своя кон.

А между това степта отдавна вече ги бе приела в своите зелени обятия и високата трева наоколо ги бе скрила и само черните казашки калпаци се мяркаха между нейните класове.

— Е, е, е! Какво млъкнахте така, момчета? — каза най-сетне Булба, като се сепна от своята замисленост. — Като някакви калугери! Хайде, по дяволите всички мисли! Захапете лулите, да запушим, да пришпорим конете, та да литнем тъй, че и птица да не може да ни стигне!

И казаците, като се приведоха на конете, изчезнаха в тревата. Вече и черните калпаци не можеха да се видят; само струята на стъпканата трева показваше следата от бързия им бяг.

Слънцето отдавна беше погледнало от проясненото небе и със своите животворни топли лъчи бе заляло степта. Всичко смутно и сънно в душата на казаците отлетя за миг; сърцата им трепнаха като птици.

Колкото повече пътуваха, толкова по-красива ставаше степта. Тогава целият Юг, цялото това пространство, което съставлява сегашна Новорусия, до самото Черно море, беше зелена, девствена пустиня. Никога плуг не беше минавал по безкрайните вълни на дивите растения. Само конете, скрити в тях като в гора, ги тъпчеха. Нищо в природата не можеше да бъде по-хубаво. Цялата земна повърхност представляваше златнозелен океан, напръскан с милиони различни цветя. През тънките, високи стебла на тревата прозираха гълбови, сини и лилави цветчета; жълтият прецип се подаваше отгоре със своя пирамидален връх; бялата детелина с чадърести шапчици пъстреше на повърхността; попаднал, бог знае откъде, пшеничен клас се наливаше сред гъстата трева. Под техните тънки стебла сновяха яребици, изпълнали шиите си. Въздухът беше изпълнен с хиляди птичи

цвърчения. В небето неподвижно стояха ястреби, разперили крила и устремили неподвижно очи в тревата. Крякане на преминаващи в страни от облака диви гъски отекваше бог знае в какво далечно езеро. От тревата с отмерени размахвания се издигаше чайка и се къпеше волно в сините вълни на въздуха. Ето я, тя изчезна във висината и само една черна точка се мярка. Ето че се обърна с крилете си и блесна пред слънцето... Дявол да ви вземе, степи, колко сте хубави!...

Нашите пътници спираха само за няколко минути да се наобядват, при което пътуващите с тях десетина казаци слизаха от конете, отвързваха дървените бъкелчета с водка и кратуните, които употребяваха вместо съдове. Ядяха само хляб със сланина или колачета, изпиваха по една чашка, колкото да се подкрепят, защото Тарас Булба никога не позволяваше да се напиват при пътуване, и продължаваха пътя си до мръкване. Вечер цялата степ се променяше. Цялото пъстро пространство се обхващаше от последните ярки слънчеви отблясъци и постепенно тъмнееше, тъй че се виждаше как сянката пробягваше по него и тя ставаше тъмнозелена; подемаха се все по гъсти изпарения, всяко цветче, всяка тревичка изпушаше амбра и цялата степ благоухаеше. По тъмносиньото небе като с исполинска четка бяха намацани широки ивици от розово злато; тук-там се белееха на парцали леки и прозрачни облаци и най-свеж, обаятелен като морски вълни ветреца се люлееше слабо по връхчетата на тревата и едва се докосваше до бузите. Цялата музика, която звучеше денем, затихваше и се сменяше с друга. Пъстрите лалугери изпълзяваха от дупките си, изправяха се на задните си крачета и огласяха степта с подсвирквания. Цвъртенето на щурците се усилваше. Понякога от някое усамотено езеро се чуваше крякане на лебед, което отекваше във въздуха като сребро. Пътниците се спираха сред полето, избираха си място за спане, напалваха огън и поставяха над него котел, в който си варяха просеник; парата се отделяше и се виеше във въздуха. Като се навечеряха, казаците лягаха да спят и пущаха в тревата спънатите си коне. Те се натръшкваха върху свитките си. Право към тях гледаха нощните звезди. Те слушаха целия безброен мир на насекомите, които палнеха тревата, всичките им трясъци, пискания и цвърчения — всичко това се носеше звучно сред нощта, проясняваше се в свежия въздух и приспиваше задрямалия слух. Ако някой от тях се повдигнеше и ставаше за малко, пред очите му се откриваше степта,

осеяна с блестящите искри на светулките. Понякога нощното небе се озаряваше в разни места от далечното зарево на подпалената по ливади и реки суха тръстика и тъмната върволица от лебеди, летящи на север, изведнъж се осветяваше със сребърнорозова светлина и тогава изглеждаше, като че ли по тъмното небе летят червени кърпи.

Пътниците пътуваха без всякакви приключения. Никъде не срещнаха дървета, все същата безкрайна, волна, прекрасна степ. Навремени само встрани се синееха върхарите на далечна гора, проточена по бреговете на Днепър. Само един път Тарас посочи на синовете си далече сред тревата малка, чернееща се точка:

— Гледайте, деца, ей де препуска един татарин! Мъничката глава с мустаци втренчи отдалече право към тях тесничките си очи, подуши въздуха като ловджийско куче и изчезна като сърна, щом видя, че казаците са тринадесет души.

— Хайде, деца, опитайте се да настигнете татарина! Хич и не се опитвайте — никога няма да го уловите: конят му е по-бърз от моя Чорт.

Обаче Булба взе предохранителни мерки, понеже се опасяваше да няма някъде засада. Те препускаха към малка рекичка, наречена Татарка, вливаща се в Днепър, спуснаха се във водата с конете си и дълго плуваха по нея, за да скрият следите си, и тогава вече, като излязоха на брега, продължиха пътя си.

Три дни след това те бяха вече недалеч от мястото, което беше предмет на тяхното пътуване. Въздухът изведнъж стана прохладен; те почувствуваха близостта на Днепър. Ето той се мярка в далечината и като тъмна ивица се отдели от хоризонта. От студените му вълни лъхаше хлад и той се разстиляше все по-близо и по-близо, докато най-сетне обхвана половината от цялата повърхност на земята. Тук беше оная част от Днепър, където той, дотогава спиран от прагове, се втурваше най-сетне свободно и шумеше като море, разлял се на воля; където захвърлените по средата му острови още повече го изтласкваха из бреговете и вълните му се разливаха широко по земята, без да срещат ни скали, ни възвишения. Казаците слязоха от конете си, качиха се на сала и след тричасово плуване бяха вече на брега на остров Хортица, където тогава беше Сечта, така често променяща своя стан. Тълпа народ се караше на брега със салджиите. Казаците стегнаха конете си. Тарас се напери, стегна по-здраво пояса си и гордо

прокара ръка по мустаците си. Младите му синове също се огледаха от глава до пети с някакъв страх и неопределено удоволствие и всички заедно влязоха в предселището, което се намиреше на половин верста от Сечта. При влизането ги оглушиха петдесет ковашки чука, удрящи в двадесет и пет ковачници, покрити с чимове и заровени в земята. Силни кожари седяха на улицата под стрехите на вратите и мачкаха с яките си ръце волски кожи. Сергиджиите седяха под навесите си с купчини кремъци, огнива и барут. Арменец беше накачил скъпи кърпи. Татарин въртеше овнешки шишчета с тесто. Евреин, подал напред глава, точеше водка от една бъчва. Но първият, който им попадна насреща, беше запорожец, заспал по средата на пътя, разперил ръце и крака. Тарас Булба не можа да не се спре и да не му се полюбува.

— Ех, как важно се е разположил! Брей, каква хубава фигура! — казваше той, спрял коня.

Наистина това беше доста силна картина: запорожецът се беше разположил насред пътя като лъв. Отметнатият му гордо перчем заемаше половин аршин земя. Шалварите му от алено скъпо сукно бяха изцапани с катран, за да покаже пълното си презрение към тях. Като му се полюбува, Булба продължи да се промъква нататък по тясната улица, задръстена от занаятчиите, които на самите места упражняваха занаята си, и хора от всички народности, изпълнили това предселище на Сечта, което приличаше на панаир и което обличаше и хранеше Сечта, умееща само да гуляе и да гърми с пушките.

Най-сетне те минаха предселището и видяха няколко разпръснати колиби, покрити с чимове или по татарски с кече. В други бяха курдисани топове. Никъде не се виждаше ограда или онези нисички къщурки със стрехи на ниски дървени стълбчета, каквито имаше в предселището. Неголям насип с дървени рогатини, непазени положително от никого, показваха страшно безгрижие. Няколко яки запорожци, които лежах с лули в уста на самия път, ги погледнаха твърде равнодушно и не се помръднаха от местата си. Тарас премина предпазливо със синовете си между тях и каза:

— Здравейте, попове!

— Здравейте и вие! — отговориха запорожците. Навсякъде по цялото поле, на живописни купчини пъстрееха хора. По мургавите им лица се виждаше, че всички те бяха закалени в битки, че са опитали всички несгоди. Ето я, това е Сечта! Ето гнездото, откъдето излизат

всички, горди и силни като лъвове! Ето откъде се разлива свободата и казачеството по цяла Украйна!

Пътниците излязоха на широк площад, където обикновено се събираше съветът. На голяма обърната бъчва седеше запорожец без риза; той я държеше в ръцете си и кърпеше бавно дупките ѝ. Пак им препречи пътя цяла тълпа музиканти, по средата на която играеше млад запорожец с юнашки накривен калпак и с вдигнати ръце. Той само викаше:

— По-ситно свирете, музиканти! Тома, не жали водката за православните християни!

И Тома, със синина под окото, наливаше безброй пъти на всеки желаещ грамадна чаша. Около младия запорожец четирима стари ситнеха с крака, подмятаха се вихрено настрана, почти върху главите на музикантите, и изведнъж, снишени, се носеха клечешком и удряха бързо и силно със своите сребърни подкови здраво утъпканата земя. Земята тътнеше глухо наоколо и далече във въздуха се разнасяха украински гопаци и тропаци, излизаци изпод звънките подкови на ботушите. Но един най-живо от всички се провикваше и летеше след другите в играта. Перчемът му се развяваше на вятъра, цяла беше открита силната му гръд; той беше навлякъл топъл зимен кожух и пот като из ведро се лееше от него.

— Та барем кожуха хвърли! — каза най-сетне Тарас. — Виж как прежурия.

— Не може — викаше запорожецът.

— Защо?

— Не може; такъв ми е характерът: каквото сваля, пропивам го.

А отдавна вече нямаше шапка юнакът, ни колан на кафтана, ни везана кърпа; всичко отиде, дето му беше мястото. Тълпата растеше, към играещите се присъединяваха други и невъзможно беше да се гледа без вътрешно вълнение как всички играеха най-волната, най-лудешката игра, каквато някога е виждал светът и която заради своите силни изобретатели е наречена казачок.

— Ех, ако не бях на кон! — извика Тарас. — Подхванал бих, наистина подхванал бих играта!

А между това сред народа започнаха да се срещат и уважавани заради заслугите им от цялата Сеч беловласи, стари перчеми, бивали неведнъж старейшини. Тарас скоро срещна много познати лица. Остап

и Андрий слушаха само приветствия: „О, ти ли си, Печерица! Здравей, Козолуп!“, „Откъде те носи господ, Тарасе?“, „Ти как си попаднал тука, Долото?“, „Здрасти, Кирдюг! Здрасти, Густий! Мислил ли съм, че ще те видя, Ремен?“ И героите, събрали се от целия волен мир на Източна Русия, се целуваха взаимно и тогава заваляха въпроси: „А как е Касян? Как е Бородавка? Как е Колопер? Как е Пидсишок?“ И Тарас Булба само чуваше в отговор, че Бородавка е обесен в Толопан, че на Колопера смъкнали кожата под Кизикирмен, че главата на Пидсишок е била посолена в бъчва и изпратена чак в Цариград. Наведе глава старият Булба и рече замислено:

— Добри казаци бяха!

III

Около една седмица вече Тарас Булба живееше със синовете си в Сечта. Остап и Андрий малко се занимаваха с военно обучение. Сечта не обичаше да се измъчва с военни упражнения и да си губи времето; в нея младежта се учеше и възпитаваше само от опит, в разгара на самите битки, които затова бяха почти непрекъснати. Казаците смятаха за отегчително да се занимават в промеждутъците с изучаването на каквато и да е дисциплина освен може би стрелба в цел, рядко надпрепусквания и преследване на дивеч из степите и ливадите; всичкото останало време прекарваха в гуляене — признак на широк размах на душевната свобода. Цялата Сеч представляваше необикновено явление. Това беше някакво непрекъснато пиршество, бал, започнал шумно и изгубил своя край. Някои се занимаваха със занаятчийство, други държаха дюкянчета и търгуваха; но по-голямата част гуляеше от сутрин до вечер, ако в джобовите дрънкаше възможност и спечеленото богатство не бе минало още в ръцете на търгаши и кръчмари. Това общо пиршество имаше в себе си нещо омагьосващо. То не беше сборище на пияници, които се напиваха от скръб, но беше просто бясна разпуснатост на веселбата. Всеки, пристигнал тук, забравяше и захвърляше всичко, което дотогава го е занимавало. Той, може да се каже, плюеше на своето минало и безгрижно се отдаваше на свободата и обществото на също такива гуляйджии, какъвто беше и самият той, които нямаха ни близки, ни кът, ни семейство освен волното небе и вечния пир на своята душа. Това предизвикваше онова бясно веселие, което от никакъв друг източник не можеше да се роди. Разказите и дрънканиците сред струпаната тълпа, която почиваше лениво на земята, често бяха толкова смешни и дишаха такава сила на живия разказ, че човек трябваше да има хладнокръвната външност на запорожеца, за да запази спокойно изражение на лицето, без да мръдне дори с мустак — остра черта, с която и досега се отличава от своите братя южнякът русин. Веселието беше шумно, пияно, но въпреки туй това не беше черна кръчма, където мрачно изкривените черти на веселието караха

човек да се самозабрави; това беше тесен кръг от училищни другари. Разликата беше само в това, че вместо да седят над книгите и вместо да слушат изтърканите тълкувания на учителя, те устройваха нападения с пет хиляди коне; вместо ливада, където играят на топка, те имаха незапазени, безгрижни граници, близо до които татаринът показваше пъргавата си глава и неподвижно, сурово гледаше турчин със зелената си чалма. Разликата беше тази, че вместо насилническата воля, която ги събираше в училището, те сами скъсваха с бащи и майки и бягаха от родните си домове; че тук бяха тези, на които около врата вече се мотаеше въжетото и които вместо бледа смърт виждаха живота в целия му размах; че тук бяха тези, които по благороден обичай не можеха да задържат в джоба си нито копейка; че тук бяха тези, които дотогава смятаха десетачката за богатство, на които по милостта на арендаторите-чифути можеше да обърнеш джобовете без всякакво опасение, че ще изтърсиш нещо. Тук бяха всички бурсаци, неизтърпели академическите пръчки и ненаучили в училището нито една буква; но заедно с тях бяха и тези, които знаеха какво е това Хораций, Цицерон и римската република. Тук бяха много от онези офицери, които след това се отличиха в кралските войски; тук бяха много образovali се опитни партизани, които имаха благородното убеждение да мислят, че е все едно къде ще воюват, само да воюват, защото неприлично е за благородния човек да не се бие. Имаше и мнозина такива, които бяха дошли на Сечта, за да казват после, че са били на Сечта и са вече закалени рицари. Но кого ли нямаше тук? Тази чудна република беше именно една необходимост за времето. Любители на военния живот, на златните бокали, на скъпите брокатени дрехи, дукати и реали през всяко време можеха да намерят тук работа. Само обожателите на жените не можеха да намерят тук нищо, защото дори в предселището на Сечта ое смееше да се покаже ни една жена.

На Остап и Андрий се виждаше много чудно, че при тях в Сечта идваше народ и един поне да ги запиташе: откъде са тези хора, кои са и как се казват? Те идеха тук, като че ли се връщаха в своя собствен дом, от който само преди час са излезли. Дошлият се явяваше само при кошевоа, който обикновено казваше:

- Здравей! Какво, вярваш ли в Христа?
- Вярвам! — отговаряше дошлият.
- Ив светата Троица ли?

— Вярвам!

— И на църква ходиш ли?

— Ходя!

— Я се прекръсти!

Дошлият се кръстеше.

— Е, добре — отговаряше кошевойт, — върви в която си щеш дружина.

С това се свършваше цялата церемония. И цялата Сеч се молеше в една църква и беше готова да я защитава до последна капка кръв, макар че не искаше и да чуе за пост и въздържание. Само подбужданите от силно скъперничество чифути, арменци и татари се осмеляваха да живеят и да търгуват в предселището, защото запорожците никога не обичаха да се пазарят, а колкото пари изваждаше ръката им от джоба, толкова и плащаха. Впрочем участието на тези сребролюбиви търгаши беше много жалко. Те приличаха на онези, които се заселваха в полите на Везувий, защото щом запорожците останеха без пари, смелчаците разбиваха дюкянчетата им и всичко задигаха даром. Сечта се състоеше от над шестдесет дружини, които много приличаха на отделни независими републики, а още повече на училище за момчета, които живееха изцяло наготово. Никой не купуваше и не държеше нищо у себе си: всичко беше в ръцете на дружинния атаман, когото поради това обикновено наричаха татко. Той държеше парите, дрехите, всичките провизии: саламатата^[1], кашата и дори топливото; на него даваха парите си за по-сигурно. Нарядко избухваха свадни между дружините; в такива случаи работата тутакси стигаше до бой. Дружините изпълваха площада и се налагаха с юмруци, докато едните не надделеяха и не вземеха връх, и тогава се започваше гуляй. Такава беше тази Сеч, която имаше толкова примамки за младите хора.

С целия плам на юношеските си души Остап и Андрий се хвърлиха в това пируващо море и забравиха в миг и бащин дом, и бурса, и всичко, което преди вълнуваше душите им, и се предадоха на новия живот. Всичко ги интересуваше: гуляйджийските обичаи на Сечта и не много сложната управа и закони, които понякога им изглеждаха даже твърде строги сред такава своеволна република. Ако някой казак се провинеше в кражба, ако откраднеше някоя дреболия, това вече се смяташе позорно за цялото казачество: него, като

безчестник, го привързваха на позорния стълб и слагаха при нозете му сопа, с която всеки минаващ бе длъжен да му нанесе удар, докато по този начин не го пребиваха до смърт. Който не си плащаше на длъжника, го привързваха с верига към топа, дето беше длъжен да седи дотогава, докато някой от другарите му не се реши да го откупи, като му заплащаше дълга. Но най-силно впечатление на Андрий направи страшното наказание за убийство. Пред очите му изкопаха яма, спуснаха там живия убиец и върху него сложиха ковчег с тялото на убития от него и после и двамата ги засипаха с пръст. Дълго след това страшният обред на наказанието му се привиждаше и все си представяше този живо закопан човек заедно с ужасния ковчег.

Скоро казаците започнаха да гледат с добро око на двамата млади казаци. Често заедно с други другари от своята дружина, а понякога и с цялата дружина, и със съседните дружини излизаха в степите на лов за безброй всевъзможни степни птици, елени и кози или пък отиваха на езерата, реките и притоците, определени по жребие на всяка дружина, да хвърлят мрежи и да мъкнат богат улов за продоволствие на цялата своя дружина. Макар че тук нямаше наука, с която се изпитва казакът, те вече се отличаваха от другите млади със своята открита смелост и похватност във всичко. Бойко и точно стреляха в целта, преплуваха Днепър срещу течението — нещо, за което новакът тържествено се приемаше в казашките кръгове.

Но старият Тарас им готвеше друга дейност. На него не му беше присърце такъв празен живот — истински дела искаше той. Все размисляше как да вдигне Сечта на смело предприятие, където рицарят би имал възможност да се прояви както трябва. Най-сетне един ден той отиде при кошевойа и му рече направо:

— Е, кошевой, не е ли време да се поразходят запорожците?

— Няма къде да се разходят — отговори кошевойа, като извади от устата малката си лула и плюна настрана.

— Как да няма къде? Можем да идем срещу Турцията или срещу Татарщината.

— Не може нито срещу Турцията, нито срещу Татарщината — отговори кошевойа и захапа пак хладнокръвно лулата си.

— Как да не може?

— Така. Обещахме на султана мир.

— Ама той е неверник: и бог, и Светото писание казват да се бият неверниците.

— Нямаме право. Ако не се бяхме клели в нашата вяра, можеше и да бъде възможно; а сега не, не може.

— Как да не може? Какво приказваш ти: нямаме право? Ето, аз имам двама сина, двама млади момци. Още нито Веднъж не са били на война — ни единият, ни другият, а ти казваш: нямаме право; а ти казваш: не трябва да отиват запорожците.

— Е, не може така.

— Тъй, значи, може да се губи напразно казашката сила, може човек да загине като куче, без добро дело, та ни отечеството, ни цялата християнска вяра да няма никаква полза. Защо тогава живеем, за какъв дявол живеем? Обясни ми го ти това. Ти си умен човек, не току-тъй те избрах за кошевой: обясни ми, защо живеем ние?

Кошевойт не отговори на това запитване. Той беше упорит казак. Помълча малко и след това рече:

— А война все пак няма да има.

— Значи, няма да има война? — попита пак Тарас.

— Не.

— Няма защо и да се мисли за това, а?

— Няма защо и да се мисли за това.

„Почакай ти, дяволски юмрук! — рече си Булба. — Аз ще те науча тебе!“ — И реши да си отмъсти на кошевойа.

Като поприказва с този, с онзи, той ги напи и пияните казаци, неколцина на брой, хукнаха право към площада, където към един стълб бяха привързани литаврите, които обикновено биеха за събиране на съвета. Като не намериха бухалките, които винаги се пазеха у барабанчика, те грабнаха по една цепеница и започнаха да ги блъскат. На сигнала пръв дотича барабанчикът, висок човек, само с едно око, но и то страшно сънливо.

— Кой смее да бие литаврите? — завика той.

— Мълчи! Вземи си бухалките и удрай, когато ти заповядват! — отговориха пийналите старейшини.

Барабанчикът измъкна тутакси от джоба бухалките, които беше взел със себе си, тъй като много добре знаеше как могат да завършат подобни случки. Литаврите гръмнаха и скоро на площада започнаха като стършели да се сбират черните тумби на запорожците. Всички

застанаха в кръг и след третия сигнал най-сетне дойдоха и старейшините: кошевойт с боздуган в ръка, знак на неговото достойнство, съдията с войсковия печат, писарят с мастилница и есаулът с жезъл. Кошевойт и старейшините свалиха калпаци и започнаха да се покланят на всички страни към казаците, които стояха гордо, подпрели ръце на хълбоците.

— Какво значи това събрание? Какво искате, панове? — каза кошевойт. Глъчката и ругатните не му Дадоха да говори.

— Остави боздугана! Веднага остави боздугана, дяволски сине! Не те искаме вече! — викаха из тълпата казаците.

Някои от трезвите дружини поискаха, както изглеждаше, да се възпротивят; но дружините, и пияни, и трезви, размахаха юмруците. Виковете и шумът се сляха.

Кошевойт искаше да говори, но като знаеше, че разярената, необузdana тълпа може за това да го набие до смърт, както винаги ставаше в такива случаи, поклони се много ниско, сложи боздугана и се скри в тълпата.

— Заповядвате ли и на нас, панове, да сложим знаците на достойнството? — казаха съдията, писарят и есаулът и се готвеха да сложат мастилницата, войсковия печат и жезъла.

— Не, вие останете! — завикаха от тълпата. — Ние искахме да изгоним само кошевой, защото той е жена, а на нас ни трябва мъж за кошевой.

— Кого ще изберем сега за кошевой? — попитаха старейшините.

— Кукубенко да изберем! — викаше една част.

— Не искаме Кукубенко! — викаше друга. — Малък е още, устата му мирише на мляко.

— Шило да бъде атаман! — викаха едни. — Шило да стане кошевой!

— С шило в гърба да те ръгнат! — викаше сърдито тълпата. — Какъв казак е той, щом краде, кучият му син, като татарин? На дяволите в торбата този пияница Шило!

— Бородатий, Бородатий да направим кошевой!

— Не искаме Бородатий! Да върви на нивата си Бородатий!

— Викайте Кирдюг! — пошепна Тарас Булба на неколцина.

— Кирдюг! Кирдюг! — викаше тълпата. — Бородатий, Бородатий! Кирдюг! Кирдюг! Шило! По дяволите Шило! Кирдюг!

Всички кандидати, като чуеха да се произнасят имената им, веднага излизаха от тълпата, за да не дадат никакъв повод да се мисли, че сами са помагали в избора.

— Кирдюг! Кирдюг! — чуваше се още по-силно. — Бородатий! Работата стигна до юмруци и Кирдюг възтържествува.

— Тичайте за Кирдюг! — завикаха.

Десетина казаци тутакси се отделиха от тълпата; някои от тях едва се държаха на краката си — до такава степен бяха успели да се насмучат, и тръгнаха право при Кирдюг, за да му съобщят за неговото избиране.

Кирдюг, макар вече стар, но умен казак, отдавна седеше в лагера си и като че нищо не знаеше за онова, което ставаше.

— Какво, панове, какво ви трябва? — попита той.

— Върви, избрах те за кошевой!...

— Имайте милост, панове! — каза Кирдюг. — За такава чест ли съм! Къде мога да бъда кошевой? Та аз и ум нямам за такава длъжност. Не се ли намери по-добър в цялата войска?

— Върви, на тебе казват! — викаха запорожците. Двама от тях го хванаха под ръце и колкото и да се опираше той с крака, най-сетне беше домъкнат на площада, придружаван от псувни, от блъскания с юмруци отзад, с тласъци и увещания: — Не се дърпай, дяволски сине! Приеми честта, куче, когато ти я дават!

По този начин Кирдюг беше въведен в казашкия кръг.

— Какво, панове? — провикнаха се към целия народ тези, които го доведоха. — Съгласни ли сте този казак да ви бъде кошевой?

— Всички сме съгласни! — завика тълпата и от вика дълго гърмя цялото поле.

Един от старейшините взе боздугана и го поднесе на новоизбрания кошевой. Кирдюг, както беше обичай, тутакси отказа. Старейшината го поднесе втори път. Кирдюг отказа и втория път и чак третия път вече взе боздугана. Одобрителен вик се понесе над цялата тълпа и отново цялото поле прокълтя от казашкия вик. Тогава из средата на народа излязоха четирима най-стари, белокуси и беломустакати казаци (твърде стари в Сечта нямаше, защото никой от запорожците не умираше от своя смърт), всеки от тях взе шепя пръст, която по това време беше станала на кал от валелия дъжд, и я сложиха върху главата му. Калната пръст се стече от главата му, спусна се по

мустаците и по бузите и цялото му лице се изцапа с кал. Но Кирдюг стоеше, не се помръдваше от мястото си и благодареше на казаците за оказаната му чест.

По такъв начин беше завършен шумният избор, от който не се знаеше дали друг някой беше толкова зарадван, както беше зарадван Булба: с това той си отмъсти на предишния кошевой; пък и Кирдюг беше стар негов другар и беше участвувал с него в едни и същи сухопътни и морски походи, дето деляха несгодите и трудностите на бойния живот. Тълпата тутакси се разотиде да отпразнува избора и се започна гуляй, какъвто още Остап и Андрий не бяха виждали дотогава. Кръчмите бяха разбити; медовината, водката и бирата се разграбваха просто така, без пари. Кръчмарите бяха благодарни и на това, че сами останаха живи и здрави. Цялата нощ премина във викове и песни, славеци подвизите. И изгрелият месец дълго още гледаше тълпите музиканти, които минаваха по улиците с бандури, тъпани, кръгли балалайки, и църковните псалтове, които държаха в Сечта, за да пеят в църквата и да възхваляват запорожките подвизи. Най-сетне пиянството и умората започнаха да оборват здравите глави. И се виждаше как ту на едно, ту на друго място, някой казак падаше на земята. Как другар, прегърнал другаря си, разчувствуван и дори заплакан, се въргаше заедно с него. Там е налягала накуп цяла тълпа; там друг гледаше как по-удобно да легне и лягаше направо върху някой пън. Последният, който беше по-як, още пелтечеше нещо несвързано; най-сетне и него събори пияната сила, падна и той — и заспа цялата Сеч.

---

[1] Саламата — рядка каша. ↑

IV

А на другия ден Тарас Булба вече се съвещаваш, С новия кошевой кога да се вдигнат запорожците за някоя работа. Кошевойт беше умен и хитър казака познаваше добре запорожците и изпърво каза:

— Не може клетва да се престъпи, никак не може. — А после, като помълча, добави: — Нищо, може; клетвата няма да престъпим, а все нещичко ще измислим. Нека само народът да се събере и не защото аз съм заповядал, а просто по своя воля. Вие там знаете как да се направи това. А ние със старейшините тутакси ще се притечем на площада, като че нищо не знаем.

Не измина и един час след техния разговор, и литаврите гръмнаха. Изведнъж се намериха пияни и неразумни казаци. Милион казашки калпаци изведнъж се изсипаха на площада. Вдигна се врява: „Кой?... Защо?... По каква работа свикват хората?“ Никой Не отговаряше. Най-после тук и там почна да се чува: „Напрасно се губи казашката сила: няма война!... Старейшините са се разплули до един, очите им са затлъстели! Види се, няма правда на света!“ Другите казаци отпърво слушаха, а после и те почнаха да говорят: „Така си е, никаква правда няма на света!“ Старейшините изглеждаха учудени от такива думи. Най-сетне кошевойт излезе напред и каза:

— Позволете ми, панове запорожци, да кажа реч!

— Казвай!

— В разсъждение на това сега става дума, благородни панове, но вие може би по-добре го знаете, че мнозина запорожци изпозадлъжняха по кръчмите на чифутите и на своите братя толкова, че и дяволът не им хваща вяра. После пак в разсъждение на това ще стане дума, че има много такива момчета, които още не са виждали какво е война, а млад човек, което сами вие знаете, панове, не може без война. Какъв запорожец ще стане, ако нито веднъж не е налагал неверниците?

„Харно приказва“ — помисли си Булба.

— Впрочем не мислете, панове, че аз ви казвам това, за да развалим мира: да пази господ! Аз само току-тъй го казвам. Отгоре на това имаме храм божи, грехота е да се рече какъв е: ето от толкова години вече с божия милост съществува Сечта, а и досега не само отвън черквата, но дори и иконите са без всякакви накити. Барем да беше се сетил някой със сребърна риза да ги обкове! Те получиха само онова, което някои казаци им подариха със завещанията си. Пък и даровете бяха сиромашки, защото още приживе пропиха почти всичко. Това го казвам не за да започнем война с неверниците: ние сме обещали на султана мир и голям грях бихме си навлекли, защото сме се клели в закона си.

„Каква каша взе да бърка той?“ — рече си Булба.

— Както виждате, панове, война не можем да започнем. Рицарската чест не ни позволява. А според моя беден ум ето какво мисля аз: да пуснем само младите с лодки, нека поодраскат малко анадолските брегове. Как мислите, панове?

— Води ни, води ни всички! — завика отвсякъде тълпата. — За вярата сме готови главите си да сложим!

Кошевоят се уплаши; той никак не искаше да повдига цялото Запорожие: нарушението на мира му се виждаше в този случай неправа работа.

— Позволете ми, панове, още една реч да кажа!

— Стига! — викаха запорожците. — По-добро от това няма да кажеш!

— Щом е така, нека и така да бъде. Аз съм слуга на вашата воля. То се знае, и от писанието е известно, че глас народен е глас божи. Не може да се измисли нищо по-умно от онова, което целият народ измисли. Само че ето какво: то се знае, панове; че султанът няма да остави без наказание удоволствието на юнаците. А ние през това време трябва да бъдем готови и силите ни трябва да бъдат пресни, за да не се боим от никого. А през време на отсъствието ни и татарчугите може да ни нападнат: те, турските кучета, открито не се хвърлят и на стопанина в къщи не смеят да налитат, а отзад могат да те ухапят, и то лошо да те ухапят. Па щом е такава работата, правичката да си кажем, ние и толкова лодки нямаме приготвени, па и барут в толкова количество нямаме, за да могат всичките да идат. Пък аз, от моя страна, както обичате, аз съм слуга на вашата воля.

Хитрият кошевой млъкна. Казаците почнаха да <се уговарят, дружинните атамани да се съвещават; пияни, за щастие, имаше малко и затова склониха да послушат благоразумния съвет.

Тозчас неколцина души минаха на отсрещния бряг на Днепър във войсковата съкровищница, където в непристъпни потайни места под водата и тръстиката бе скрита войсковата хазна и част от плячкосаното неприятелско оръжие. Всички други се спуснаха към ладиите, да ги прегледат и да ги приготвят за път. В един миг брегът се задръсти от хора. Дойдоха няколко дърводелци с брадви в ръце. Стари, загорели, с широки рамене и яки крака запорожци, едни с подивели мустаци, други черномустакати, запретнали шалвари, стояха до колене във водата и теглеха към брега ладиите с дебело въже. Други влачеха готови сухи греди и всякакви дървета. Тук обковаваха с дъски ладия; там, преобърнали я с дъното нагоре, я запушваха с кълчища и я засмоляваха; там привързваха по краищата на други ладии според казашкия обичай дълги тръстикови фашины, та ладиите да не потънат от морските вълни; по-нататък по цялото крайбрежие накладоха огньовете и топяха в медни казани смола за заливане на ладиите. Постари и патили учеха младите. Чукане и вик бе се вдигнал наоколо; цял като жив, се люлееше и движеше брегът.

В това време към брега приближаваше голям сал. Купчината народ, която стоеше на него, още отдалече махаше с ръце. Това бяха казаци с окъсани свитки. Окърпеното облекло — мнозина нямаха нищо друго освен риза и къса лула в зъбите — показваше, че те или току-що са избягнали някоя беда, или толкова са гуляли, че са пропили всичко, каквото са имали на гърба. От тяхната среда се отдели и застана напред един казак, нисък, на около петдесет години. Той викаше и махаше с ръка повече от другите, но от чукането и глъчката на работниците думите му не се чуваха.

— Какво носите? — запита кошевойт, когато салът свърна към брега. Всичките работници, като оставиха работата и вдигнаха брадви и длета, гледаха в очакване.

— Нещастие! — викаше от сала нисичкият казак.

— Какво?

— Ще ми позволите ли, панове запорожци, дума да кажа?

— Казвай!

— Или може би искате събрание да събирате?

— Казвай, всички сме тук.

Всичкият народ се навали на един куп.

— Нима вие не сте чули нищо какво става в хетманската земя?

— А какво? — запита един от дружинните атамани.

— Какво ли? Види се, че татаринът ви е запушил ушите с памук, та не сте чули нищо.

— Ама казвай, какво става там?

— Па такава на, че и родихме се, и кръстихме се, а такава нещо още не бяхме видели.

— Та казвай де, какво става, кучи сине! — извика един от тълпата, изгубил, изглежда, търпение.

— Такова време настана, че и светите църкви не са сега наши.

— Как не са наши?

— Сега чифутите са ги наели. Ако не заплатим първо на чифутите, и литургия не може да се отслужи.

— Какви ги дрънкаш ти?

— И ако кучият му чифутин не сложи белег с нечистата си ръка на светия великденски хляб, то не може и да се освети.

— Лъже той, панове братя, не е възможно нечистият чифутин да тури белег на светия великденски хляб!

— Слушайте!... Та само това ли има да ви казвам: и католишките попове се разхождат сега из цялата Украйна с таратайки. То нищо, че с таратайки, лошото е, че вече не впрягат коне, а православни християни. Слушайте! И друго още ще ви разправа: казват, че чифутките вече си шият фусти от свещенически одежди. Ето какви работи стават из Украйна, панове! А вие си седите тук на Запорожие, гуляете си, па, види се, и татаринът толкова ви е уплашил, че нямате вече ни очи, ни уши — нищо нямате, та и не чувате какво става по света.

— Стой, стой — прекъсна го кошевойт, който дотогава стоеше с очи, наведени към земята, както и всички запорожци, които във важни работи никога не се отдаваха на първия порив, но мълчаха и между това в тишината събираха страшната сила на своето негодувание.

— Стой! И аз дума ще кажа. А вие какво — да се пръждосвате по дяволите макар! Какво правихте вие сами? Саби ли нямате, що ли? Как допуснахте вие такава беззаконие?

— Ех, как допуснахме такова беззаконие! А да ви видехме вас, когато само поляците бяха петдесет хиляди! Па и защо да си кривим душата? Кучета излязоха и между нашите — приеха им вярата.

— А хетманът ви, а полковниците какво правеха?

— Полковниците такива работи направиха, дето на никого от нас да не дава господ!

— Какво?

— Ами такова, че сега хетманът лежи във Варшава, изпечен в меден сандък, а на полковниците ръцете и главите разнасят по панаирите, та ги показват на народа. Ето какво направиха полковниците!

Цялата тълпа се разлюля. Изпърво по целия бряг се разнесе мълчание като онова, което настава пред свирепа буря, а после изведнъж се подеха речи и целият бряг заговори:

— Как! Чифутите да наемат християнските църкви! Католишките попове да впрягат в окови православните християни! Как! Да допуснем на Руска земя такива мъки от проклетите друговерци! Така да се отнасят с полковниците и с хетмана! Няма да го бъде това, няма да го бъде!

Такива думи прелитаха навсякъде. Зашумяха запорожците и усетиха силите си. Това вече не бяха вълнения на лекомислен народ: сега се вълнуваха все тежки и здрави характери, които мъчно се нажежаваха, но като се нажежеха, упорито и дълго пазеха в себе си вътрешната жар.

— Да се обесят всички чифути! — раздаде се от тълпата. — Та да не шият на своите чифутки фусти от свещенически одежди! Да не турят белези на светите великденски хлябове! Да ги издавим тези проклети поганци до един в Днепър!

Тези думи, произнесени от някого сред тълпата, като светкавици полетяха по всичките глави и тълпата се втурна към предселището с желание да изколи всичките евреи.

Горките синове Израилеви, изгубили и без това нищожния си дух, се криеха в празни бъчви от ракия, в пеци и дори се завираха под фустите на своите чифутки, но казаците ги намираха навсякъде.

— Ясновелможни панове! — викаше един висок и дълъг като върлина евреин, проврял измежду своите другари жалката си муцуна, изкривена от страх. — Ясновелможни панове, дайте само една дума да

кажем, само една дума. Ние такова нещо ще ви кажем, което никога не сте чули, толкова важно, че не може да се каже колко е важно!

— Е, нека кажат — рече Булба, който винаги обичаше да изслуша обвиняемия.

— Светли панове! — рече евреинът. — Такива панове още никога не са виждани, бога ми, никога! Такива харни, добри и храбри не е имало още на света!... — Гласът му премираше и трепереше от страх. — Как можем ние да мислим за запорожците нещо лошо! Ония, които арендаторствуват в Украйна, съвсем не са наши! Бога ми, не са наши! Те не са никакви евреи: те дявол ги знае какви са. Такива са, че само да ги заплюеш и да ги оставиш! Ей ги, и тези ще кажат същото. Не е ли истина, Шлемо, или ти, Шмульо?

— Бога ми, истина е! — отговориха от тълпата Шлемо и Шмул, в изпокъсани дрехи, и двамата бледи като платно.

— Никога още — продължаваше дългият евреин — не сме се сдушвали с душманите, а католиците не искаме и да знаем: дяволът да им се присъни! Ние със запорожците сме като родни братя...

— Какво? Запорожците да са ви братя? — каза един от тълпата. — Няма да дочакате това, проклети юди! Да ги хвърлим в Днепър, панове! Всичките поганци да ги издавим!

Тези думи бяха като сигнал. Сграбчиха евреите и започнаха да ги цамбуркат във водата. Жален вик се разнесе от всички страни, но суровите запорожци само се смееха, като гледаха как се размахваха във въздуха еврейските крака с пантофи и чорапи. Клетият оратор, който сам навлече на главата си тая беда, се измъкна от кафтана, за който го бяха хванали, по една •пъстра тясна антерия, хвана Булба за краката и го молеше с жаловит глас:

— Велики господарю, ясновелможни пане! Познавах и брат ви, покойния Дорош! Воин беше за украса на цялото рицарство. Аз му дадох осемстотин жълтици, когато му дотрябваха, за да се откупи от турски плен.

— Ти познаваше брат ми? — попита Тарас.

— Бога ми, познавах го! Великодушен пан беше.

— А тебе как те викат?

— Янкел.

— Добре — каза Тарас и после, като помисли, обърна се към казаците и рече така:

— Да се обеси този чифутин, винаги ще имаме време, когато ни потрябва, а засега дайте го на мене. — Като каза това, Тарас го поведе към колите си, до които стояха неговите казаци. — Хайде, свирай се под колата, лежи там и не шавай, а вие, братлета, не пущайте чифутина.

Като каза това, той отиде на площада, защото там; отдавна вече се събираше цялата тълпа. Мигом всички напуснаха брега и приготвяването на лодките, защото сега ги чакаше сухопътен, а не морски поход и не кораби и казашки лодки, а им дотрябваха коли и коне. Сега вече всички искаха да отидат на поход, и стари, и млади; всички, по съвета на всички старейшини, дружинни атамани, кошевоя и по волята на цялата запорожка войска, решиха да идат право в Полша, да отмъстят за всичките злини и за гаврата над вярата и казашката слава, да плячкосат градовете, да опожарят селищата и нивята, да разнесат славата си далече по степта. Всички започнаха да се стягат и въоръжават. Кошевоят порасна с цял аршин. Той вече не беше онзи плах изпълнител на прищевки на един свободен народ; той бе неограничен повелител, деспот, който умееше само да заповядва. Всички своеволни и гуляйджийи рицари стройно стояха в редици, почтително навели глави, без да смеят да вдигнат очи, когато кошевоят даваше заповеди; той ги даваше тихо, без да вика и бърза, бавно като стар, дълбоко опитен в работата си казак, който не за пръв път изпълняваше разумно замислените подвизи.

— Огледайте се, добре се огледайте! — Така говореше той. — Нагласете коли и катраници, изпитайте оръжието. Не вземайте много дрехи: по една риза и по два чифта шалвари за всеки казак, по гърне саламата и чукано просо — никой нищо друго да не взема! В колите ще има всичко, каквото трябва. По чифт коне да има за всеки казак! И да се вземат по двесте чифта волове, защото ще потрябват волове по някои бродове и мочурливи места. А най-вече пазете ред, панове. Аз знам, че има между вас такива, които, щом даде господ някаква плячка, отведнъж вземат да дерат за навуца кадифе и скъпи атлази за партенки. Не се зазяпвайте по всяка фуста, вземайте само оръжие, ако ви падне хубаво, и жълтици или сребро, защото те лесно могат да се носят и ще ви дотрябват при всеки случай. И още отнапред ви казвам, панове: ако някой се напие в поход, никакъв съд няма да има за него — ще заповядам да го вържат за шията до колите като куче, който и да е

той, дори и най-храбрият казак от цялата войска; без погребение да го кълват птиците, защото пияница в поход не е достоен за християнско погребение. Младите за всичко да слушат по-старите! Ако шибне куршум или драсне някого сабя по главата или някъде другаде, не отдавайте голямо значение на такава работа: насипете барут в чаша пърцуца, на един дъх я изпийте и всичко ще мине, дори треска не ще има; а на рана, ако не е много голяма, сложете земя, като я замесите най-напред с плюнка на ръка, и раната ще заздравее. Хайде сега на работа, на работа, момчета, но не бързайте, хубавичко изпилвайте работата!

Така говореше кошевойт и щом свърши той своята реч, всички казаци тутакси се заловиха за работа. Цялата Сеч отрезня и никъде не можеше да се намери нито един пиян, като че ли никога не е имало такива между казаците... Едни правеха наплати за колелата и сменяха осите на колите; други товареха чували с Храни, трети товареха оръжие; докарваха коне и волове. От всички страни се разнасяше конски тропот, стрелба от изпробване на пушките, звънтене на саби, мучене на биволи, скриптене на премествани коли, разговори, високи провиквания и съскания. И скоро далече-далече по цялото поле се проточи казашкият табор. И много трябваше да тича онзи, който би поискал да изтича от главата до опашката на обоза. В малката дървена църква свещеникът отслужи молебен, поръси всички със светена вода; всички целуваха кръста. Когато обозът тръгна и се проточи из Сечта, всички запорожци обърнаха глави назад.

— Сбогом, майко! — казаха те почти в един глас. — Нека те пази бог от всяка беда!

Като минаваше предселището, Тарас Булба видя, че неговото еврейче, Янкел, беше нагласило вече сергия с навес и продаваше кремъци, пунгии, барут и всякакви бойни потреби, необходими за път, дори колачета и хляб.

„Гледай го, дяволския му чифутин!“ — помисли си Тарас, доближи с коня и му рече:

— Какво стоиш тук, глупако? Или искаш да те застрелят като врабче?

В отговор на това Янкел дойде по-близо до него, направи с ръце някакъв знак, като че ли искаше да му каже нещо потайно, и рече:

— Мълчете си, пане, и никому не казвайте: между казашките коли има и една моя; возя всякакви работи, потребни за казаците, и в пътя ще доставям различни неща на такава евтина цена, на каквата още нито един евреин не е продавал. Бога ми, така е; бога ми, така е.

Сви рамене Тарас, учуди се на пъргавата еврейска натура и си тръгна към обоза.

V

Не след дълго целият полски югозапад настръхна от страх. Навсякъде се пръснаха слухове: „Запорожци!... Запорожци се появиха!...“ Всички, които можеха да се спасят, се спасяваха. Всички се вдигаха и разбягваха според обичая на онзи нестроен, безгрижен век, когато не градяха нито крепости, нито замъци и човек как да е си построяваше временно сламено жилище. Всеки си мислеше: „Що си губя труд и пари за къща, когато и без туй тя ще бъде съсипана от някое татарско нападение!“ Всички се разтревожиха: един сменяше волове и рала за кон и пушка и отиваше в полковете; друг се криеше, като откарваше добитъка си и отнасяше всичко, каквото можеше да отнесе. Понякога се случваха по пътя и такива, които с оръжие срещаха гостите, но повече имаше такива, които от по-напред избягваха. Всички знаеха колко е трудно човек да има работа с буйната и войнствена тълпа, известна с името запорожка войска, която във външното си своеволно безредие криеше ред, предвиден за военно време. Конниците караха, без да пресилват и загорещават конете си, пешаците вървяха трезво зад колите и цялата войска се движеше само нощем и почиваше денем, като избираше за това пусти, незаселени места и гори, които тогава още бяха в изобилие. Напред бяха изпращани разузнавачи и куриери, за да узнават и проучват къде какво и как се върши. И често пъти в местата, където най-малко ги очакваха, те изведнъж се появяваха — и тогава всичко се прощаваше с живота: пожари обгръщаха селата; добитък и коне, които не се вземаха за войската, тутакси се избиваха на място. Сякаш отиваха на гуляй, а не на поход. Косата на човек настръхва сега от онези страшни прояви на свирепост през оня полудив век, които запорожците оставиха навсякъде. Избити кърмачета, отрязани гърди на жени, кожа, съдрана до коленете от краката на освободените — накъсо казано, с лихвите заплащаха казаците предишните си дългове. Игуменът на един манастир, научил за тяхното идване, изпрати двоица калугери, за да им кажат, че те се държат не така, както трябва, че между запорожците и

правителството има съгласие, че те нарушават своето задължение към краля, а заедно с това и всяко народно право.

— Кажи на владиката от мене и от всички запорожци — каза кошевойт — той да не се бои от нищо. Засега казаците само разпалват лулите си.

И след малко величественият манастир беше обгърнат от стихийен пожар и неговите огромни готически прозорци навъсено гледаха през разделящите се огнени вълни. Избягалите тълпи от калугери, евреи, жени изведнъж увеличиха населението на онези градове, където имаше поне малка надежда в гарнизона и градското опълчение. Закъснялата помощ от правителството, която биваше изпращана от време на време и се състоеше от малки полкове, или не можеше да ги намери, или пък се плашеше, обръщаше гръб още при първата среща и бягаше със своите буйни коне. Случваше се и така, че мнозина от кралските военачалници, които дотогава тържествуваха в битките, се решаваха да съединят силите си и да застанат срещу запорожците. И най-вече тук се изпитваха младите казаци, на които не бяха по сърце грабежите, сребролюбието и слабият неприятел и горяха от желание да се покажат пред по-старите, да си премерят силите в двубоя с някой боен самохвалко лях, който се перчеше на горделив кон, разпуснал по вятъра ръкавите на наметалото си. Обучението беше забавно, те вече се сдобиха с много конски такъми, скъпи саби и пушки. В един месец възмъжали и съвсем преродили се, току-що оперените пилци станаха мъже; чертите на лицата им, в които досега се четеше някаква младежка мекота, сега станаха сурови и силни. А на стария Тарас му беше драго да гледа, че и двамата му сина бяха едни от първите. На Остап сякаш от самата съдба беше предречен пътят на битките и трудното умение да се извършват военните работи. Нито веднъж не бе се забърквал и не бе се смущавал при никакъв случай, с хладнокръвие, почти неестествено за двадесет и две годишен младеж, той в един миг можеше да схване цялата опасност и цялото положение на нещата, тутакси можеше да намери начин как да се отклони от нея, но да се отклони така, че после по-сигурно да я надвие. Вече с изпитана увереност почнаха да се отбелязват сега неговите движения и в тях не можеше да не бъдат забелязани наклонности на бъдещ началник. Сила лъхаше от тялото му и рицарските му качества вече добиха широката сила на лъвски качества.

— Този след време ще бъде добър полковник! — говореше старият Тарас. — Бога ми, ще бъде добър полковник, и то такъв, че и баща си ще да надмине!

Андрей цял се захласна в очарователната музика на куршумите и мечовете. Той не знаеше какво значи да обмислиш или да пресметнеш, или да премериш предварително своите и чуждите сили. Луда нега и захлас виждаше той в битките: нещо пиршествено съзираше той в онези минути, когато се разпалва на човека главата, пред очите всичко се мярка и премята, хвърчат глави, на земята се сгромолясват коне, а той лети като пиян сред съсъка на куршумите, блясъка на сабите и на всички нанася удари, и не усеща нанесените на него. Неведнъж бащата се чудеше и на Андрей, като виждаше как той, подбуден само от разпалено увлечение, се хвърляше на онова, на което никога не би се решил хладнокръвен и разумен човек, и само с лудия си напор правеше такива чудеса, на които не можеше да не се учудват свикналите с битки стари казаци. Чудеше се старият Тарас и думаше:

— И този е добър, да го не вземат мътните! Не е като Остап, но също е добър, добър воин е!

Войската реши да тръгне направо към град Дубно, гдето, според както се носеха слухове, имаше много пари и богати жители. Походът бе извършен в един ден и половина и запорожците се появиха пред града.

Жителите решиха да се защищават с последни сили и докрай и искаха по-добре да умрат на площадите и улиците пред своите прагове, отколкото да пуснат неприятеля в къщите си. Висок вал от пръст заобикаляше града; дето валът беше по-нисък, там се подаваше каменна стена или къща, в която беше настанена батарея, или най-сетне дъбов стобор. Гарнизонът беше силен и чувствуваше важността на своето дело. Запорожците разпалено се покатериха на вала, но бяха посрещнати от силен картеч. Еснафите и градските жители, види се, също не искаха да останат настрана и на тълпи стояха на градския вал. В очите им се четеше отчаяна съпротива; жените също решиха да участвуват и върху главите на запорожците полетяха камъни, бъчви, гърнета вряла смола и най-сетне чували с пясък, които заслепяваха очите им. Запорожците не обичаха да имат работа с крепости; не им беше работа да водят обсади. Кошевойт заповяда да отстъпят и каза:

— Нищо, панове братя, ние ще отстъпим; но да стана мръсен татарин, а не християнин, ако ние пуснем от града макар един човек! Нека всички изпукат от глад, кучета недни!

Като отстъпи, войската обкръжи целия град и от нямане работа се зае да опустошава околностите, като опожаряваше околните села, кръстци от неприбрано жито и пускаше конете си из нивята, още незасегнати от сърп, гдето като напук се люлееха пълни класове, плод на необикновено изобилие, с каквото тази година щедро бяха дарени земеделците. С ужас гледаха от града как се унищожаваша средствата за тяхното съществуване. А между това запорожците, като обкръжиха целия град със своите коли на две редици, се разположиха също както и в Сечта на дружини, пушеха лулите си, разменяха си плячкосаното оръжие, играеха на прескочикобила, на чифт-тек и с убийствено хладнокръвие поглеждаха града. Нощем запалваха огньовете; във всяка дружина готвачи варяха каша в огромни медни казани; до огньовете, които горяха през цялата нощ, стоеше безсънна стража. Но скоро запорожците почнаха малко по малко да се отегчават от бездействието и продължителното въздържание, което не се придружаваше от никаква работа.

Кошевойт дори заповяда да се удвои винената порция, което понякога се случваше във войската, ако нямаше трудни подвизи и движения. На младите и особено на синовете на Тарас Булба не се харесваше такъв живот. Андрий явно се отегчаваше.

— Неразбрана глава си — говореше му Тарас. — Търпи, казаче, атаман ще станеш. Не е още добър воин онзи, който не загуби дух при сериозна работа, а онзи е добър воин, който и в бездействието не се отегчава, който всичко може да изтърпи и каквото да му правиш, той все пак ще настои на своето.

Но не могат да се погодят буен младеж и стар човек: различни са техните натури и с разни очи те гледат на една и съща работа.

А между туй пристигна и Тарасовият полк, доведен от Товкач; с него бяха още двама есаули, писари други полкови чиновци; всички казаки наброяваха над четири хиляди. Имаше между тях и множество доброволци, които сами се вдигнаха по своя воля, без всякакво повикване, щом чуха каква е работата. Есаулите донесоха на Тарасовите синове благословия от старата им майка и на всекиго по една кипарисова иконка от Межигорския киевски манастир. Дватамата

братя си сложиха своите иконки и неволно се замислиха, като си спомниха за старата си майка. Какво ли им отрежда и предсказва тази благословия? Дали това е благословия за победа над врага и после за весело завръщане в татковината с плячка и слава за вечните песни на бандуристите, или пък... Но не е известна бъдещето и стои пред човека като повдигналата се от блатата есенна мъгла, лудо хвърчат из нея нагоре и надолу птици и порят с криле, без да могат да се разпознаят една друга, гълъбицата не вижда ястреба, ястребът не вижда гълъбицата и никоя от тези птици не знае колко далече хвърчи тя от своята гибел...

Остап вече се зае със своята работа и отдавна отиде при дружините. Андрий пък, без да знае сам защо, чувствуваше някакъв задух в сърцето. Казаците вече бяха вечеряли. Вечерта отдавна бе изгаснала, чудната юлска нощ обгърна въздуха; но той все не се прибираще при дружините, не лягаше да спи и неволно гледаше цялата намираща се пред него картина. На небето с тънък и остър блясък мигаха безброй звезди.

Полето надалече беше заето от разхвърляните по него коли със смазани висящи катраници, с различна покъщнина и храни, взети от неприятеля. До колите, под колите и по-настрана от колите — навсякъде се виждаха запорожци, нашироко разположени върху тревата. Те всички спяха в картинни положения: някой беше сложил под главата си чувал, друг калпак, трети просто използуваше хълбока на другаря си. Сабя, пушка кремъклийка, лула с къса чибучка, с медни пулове, железни процепи и огниво бяха неотлъчно при всеки казак. Тежките волове, свили крака под себе си, лежаха като големи белезникави маси и отдалече наподобяваха сиви камъни, разхвърляни по надолицата на полето. От всички страни из тревата почна да се разнася вече дебелото хъркане на заспалата войска, на което със звънливо цвилене отговаряха от полето жребци, които негодуваха заради свързаните си крака. А между туй в красотата на юлската нощ се намеси нещо величествено и страшно. Това бяха зарева от догарящите в далечината околности. На едно място пламъкът спокойно и величествено се стелеше по небето; на друго, срещнал нещо запалително, изведнъж избухваше като вихър, съскаше и летеше нагоре, под самите звезди, и откъснатите от него огнени парцали угасваха в дълбочините на небето. Там опожарен черен манастир

стоеше страшно, като навъсен картезиански калугер, и показваше при всяко избухване на пламъка мрачното си величие; там гореше манастирска градина: сякаш се чуваше как шепнеха дърветата, като се завиваха в дим, и когато избухваше пламък, той изведнъж осветяваше с фосфорична, лилавоогнена светлина кичури узрели сливи или превръщаше в чисто злато тук-таме жълтеещите се круши и пак там, сред тях, се чернееше, увиснало върху някоя стена на сградата или върху някой клон на дърво, тялото на клетник евреин или калугер, което изчезваше в огъня заедно със сградата. Над пламъците в далечината се виеха птици, приличащи на купчина тъмни, дребни кръстчета върху огненото поле. Обсаденият град като че ли бе заспал. И върховете, и стрехите, и оградата, и стените му тихо отражаваха отблясъците на далечните пожарища. Андрий обиколи казашките редици. Огньовете, пред които седяха пазачите, всекиминутно се готвеха да изгаснат и самите пазачи спяха, хапнали си здравата саламата и галушки с големия си казашки апетит. Той малко се почуди на такова безгрижие, като си помисли: „Добре, че няма наблизно никакъв силен неприятел и няма от кого да се опасяваме.“ Най-сетне и самият той наближи една от колите, качи се на нея и легна по гръб, като сложи под главата си сключените си отзад ръце; но не можеше да заспи и дълго гледаше небето; то цялото беше открито пред него; въздухът беше чист и прозрачен. Гъсто осеяните звезди, които образуваха Кумовата слама и на полегат пояс преминаваха небето, цели блестяха от светлина. От време на време Андрий като че ли се унасяше и някаква лека мъгла на дрямка за миг затуляше пред него небето и после то пак се очистваше и отново се провиждаше.

В това време му се привидя, че пред него се мярна някакво чудновато човешко лице. Като помисли, че това е просто сънен унес, който тутакси трябва да изчезне, той широко отвори очи и видя, че пред него наистина се навежда нечие измършавяло, изсъхнало лице и го гледа право в очите. Дълга и черна като въглен коса, неприбрана и разчорлена, се подаваше изпод тъмното, хвърлено върху главата наметало; и чудноватият блясък на погледа, и мъртвешката мургавина на лицето, което изпъкваше с остри черти, го накараха по-скоро да помисли, че това е призрак. Той Неволно хвана пищова си и проговори почти разтреперано:

— Кой си ти? Ако си нечист дух, махни се от очите ми; ако пък си жив човек, не си случил време за шегуване — ще те убия с един изстрел.

В отговор на това привидението тури пръст на устните си и сякаш го молеше да мълчи. Той отпусна ръката си и почна да се вглежда в него по-внимателно. По дългата коса, по шията и полуоголените мургави гърди той видя, че е жена. Но тя не беше тукашна. Цялото ѝ лице беше мургаво, изпито от боледуване; широки скули силно изпъкваха над хлътналите под тях бузи; тесни очи се издигаха с дъгообразен израз Нагоре. Колкото по-внимателно се вглеждаше в чертите ѝ, толкова повече намираше в тях нещо познато. Най-сетне не изтърпя и попита:

— Кажу ми, коя си? Струва ми се, като че ли те познавам или съм те виждал някъде?

— Преди две години в Киев.

— Преди две години... в Киев... — повтори Андрий, като се мъчеше да събере всичко, което бе оцеляло в паметта му от предишния живот в бурсата. Той я погледна втренчено още един път и изведнъж извика с висок глас:

— Ти си татарката! Слугинята на пани, дъщерята на воеводата...

— Ш-ш-ш! — проговори татарката, като склочи умолително ръце, цяла разтреперана, с обърната назад глава, за да види дали не се е събудил някой от силното провикване на Андрий.

— Кажу ми, как си попаднала тук? — говореше Андрий, почти захласнат, с шепот, който се прекъсваше всекиминутно от вътрешно вълнение. — Къде е пани? Жива ли е още?

— Тя е тук, в града.

— В града — проговори той, едва неизвикал пак, и почувствува, че всичката кръв изведнъж нахлу към сърцето му. — Защо е в града?

— Защото старият пан е в града: има вече година и половина, откак е воевода в Дубно.

— И какво, омъжена ли е тя? Та казвай де, колко си чудна! Сега тя какво?...

— Два дни нищо не е яла.

— Как?...

— Никой от градските жители отдавна няма късче хляб, всичките ядат само земя.

Андрий се вкамени.

— Пани те видяла от градския вал заедно със запорожците. Тя ми каза: „Иди, кажи на рицаря: ако ме помни, да дойде при мене; ако ме не помни, да ми даде комат хляб за старата ми майка, защото не искам да видя как умира майка ми пред моите очи. Нека по-добре да умра аз по-напред, а тя след мене. Моли го, прегърни го за коленете и краката, и той има стара майка, заради нея да даде хляб!“

Различни чувства се пробудиха и пламнаха в младите гърди на казака.

— Но как си попаднала тук? Как си дошла?

— През подземния ход.

— Нима има подземен ход?

— Има.

— Къде?

— Няма ли да издадеш, рицарю?

— Кълна се в светия кръст!

— Като се спуснеш по яра и прегазиш водата, там, където е тръстиката.

— И води чак до града?

— Право в градския манастир.

— Хайде, да вървим веднага!

— Но, за Христа и света Богородица, парче хляб!

— Добре, ще ти дам. Стой тук до колата или по-добре легни в нея: никой няма да те види, всички спят; аз ей сега ще се върна.

И той отиде при колите, където се пазеха запасите на неговата дружина. Сърцето му туптеше. Всичко, което бе преживяно и бе заглушено от сегашните казашки походи, от суровия воински живот, всичко изплува изведнъж на повърхността и задуши от своя страна настоящето. Пак изплува пред него като из тъмна морска бездна гордата жена; пак проблеснаха в паметта му хубавите ръце, очите, засмените уста, гъстата тъмноорехова коса, разстлана на къдрици по гърдите, и всичките пъргави, стройно съчетани части на моминската снага. Не, те не бяха изгаснали, нито изчезнали в неговите гърди, а временно бяха разместени, за да дадат място на други могъщи вълнения; но често, често смущаваха дълбокия сън на младия казак и често се събуждаше той, и лежеше на леглото си безсънен, без да може да проумее причината за това.

Той вървеше, а сърцето му туптеше все по-силно само при мисълта, че скоро пак ще я види, и трепереха младите му колене. Като стигна колите, той съвсем забрави защо е дошъл, вдигна ръка и дълго три челото си, за да си припомни какво трябва да прави. Най-сетне се стресна и силно се уплаши: дойде му на ум, че тя умира от глад. Той се спусна към колата и взе няколко големи черни хляба; но веднага си помисли: не е ли тази храна, годна за здрав, невзискателен запорожец, груба и неподходяща за нейното нежно телосложение? Тогава си спомни, че кошевойт вчера се караше на готвачите, дето изведнъж са сварили всичкото елдово брашно на саламата, когато то трябваше да стигне най-малко за три пъти. С пълна увереност, че ще намери предостатъчно саламата в казаните, той извади походното казанче на баща си и отиде при техния дружинен готвач, заспал край двата десетметрови казана, под които още тлееше огън. Надникна в тях и се изуми, като видя, че и двата са празни. Трябваше да имат нечовешки сили, за да изядат всичко това, още повече че в тяхната дружина се наброяваха по-малко хора, отколкото в другите. Той надникна и в казаните на другите дружини — никъде нищо. Неволно му дойде наум поговорката: „Запорожците са като деца: ако е малко — изяждат го, ако е много — пак нищо не остава“. Какво да прави? Струваше му се обаче, че имаше някъде в колата на бащиния му полк чувал с бял хляб, който намериха, като ограбиха манастирската фурна. Той отиде право при колата на баща си, но там вече го нямаше: Остап бе го сложил под главата си и опънал се на земята, огласяше с хъркането си цялото поле. Андрий сграбчи чувала с едната си ръка и го дръпна така, че главата на Остап падна на земята, а самият той скочи сънен и седна със затворени очи и извика силно:

— Дръжте го, дръжте го, дяволския лях! Хванете коня, коня хванете!

— Млъкни, ще те убия! — извика уплашен Андрий, като му замахна с чувала.

Но Остап и без това вече не продължи да вика, спотаи се и така почна да хърка, че от дишането му се люлееше тревата, на която лежеше. Андрий плахо се озърна наоколо, за да види не е ли събудило някого от казаците бълнуването на Остап. Наистина една перчемлия глава се повдигна в най-близката дружина, погледна и скоро пак се

долепи до земята. Изчакал две-три минути, той най-сетне тръгна с товара си. Татарката лежеше и едвам дишаше.

— Ставай, да вървим! Всички спят, не бой се! Можеш ли да носиш поне един от тези хлябове, ако не бих могъл да ги взема всичките?

Като рече това, той натовари на гърба си чувалите, смъкна, като минаваше покрай една кола, още един чувал с просо, взе в ръце дори ония хлябове, които искаше да даде на татарката да ги носи, и като се понагърби малко под тежестта им, храбро тръгна между редовете на заспалите запорожци.

— Андрий! — каза старият Булба, когато той минаваше покрай него. Сърцето му замря, той се спря и цял разтреперан, тихо каза:

— Какво?

— С тебе има жена! Бога ми, ще те напердаша, ако стана. Жените няма да те доведат до добро!

Като каза това, той си подпря главата на лакътя и взе внимателно да разглежда завитата с покривало татарка.

Андрий стоеше ни жив, ни мъртъв и не смееше да погледне в лицето баща си. А когато повдигна очи, видя, че старият Булба вече спеше, сложил глава на дланта си.

Той се прекръсти. Страхът отведнъж изчезна от сърцето му още по-скоро, отколкото беше нахлул. А когато се обърна да погледне татарката, тя стоеше пред него като тъмна гранитна статуя, цяла обвита с наметалото, и блясъкът на далечния пожар озари само нейните очи, изцъклени като на мъртвец. Той я дръпна за ръкава и двамата тръгнаха заедно, като час по час се обръщаха назад и най-после се спуснаха в долчинката по нанадолнището — почти яр, който в някои места го наричат мочурища, — в дъното на който лениво пълзеше рекичка, обрасла с острица и осеяна с ботруни. Като се спуснаха в тоя дол, те се скриха съвсем от цялото поле, заето от запорожкия лагер. Поне когато се обърна назад, Андрий видя стръмнина, която се издигаше като стена нагоре, по-високо от човешки бой; на върха ѝ се люлееха няколко стебълца полски тревы и над тях се издигаше в небето месечината като наклонен сърп от чисто святкащо злато. Долетял от степта ветрец показваше, че вече малко време остава до съмване. Но никъде не се чуваше далечното кукуригане на петел: нито в града, нито в разорените околности отдавна не бе останал ни

един петел. По една греда те преминаха рекичката, зад която се виеше отсрещният бряг, който изглеждаше по-висок и беше много стръмен. Изглеждаше, че в това беше естествената здрава и надеждна част на гравската крепост, та и пръстеният вал бе по-нисък, и гарнизонът не се виждаше зад него. Но затова пък по-нататък, се издигаше дебелата манастирска стена. Стръмният бряг бе обрасъл с бурен и в малката долчинка между него и рекичката растеше тръстика почти на човешки бой. На върха се виждаха колове от плет, които сочеха, че тук някога е имало градина; отпреде — широки листа на лапад; зад него стърчеше лобода, див трънлив бодилец и слънчоглед, който най-високо от всички възнасяше глава. Тук татарката си изу пантофите и тръгна боса, като предпазливо повдигаше дрехите си, защото мястото беше мочурливо и пълно с вода. Като минаваха между тръстиката, те се спряха край натрупаните накуп съчки. Отмахнаха съчките и намериха под земята свод, дупка, малко по-голяма от отвора на фурна. Татарката се наведе и влезе първа, след нея Андрий, който се наведе колкото може по-ниско, за да се промъкне с чувалите, и скоро двамата се намериха в свършена тъмнина.

VI

Андрей едва се движеше в тъмния и тесен подземен коридор, като вървеше подир татарката и мъкнеше на гърба си чувалите с хляб.

— Скоро ще излезем на светло — каза водачката, — приближаваме мястото, където оставих свещник.

И наистина тъмните пръстени стени почнаха да се озаряват слабо. Те стигнаха една малка площадка, дето, изглежда, е имало параклис; до стената бе поставена тясна масичка във вид на олтарен престол, а над нея се виждаше почти съвсем изтрита и побеляла икона на католическата Богородица. Малко сребърно кандило едва-едва мъждукаше пред нея. Татарката се наведе и взе от земята оставения от нея меден свещник, тънък и висок, с висящи на верижки щипци, игла за оправяне на пламъка и гасилник. Тя го взе и го запали от кандилото. Светлината се засили и като вървяха заедно, ту силно осветявани от пламъка, ту затъмнявани от тъмна като въглен сянка, те напомняха картините на Жерардо Della notte^[1]. Свежото и хубаво лъхащо здраве и младост лице на рицаря беше в противоположност с измъченото и бледо лице на спътницата му. Проходът стана малко по-широк, така че Андрей можеше да се поизправи. Той разглеждаше любопитно пръстените стени, които му напомняха за Киевските пещери. Тук, както и в Киевските пещери, се виждаха в стените вдлъбнатини и туктаме имаше ковчези; на места дори се срещаха човешки кости, които от влагата бяха омекнали и станали на брашно. И тук, види се, е имало свети люде, които са се скривали от мирските страсти, мъки и изкушения. На места беше много влажно: под краката им понякога жвакаше вода. Андрей често трябваше да се спира, за да може да си почине спътницата му, която много бързо се уморяваше. Малкото късче хляб, който тя глътна, предизвика само болки в отвикналия ѝ от храна стомах и тя често оставаше за няколко минути на едно място, без да мръдне.

Най-сетне пред тях се показва малка желязна вратичка.

— Дойдохме, слава богу — каза със слаб глас татарката, вдигна ръка да потропа, но нямаше сила. Андрей вместо нея удари силно

вратата: зачу се ехтеж, който показва, че зад вратата имаше широк простор. Този ехтеж се изменяше, види се, под някакви високи сводове. След минута-две зазвънтяха ключове и някой като че ли заслиза по стълбата. Най-сетне вратата се отвори; посрещна ги един калугер, застанал на тясна стълба с ключове и свещ в ръцете. Андрий неволно се спря, като видя католически калугер, възбуждащ такова ненавистно презрение в казаците, които се отнасяха с тях побезчовечно, отколкото с евреите. И калугерът малко отстъпи, като видя запорожкия казак; но някаква дума, неясно произнесена от татарката, го успокои. Той им посвети, заключи след тях вратата, поведе ги по стълбата нагоре и те се озоваха под високите тъмни кубета на манастирската църква. Пред един от олтарите, ограден с високи свещници и свещи, бе коленичил свещеник и тихо се молеше. До него, от двете му страни, също бяха коленичили двама млади псалти с лилави мантии и бели дантелени нагръдници отгоре и с кадилници в ръце. Той се молеше да прати бог чудо: да спаси града, да подкрепи падналите духом, да им изпрати търпение, да отклони изкусителя, който възбуждаше ропот и малодушен плач от земните теглила. Няколко жени, прилични на привидения, бяха коленичили, подпрели немощните си глави върху гърбовете на столовете пред тях и на тъмните дървени пейки; няколко мъже, подпрени до колоните и подпорите, на които лежах странични кубета, също бяха коленичили тъжно. Прозорецът с шарени стъкла над олтара се озари от розовата руменина на утрото и от него паднаха на пода синкави, жълти и други разноцветни колелца светлина, които отведнъж оцветиха тъмната черква. Целият олтар, дълбоко навътре, изведнъж се провидя в сиянието, димът от кадилниците застина във въздуха като ярко и многоцветно осветен облак. Андрий замаян гледаше от своя тъмен кът това чудо, извършено от светлината. В това време величественият гръм на органа изпълни изведнъж цялата църква; той звучеше все по-високо, нарастваше, преминаваше в тежките тътнежи на гръмотевици и после изведнъж, като се обръщаше на небесна музика, политваше високо под кубетата със своите пеещи звуци, които напомняха тънки момински гласове, и после отново се обръщаше в силен рев и гръм и затихваше. И още дълго гръмотевични тътнежи се носеха трепереци под кубетата и Андрий с полуотворена уста се чудеше на тази величествена музика.

В това време той усети, че някой го дръпна за полата на кафтана.
— Време е! — каза татарката.

Те пресякоха църквата, без да ги забележи някой, и после излязоха на един площад, който бе пред нея. На небето отдавна бе се зазорило: всичко предричаше изгрева на слънцето. Площадът бе четвъртит и съвсем празен; посред него още стояха дървени масички, които говореха, че тук може би само преди седмица е имало пазар за храни. Улицата, както всичките през онова време, беше без настилка и просто приличаше на засъхнала купчина кал. Площадът бе заобиколен от малки едноетажни каменни и кирпичени къщи, в стените им се виждаха дървени греди и стълбове по цялата им височина, които бяха полегато кръстосани пак от дървени свързки — както изобщо градяха къщите си тогавашните жители, което и сега може да се види още в някои места по Литва и Полша. Те всички бяха покрити с несъразмерно високи покриви, с множество прозорчета и процепи. На една страна, почти край църквата, се възнасяше сграда, която съвсем не приличаше на другите, сигурно градското управление или някое друго правителствено учреждение. То беше двуетажно и над него отгоре беше построена кула с две арки, където стоеше часовой; голям часовников циферблат беше вграден в стряхата.

Площадът изглеждаше мъртъв, но на Андрий се счу някакво слабо стенание. Като се поогледа, той видя насреща двама-трима души, които лежах на земята почти неподвижно. Той впери очи повнимателно, за да разгледа спят ли, или са умрели, и в това време се спъна о нещо, което лежеше до краката му. Беше труп на жена, еврейка, както изглеждаше. Личеше, че тя е още млада, макар изкривените и изнемощели черти да не издаваха това. На главата ѝ имаше червена копринена забрадка; бисери или мъниста на две редици украсяваха краищата ѝ; изпод тях падаха на изсъхналата ѝ шия с опънати жили две-три дълги къдрици на колелца. До нея лежеше детенце, стиснало с ръка мършавата ѝ гръд и забило в нея пръстите си от неволна злоба, след като не е намерило в нея мляко. То нито плачеше вече, нито викаше и само по корема му, който излеко се повдигаше и спадаше, можеше да се мисли, че още не е умряло или поне се готвеше да изпусне последен дъх. Те свърнаха към улиците и изведнъж бяха спрени от някакъв побеснял човек, който видя у Андрий скъпоценния товар, спусна се върху му като тигър, вкопчи се в

него и извика: „Хляб!“ Но нямаше сили, равни на неговата лудост; Андрий го отблъсна: той полетя на земята. Подтикнат от състрадание, Андрий му метна един хляб, върху който той се нахвърли като бясно куче, изгриза го, изхапа го и на мястото, на улицата още, умря в страшни гърчения, защото отдавна се бе отучил да яде. Почти на всяка крачка ги поразяваха страшните жертви на глада. Изглежда, мнозина, като не можеха да понесат мъките у дома си, изскачаха на улицата, за да видят: не би ли се намерило във въздуха нещо за ядене. Пред вратата на една къща седеше бабичка и не можеше да се познае заспала ли е, или просто се е унесла; тя вече нищо не чуваше и нищо не виждаше и склонила глава на гърди, седеше неподвижно на едно място. Под стряхата на друга къща висеше на въже изтегнато мъртво тяло: сиромашът не е можал да претегли мъките и поискал по-добре да ускори смъртта със самоубийство.

Като видя такива поразителни свидетелства на глада, Андрий не можа да не попита татарката:

— Нима те не намериха нищо, с което да си продължат живота? Когато човек стигне до последна крайност, тогава няма какво да прави, трябва да се храни с онова, от което дотогава се е гнусил, той може да се храни и с ония животни, които са забранени от закона, тогава всичко може да се употреби за храна.

— Всичко изпоядохме — каза татарката, — всичкия добитък. В града не може да се намери нито кон, нито куче, нито дори мишка. В нашия град никога никакви храни не е имало, всичко се докарваше от селата.

— Но как мислите, като умираете от такава страшна смърт, да запазите града?

— Да, може би воеводата щеше да го предаде; но вчера заран полковникът от Буджани изпрати в града ястреб с писмо да не се предава градът; идем на помощ с полка си и само чакал друг полковник, та заедно да тръгнат. И сега ги чакат всяка минута... Но ето че дойдохме у дома.

Още отдалеч Андрий видя къща, която не приличаше на другите и както изглеждаше, бе построена от някой италиански архитект; тя беше изградена на два етажа от красиви, тънки тухли. Прозорците бяха обкръжени с високо издадени гранитни корнизи; горният етаж цял се състоеше от малки арки, които образуваха галерия; между тях се

виждаха решетки с гербове; по ъглите на къщата също имаше гербове. Външната широка стълба от боядисани тухли излизаше чак на площада. Долу при стълбата седяха двама часовои, които картинно и симетрично се държаха с по една ръка за алебардите си, а с другата подпираха наведените си глави и по такъв начин повече приличаха на статуи, отколкото на живи същества. Те не спяха, нито дремеха, но, изглежда, бяха нечувствителни към всичко наоколо; дори не обърнаха внимание кой се качва по стълбите. Горе на стълбата те намериха богато пременен, от глава до пети въоръжен воин, който държеше в ръка молитвеник. Той вдигна към тях уморените си очи, но татарката му каза една дума и той пак се наведе над разтворените страници на молитвеника си. Влязоха в първата стая, доста широка, която служеше за чакалня или просто за пруст; тя бе пълна с войници, слуги, писари, виночерпци и други от домашната прислуга, необходими за показване сана на полския големец и като военен, и като владетел на собствените си имения. Усещаше се чад от угаснала свещ; други две още горяха в два огромни, почти човешки бой свещника, които стояха на средата, макар че вече отдавна през широк прозорец с решетка надникваше утрото. Андрий вече мислеше да влезе право през широката дъбова врата, украсена с герб и множество изрязани фигури, но татарката го дръпна за ръкава и му посочи малка вратичка в страничната стена. През нея те влязоха в коридор, а после в една стая, която той взе да разглежда внимателно. Светлината, която влизаше през процепа на кепенците, докосваше някои неща; тъмночервена завеса, позлатен перваз и стенна живопис. Татарката му кимна да почака тук, отвори вратата на друга стая, из която блесна огън. Той дочу шепот и нисък глас, от който всичко се разтрепера у него. Видя през разтворената врата как се мярна бързо стройна женска фигура с дълга разкошна плитка, паднала върху вдигнатата нагоре ръка. Татарката се върна и го покани да влезе. Той не помнеше как влезе и как вратата зад него се затвори. В стаята горяха две свещи; пред иконата мъждукаше кандило; под нея имаше висока масичка със стъпалца за коленичене през време на молитва според католическия обичай. Но не това търсеха очите му. Той се обърна на другата страна и видя жена, сякаш застинала и окаменяла в някакво бързо движение. Изглеждаше като че ли цялата ѝ фигура е искала да се спусне към него и отведнъж е спряла. И той също спря учуден пред нея. Не такава мислеше да я види: това беше не

тя, не оная, която познаваше на времето; в нея нямаше нищо, което да прилича на оная, но двойно по-прекрасна и чудесна беше тя сега, отколкото по-преди; Тогава имаше в нея нещо недовършено, недотъкмено, сега това бе произведение, по което художникът е минал с последен замах на четката си. Онази беше прелестно, лекомислено момиче; тази бе хубавица, жена с напълно разцъфнала красота. Във вдигнатите ѝ очи се изразяваше цялостно чувство, не откъслеци, не намеци на чувство, а цяло чувство. Сълзите още не бяха засъхнали в тях и бяха ги окъпали с блестяща влага, която пронизваше душата; гърдите, шията и раменете ѝ се бяха заключили в ония прекрасни граници, които са определени за граници при пълното развитие на красотата; косата ѝ, която по-рано се развяваше на меки къдрици по нейното лице, сега беше станала гъста, разкошна плитка, една част от която бе прибрана, а другата бе разпиляна по цялата дължина на ръката ѝ и на тънки, дълги, хубаво извити къдрици падаше на нейните гърди. Като че ли чертите ѝ до една се бяха изменили. Напразно се мъчеше той да намери в тях поне една от ония, които беше запомнил — нито една. Колкото и да бе голяма нейната бледност, тя не помрачаваше чудната ѝ красота, напротив, като че ли ѝ придаваше нещо устремено, необоримо-победоносно. И усети Андрий в душата си благоговеен страх, и застана пред нея неподвижен. Тя, види се, също бе поразена от изгледа на казака, който се появи пред нея с всичката красота и сила на младежкото мъжество, който сякаш в самата неподвижност на тялото си криеше пъргавата свобода на движенията; с ясна твърдост сияеха очите му, на смела дъга се извиваха кадифените му вежди, загорелите му бузи цъфтяха с цялата яркост на девствен пламък и като коприна се лъщяха младите му черни мустаци.

— Не, безсилна съм да ти се отблагодаря, великодушни рицарю — каза тя и цял потрепера сребърният звук на гласа ѝ. Само бог може да те награди; не аз, слабата жена...

Тя наведе очи; клепките ѝ се надвесиха над тях като прекрасни снежни полудъги, премрежени с дълги като стрели ресници. Наклони се цялото ѝ чудно лице и тънка руменина го отсени отдолу. Андрий нищо не можеше да отговори на това. Искаше му се да каже всичко, що му е на сърцето, да го изкаже пламенно, тъй както му лежеше на сърцето — и не можеше. Той усети, че нещо го стисна за гърлото;

думите останаха без звук; усети, че той, възпитан в бурсата и в скитнически боен живот, не можеше да отговори на такива думи и се ядоса на своята казашка натура.

В това време в стаята влезе татарката. Тя беше успяла да нареже на филии хляба, донесен от рицаря, и понесла го на златно блюдо, сложи го пред своята пани. Хубавицата погледна нея, хляба и вдигна очи към Андрий — и много нещо имаше в тия очи. Този умилен поглед, в който се виждаше немощ и безсилие да изкаже чувствата, които я обхванаха, беше по-достъпен за Андрий, отколкото всички думи. На душата му олекна изведнъж; сякаш всичко в него се отприщи. Душевните вълнения и чувства, които дотогава сякаш някой задържаше с тежка юзда, сега се усетиха свободни и вече бяха готови да се излеят в буйни порои от думи, но хубавицата изведнъж се обърна към татарката и я попита безпокойно:

— Ами майка ми? Занесе ли и на нея?

— Тя спи.

— А на баща ми?

— Занесох. Той каза, че сам ще дойде да благодари на рицаря.

Тя взе хляба и го поднесе към устата си. С неизразима наслада гледаше Андрий как го чупеше с белите си пръсти и ядеше; и изведнъж си спомни за побеснелия от глад, който издъхна пред очите му, като глътна залък хляб. Той побледня, хвана я за ръка и извика:

— Стига! Недей повече! Ти толкова време не си яла, за теб хлябът сега е отрова.

И тя тутакси отпусна ръка; сложи хляба на блюдото и покорно като дете го гледаше в очите. И нека някой го изрази с думи... но не могат ни длетото, ни четката, Ни всемогъщото слово да изкажат онова, което понякога се вижда в очите на една девойка, нито онова умилно чувство, обхванало онзи, който гледа в такива очи.

— Царице! — извика Андрий с целия изблик на сърдечни, душевни и всякакви други чувства. — Какво ти трябва? Какво искаш? Заповядай ми! Възложи ми най-трудното изпълнение, каквото има на света, аз ще полетя да го извърша! Кажи ми да направя това, което няма сили да направи нито един човек — аз ще го изпълня, ще загина. Ще загина, ще загина! И заклевам се в светия кръст, сладко ми е да загина зарад тебе... но нямам сили да изкажа това! Имам три чифлика, половината от бащините ми хергелета са мои, всичко, което е донесла

майка ми на баща ми, дори което тя крие от него — всичко е мое. Никой от нашите казаци няма сега такова оръжие, каквото имам аз: само за дръжката на сабята ми дават най-доброто хергеле и три хиляди овце. И от всичко това ще се откажа, ще го захвърля, ще го зарежа, ще го изгоря, ще го потопя, ако продумаш само една дума или поне ако мръднеш само с тънката си черна вежда. Но знам, глупави са може би думите ми и не са уместни, и не е подходящо всичко това за тук, че не мога аз, прекарал живота си в бурсата и на Запорожие, да говоря така, както е обичай да се говори там, където се събират крале, князе и всичко, което е най-достойно от цялото велможно рицарство. Виждам, по друго божие създание си ти от всички ни и далече са от тебе всичките други болярски жени и дъщери моми. Не сме достойни и роби да ти бъдем; на тебе само небесните ангели могат да ти слугуват.

С все по-голямо учудване слушаше девойката, обърната цяла на слух, без да пророни нито една дума, тази открита сърдечна реч, в която като в огледало се отразяваше младата, пълна със сили душа. И всяка проста дума от тази реч, изговорена с глас, който излизаше от самото дъно на сърцето, беше препълнена със сила. И цялото ѝ прекрасно лице се подаде напред, тя отхвърли далече назад немирната коса, отвори уста и дълго гледа с отворени уста. После поиска да каже нещо и изведнъж спря и си спомни, че друга съдба води рицаря, че баща, братя и цялата татковина стоят отзаде му като сурови отмъстители, че страшни са запорожците, които са обкръжили града, че на грозна смърт са обречени всички те заедно с града им... И очите ѝ изведнъж се напълниха със сълзи; бързо сграбчи кърпа, везана с коприна, затули с нея лицето си и След една минута кърпата цялата се измокри; и дълго седя, отметнала назад хубавата си глава, стиснала със снежнобели зъби хубавата си долна устна — като че ли неочаквано се почувствува ухапана от някоя отровна гадина и не свали кърпата от лицето си, за да не види той съкрушителната ѝ мъка.

— Продумай ми поне една дума! — каза Андрий и я хвана за атлазената ръка. Светкавичен огън пробягна по жилите му от това докосване и той стискаше ръката ѝ, която безчувствено лежеше в неговата ръка.

Но тя мълчеше, не отделяше кърпата от лицето си и стоеше неподвижна.

— Защо си толкова тъжна? Кажи ми, защо си толкова тъжна?

Хвърли тя кърпата далече от себе си, отдръпна дългата си коса, която падаше над очите, и цяла се изля в жаловити думи, които изговаряше с тих, тих глас; така вятър, като духне през някоя хубава вечер, изведнъж прелетява през гъстата крайречна тръстика: затрептят, зашумят и се разнесат изведнъж жаловито тънки звуци и с непонятна тъга ги слуша спрелият пътник и не усеща нито гаснещата вечер, нито проточилите се весели песни на народа, който се тътри от полската работа и жътва, нито далечното дрънкане на талига, която минава някъде.

— Не съм ли аз за вечни съжаления? Не е ли нещастна майката, която ме роди на света? Не ми ли се е паднал горчив дял от този живот? Не си ли за мене страшен палач ти, моя жестока съдба? Всички си довела пред моите крака: най-добрите дворяни от цялата шляхта, най-богатите панове, графове и чуждестранни барони и всички, които са цветът на нашето рицарство. Всички те искаха да ме обичат и за велико благо би сметнал всеки от тях любовта ми. Стигаше аз да махна с ръка и всеки от тях, дори най-прекрасният по вид и произход, би станал мой съпруг. И ти, жестока съдба, нито към един от тях не привърза сърцето ми, а привърза сърцето ми, при най-добри юнаци на нашата земя, към чужденец, наш враг. Защо ли ти, пречиста майко божия, за какви грехове, за какви тежки престъпления тъй неумолимо и безмилостно ме преследваш? В изобилие и разкош минаваха дните ми: хранех се с най-хубави, скъпи ястия и сладки вина. И за какво е било всичко това? Защо е било всичко то? Затова ли, да умра най-последно от страшна смърт, от каквата не умира и най-долният просяк на кралството. И малко бе това, че съм осъдена на такава Страшна участ; малко бе това, че преди да умра, трябва да видя как ще умрат в непоносими страдания баща ми и майка ми, за спасението на които съм готова да дам живота си двадесет пъти: малко бе всичко това: трябвало пред смъртта си да видя и чуя думи и любов, каквито не съм виждала. Трябвало той на късове да разреде сърцето ми със своите думи, за да стане още по-горчив моят горчив дял, за да ми стане още по-свиден моят млад живот, по-страшна да ми се види смъртта, та като умирам, още повече да те упреквам, свирепа съдба моя, и тебе — прости ми прегрешението, света божия майко.

И когато тя млъкна, безнадеждно, безнадеждно чувство се отрази на лицето ѝ, с жаловита тъга заговори всяка негова черта; и всичко, от

тъжно наведеното ѝ чело и очи до сълзите, които бяха застинали и засъхнали по тихо пламтящите ѝ бузи, всичко сякаш говореше: „Няма щастие в това лице!“

— Не се е чуло по света, не може, няма да бъде това — говореше Андрий, — най-хубавата и най-добрата от жените да търпи такава горчива съдба, когато тя е родена, за да се прекланя пред нея като пред светиня всичко, което е най-добро на света. Не, ти няма да умреш! Ти не ще умреш! Не, кълна се в рождението си и във всичко, което ми е мило на света — ти няма да умреш! Ако ли ще стане така и с нищо — ни със сила, ни с молитва, ни с мъжество — не ще може да се отклони тая горчива съдба, то ще умрем заедно; и по-напред ще умра аз, ще умра пред тебе, до твоите хубави колене, и може би само мъртъв ще могат да ме отделят от тебе.

— Не се мами, рицарю, и мене не мами — говореше тя и тихо кимаше с хубавата си глава, — знам и за голяма моя мъка, знам го много добре, че ти не можеш да ме обичаш, и знам какъв е дългът и заветът ти: тебе те викат баща, другари, отечество, а ние сме ти врагове.

— Че какво са за мене баща, другари и отечество? — каза Андрий, като тръсна глава и изправи цялата си снага като крайречна топола. — Е, щом е така, щети кажа тогава: никого нямам аз! Никого, никого! — повтори той със същия глас, като го придружи с онова движение на ръката, с което пъргав, непобедим казак изразява решителността си за работа, нечувана и невъзможна за никой друг. — Кой е казал, че моето отечество е Украйна? Кой ми я е дал за отечество? Отечество е това, което търси душата ни, което е за нея най-мило от всичко. Моето отечество — си ти! Ето моето отечество! И ще нося това отечество в сърцето си, ще го нося, докато съм жив, па ще видя: нека го изтръгне оттам някой от казаците! И всичко, каквото има на света, ще го продам, ще го дам, ще го погубя за такова отечество!

Вцепенена, като прекрасна статуя, тя го гледа един миг в очите и изведнъж, с чуден женски порив, на който е способна само безкористна великодушна жена, създадена за прекрасно сърдечно вълнение, се хвърли на шията му, обви го с чудните си снежнобели ръце и заплака. В това време на улицата се зачуха неясни викове, придружени със звук от тръби и литаври. Но той не ги чуваше. Той

чуваше само как чудните уста го облъхваха с благовонната топлина на своето дихание, как сълзите ѝ на порои течаха по лицето му и ароматните къдрици, които се спущаха от главата ѝ, цял го оплетоха със своята тъмна и лъскава коприна.

В това време се втурна при тях татарката с радостен вик.

— Спасени сме, спасени! — викаше тя в самозабрава. — Нашите влязоха в града, докараха хляб, просо, брашно и вързани запорожци!

Но никой от тях не чуваше кои „наши“ са влезли в града, какво са докарали и какви запорожци са вързали.

Пълен с неземни чувства, Андрий целуна благовонните уста, които бяха се прилепили до бузата му, и не останаха безответни благовонните уста. Те отговориха със същото и в тази взаимно сляна целувка се усети това, което е отредено на човека да почувствува само веднъж през живота си.

И загина казакът! Загуби се за цялото казашко рицарство! Няма да види вече ни Запорожие, ни бащините си чифлици, ни божия храм. И Украйна няма да види най-храбрия от синовете си, които бяха се вдигнали да я бранят. Ще изскубне старият Тарас побелял кичур косми от перчема си и ще прокълне и деня, и часа, в който е родил за срам на себе си такъв син.

---

[1] Della notte (итал.) — нощен, прякор, даден от италианците на холандския художник Херит (ван Херард) Хонтхорст (1590—1656), своеобразието на картините на когото е основано на контраста между светлината и сянката. ↑

VII

В запорожкия лагер се чуваше шум и движение. Изпърво никой не можеше да си даде сметка как е могла да мине войска в града. Чак после се разбра, че цялата Переяславска дружина, която бе разположена пред страничните градски врати, била мъртвопияна; та не бе чудно, че едната половина бе избита, а другата изповързана още преди да узнаят каква е работата. Докато съседните дружини, събудени от шума, успяха да грабнат оръжие, войската вече влизаше през вратата и задните редици се бранеха от запорожците, които се хвърляха върху тях безредно, сънени и полуизтрезнели.

Кошевойт заповяда да се съберат всички и когато всички застанаха в кръг със свалени калпаци и утихнаха, каза:

— Ето, значи, какво се случи тая нощ, панове братя; ето докъде ни докара пианството! Ето как се погаври над нас неприятелят! Вие, както изглежда, имате такъв обичай: ако ви се позволи да се удвои порцията, вие сте готови да се насърбате така, че врагът на Христовото войнство не само шалварите ви може да смъкне, но и лицето ви да оплюе, и пак няма да усетите.

Като си знаеха вината, всички казаци стояха с наведени глави: само незамайковският дружинен атаман Кукубенко се обади.

— Чакай, татко — каза той, — макар че го няма това в закона да се възразява, когато кошевойт говори пред лицето на цялата войска, но работата не била баш такава, та трябва да се каже. Ти не си напълно справедлив, като упрекваш цялата християнска войска. Казаците щяха да бъдат виновни и достойни за смърт, ако бяха се, напили в поход, на война, през време на трудна, тежка работа, но ние стояхме без работа, напусто се маехме пред града. Нямаше нито постене, нито друго християнско въздържание: как може да не се напие човек без работа? Тук няма грях. А пък ние по-добре да им покажем какво значи да се нападат невинни хора. По-рано добре ги бихме, а пък сега така ще ги набием, че да не могат да се дотърят до домовете си.

Речта на дружинния атаман се хареса на казаците. Вдигнаха наведените си глави и мнозина кимнаха одобрително с глава, като

рекоха:

— Добре каза Кукубенко!

А Тарас Булба, който стоеше близо до кошевоя, рече:

— Какво, кошевой? Види се, Кукубенко право каза? Какво ще отвърнеш ти на това?

— А какво ще кажа? Ще кажа: честит е оня баща, който е родил такъв син! Не е голяма мъдрост да се каже укорна дума, но трябва голяма мъдрост да се каже такава дума, която да не се подиграе с нещастieto на човека, а да го одобри и насърчи, както шпорите насърчават коня, освежен след водопой. Аз сам исках да ви кажа някоя утешителна дума, но Кукубенко се досети по-напред.

— Добре каза и кошевоят! — зачу се в редиците на запорожците.

— Добра дума! — повториха други.

И най-беловласите, които стояха като сиви гълъби, и те кимнаха с глави и като мръднаха със сивите си мустаци, тихо рекоха:

— Добре казана дума!

— Слушайте сега, панове! — продължи кошевоят. — Да превземаме крепост, да се катерим и да я подкопаваме, както го правят чуждестранните немски майстори — дявол да я вземе! — нито е прилично, нито е казашка работа. А като съдим по това, което видяхме, неприятелят е влязъл в града с малко храна; малко коли е имало май с тях. Народът в града е гладен, та всичко ще изяде на един дъх, пък и на конете сено... не знам, само ако техен светец не им хвърли с вили от небето... само че за това бог знае; а пък техните католишки попове само на думи са добри. Тъй или инак, те ще излязат от града. Та се разделете на три части й застанете на трите пътя пред трите врати. Пред главните врати пет дружини, пред другите — по три. Дядкивска и Корсунска дружина в засада. Полковник Тарас с полка си в засада. Титаревска и Тимошевска дружина в поддръжка от дясна страна на обоза. Шчербиновска и Горностебликовска — от лявата. От редиците да излязат юнаци, които са по-заядливи, за да дразнят неприятеля. На поляците главите им са празни: псувни не ще изтърпят; и може би още днес всички ще излязат от вратите. Атаманите да прегледат дружините си и в която хората не стигат, да ги попълнят с остатъците от Переяславската. Прегледайте всички отново! Да се даде за отрезвяване на всеки казак по една чаша водка и по един хляб. Само че сигурно всички още са сити от снощното, защото, да си кажем правичката,

всичките така се натъпкаха, че чудя се как някой не е пукнал нощес. А ето ви още една заповед: ако някой кръчмар чифутин продаде на казак поне едно шише пърцуца, ще му прикова, кучето недно, на самото чело свинско ухо и ще го обеса с главата надолу. Е, на работа сега, братя. На работа.

Така се разпореждаше кошевойт и всички му се поклониха до пояс и без да си турят калпаците, тръгнаха към колите и лагерите си и когато вече отминаха надалече, чак тогава си туриха калпаците. Всички взеха да се стягат: опитваха сабите си, сипеха от чувалите барут в барутниците, оттегляха и нареждаха колите и си избираха коне.

Като отиваше към своя полк, Тарас мислеше и все не можеше да реши къде се е дянал Андрий: дали не са го пленили заедно с другите, да са го вързали сънен? Но не, Андрий не е такъв, да се даде жив в плен. Между убитите казаци също го нямаше. Дълбоко се замисли Тарас и вървеше пред полка, без да чуе, че някой отдавна го вика по име.

— Кой ли ме търси? — рече най-сетне той, като се сепна.

Пред него стоеше евреинът Янкел.

— Пане полковник, пане полковник! — говореше евреинът бързо и с прекъслечен глас, като че ли искаше да разправи не съвсем празна работа. — Аз ходих в града, пане полковник.

Тарас изгледа евреина и се почуди как той вече е успял да ходи в града.

— Кой дявол те занесе в града?

— Ей сега ще разправа — каза Янкел. — Щом на разсъмване чух шум и казаците почнаха да стрелят, аз си грабнах кафтана и без да го обличам, хукнах нататък. Облякох го вече из пътя, защото исках да науча по-скоро защо е този шум, защо казаците почнаха да стрелят на съмване. Ето че дотичах чак до градските врата, когато последната войска влизаше в града. Гледам — пред отреда пан хорунжий Галяндович. Той ми е познат: още преди три години взе назаем сто жълтици. Аз подир него, уж да си взема парите, и влязох заедно с тях в града.

— Че как си влязъл в града, па отгоре на това и парите си искал да получиш? — каза Булба. — И той ме заповяда ли да те обесят на място, като куче?

— А, бога ми, искаше да ме обеси — отговори евреинът. — Слугите му ме хванаха и вече метнаха въжето на шията ми, но аз се помолих на пана, казах му, че ще почакам за дълга, колкото панът иска, и му обещах да му дам още назаем, щом ми помогне да си събера дълговете от другите рицари; защото пан хорунжий — правичката ви казвам, пане — няма нито една жълтица в джоба си. Макар че има и чифлици, и имения, и четири замъка, и земя чак до Шклов, но, както казах, пари няма никак. И сега, ако не бяха го въоръжили бреславските евреи, нямаше с какво да отиде на война. Той и в сейма не е отишъл по тази причина...

— А какво прави в града? Видя ли нашите?

— Как не! Много наши има там: Ицка, Рахум, Самуйло, Хайвалох, евреин арендатор.

— Да пукнат до един, кучетата недни! — извика сърдито Тарас. — Що ми тикаш твоето чифутско племе? Аз те питам за нашите запорожци.

— Нашите запорожци не видях, а видях само пан Андрий.

— Андрий ли видя? — извика Булба. — Какво приказваш, къде го видя? В някой зимник? В някоя яма? Обезчестен? Вързан?

— Че кой ще посмее да върже пан Андрий? Той сега е такъв важен рицар... Далибуг^[1], не го познах! И нарамниците му са златни, и наръкавниците му златни, и ризницата му на гърдите златна, и шапката златна, и на пояса злато, и навсякъде злато и само злато. Както слънцето грее пролетно време, когато в градината всяка птичка чурулика и пее и всяка тревичка мирише, така и той цял блести в злато. И най-добър кон му е дал войводата за яздене; двеста жълтици струва само конят.

Булба се вкамени.

— Че защо той е облякъл чужди дрехи?

— Защото са по-хубави, затова ги е облякъл... И сам той язди кон, и другите яздят; и той учи, и него учат. Като най-богат полски пан!

— А кой го принудил?

— Аз не казвам, че някой го е принудил. Нима панът не знае, че той по своя воля е минал на тяхна страна?

— Кой е минал?

— Ами пан Андрий.

— Къде е минал?

— Минал е на тяхна страна. Той сега е съвсем техен.

— Лъжеш, свинско ухо!

— Как може аз да лъжа? Нима съм глупак, та да лъжа? На своя отговорност ли да лъжа? Нима аз не знам, че евреина го обесват като куче, ако излъже пана?

— Значи, излиза, че той според тебе е продал и отечеството, и вярата си?

— Аз не казвам това, че той е продал нещо: аз казах само, че е преминал към тях.

— Лъжеш, дяволски чифутино! Такова нещо не е имало в християнската земя. Ти нещо бъркаш, куче!

— Трева да порасне на прага на къщата ми, ако бъркам. Нека всеки плюне на гроба на баща ми, на майка ми, на тъста и на бащата на баща ми, ако нещо бъркам. Ако панът иска, дори ще му кажа защо е минал при тях.

— Защо?

— Войводата има дъщеря хубавица. Свети боже, каква хубавица е!

Тук евреинът се помъчи, доколкото можеше, да представи с лицето си красотата ѝ, като разпери ръце, зажумя и изкриви настрана уста, сякаш вкуси нещо.

— И какво от това?

— Заради нея е направил всичко и преминал. Когато човек се влюби, той е като подметка: намокри я във водата, вземи я и превивай — тя ще се превие.

Дълбоко се замисли Булба. Дойде му на ум, че е голяма властта на слабата жена, че е погубила много силни мъже, че е податлива натурата на Андрий откъм тая страна; и дълго стоя той като вкопан на едно място.

— Слушай, пане, аз всичко ще ти разкажа — говореше евреинът. — Щом чух шум и видях, че минават през градските порти, грабнах за всеки случай наниз бисери, защото в града има хубавици и дворянки; а щом има хубавици и дворянки, казах си аз, то и да нямам какво да ядат, но бисери все пак ще си купят.

И щом слугите на хорунжия ме пуснаха, аз хукнах към двора на войводата да продавам бисери и разпитах за всичко прислужничката

татарка: „Ще има сватба веднага след като пропъдят запорожците. Пан Андрий е дал дума да пропъди запорожците.“

— И ти не го уби там на мястото, дяволския му син? — извика Булба.

— Защо да го убивам? Той е минал по своя воля. В какво е виновен човекът? Там му е по-добре, там е и минал.

— И ти го видя в очи?

— Бога ми, в самите очи! Такъв славен воин! Най-хубав от всичките. Господ да му даде живот и здраве, изведнъж ме позна; и когато пристъпих до него, тутакси ми каза...

— Какво ти каза?

— Той каза... първо ми махна с пръст, а после вече ми каза: „Янкел!“ А пък аз: „Пане Андрий!“ — казвам. „Янкел! Кажи на баща ми, кажи на брат ми, кажи на казаците, кажи на запорожците, на всичките кажи, че баща ми сега не ми е баща, брат ми не ми е брат, другарят не ми е другар и аз с тях ще се бия, с всичките ще се бия!“

— Лъжеш, дяволски Юдо! — извика вълн от себе си Тарас. — Лъжеш, куче! Ти и Христа разпна, проклет от бога човек! Ще те убия, дявол е! Махни се оттук или тук ти е смъртта! — Като каза това, Тарас извади сабята.

Изплашеният евреин хукна да бяга през глава, колкото държаха тънките му сухи прасци. Дълго още тичаше той, без да се обърне, сред казашкия лагер и после далече из равното поле, макар че Тарас съвсем не го преследваше, като размисли, че не е разумно да изкарва гнева си на първия човек, който му е попаднал.

Сега той си спомни, че през нощта видя Андрий, който минаваше през лагера с някаква жена, и наведе бялата си глава, а все още не искаше да повярва, че можеше да се случи такова позорно нещо, че собственият му син е продал вярата и душата си.

Най-сетне той поведе полка си в засада и се скри заедно с него зад гората, която още не бе изгорена от казаците. А запорожците, и пешаци, и конници, излизаха от трите пътя към трите врати. Една след друга се трупаха дружини: Уманска, Поповичевска, Каневска, Стебликивска, Незамайковска, Гургузивска, Титаревска, Тимошевска. Само Переяславската я нямаше. Здравата пийнаха казаците и пропаднаха. Един се събуди вързан във вражески ръце, друг, без да се

събуди, сънен мина в студената земя и сам атаманът Хлиб без шалвари и горни дрехи се намери в полския лагер.

В града усетиха движението на казаците. Всички се стълпиха на вала и пред казаците се появи жива картина: полски рицари, един от друг по-хубави, стояха на вала. Медните им шлемове грееха като слънца, закичени с пера, бели като лебеди. Другите носеха леки калпачета, розови и сини, с прекършени настрана върхове; кафтани с отметнати ръкави, везани със злато и просто обшити с гайтани; сабите и оръжието на някои бяха със скъпи обковки, за които скъпо плащаха пановете — и много, и различни други труфила. Отпреде стоеше горделиво, с червена шапка, украсена със злато, буджаковският полковник. Едър беше полковникът, най-висок и най-дебел от всички, и широкият му скъп кафтан едва го побираше. От другата страна, почти до страничната врата, стоеше другият полковник, нисичък човек, съвсем изсъхнал; но малките му зорки очи живо гледаха изпод гъстите вежди и той пъргаво се обръщаше на всички страни и бойко сочеше с тънката си суха ръка, като даваше заповеди; виждаше се, че макар и дребен на ръст, добре познава военната наука. Недалече от него стоеше хорунжий, дълъг, дълъг, с гъсти мустаци и както личеше, добро беше на цвят лицето му: обичаше панът силна медовина и добър гуляй. И много, и различни други шляхтичи се виждаха зад тях, въоръжени кой със свои средства, кой с кралска помощ, кой с еврейски пари, заложил всичко, каквото се е намерило в замъците на родителите му. Имаше и много сенаторски сътрапезници, що сенаторите вземаха със себе си на обеди за по-голяма важност, които крадяха от трапези и скринове сребърни чаши и след днешните почести на следния ден сядаха на каприте да карат конете на някой пан. Всякакви имаше там. Понякога и за водка пари нямаха, а за война всеки се беше натруфил.

Казашките редове стояха мирно пред стените. По никого от тях не се виждаше злато: само тук-таме то се люлееше по дръжките на сабите и по обковките на пушките. Казаците не обичаха да се тъкмят богато в битките; прости железни ризници и свитки имаше по тях и надалече се чернееха и червенееха черните им калпаци с червени дъна.

Двама казаци излязоха напред от запорожките редове: единият беше още съвсем млад, другият по-стар, и двамата заядливи както на думи, така и в боя не лоши казаци: Охрим Наш и Микита Голокопитенко. След тях излезе и Демид Попович, набит казак, който

отдавна се мяркаше в Сечта, който е бил при Одрин и много е изпатил през живота си: в огън горял и се дотътрил до Сечта с опърлена, почерняла глава и изгорели мустаци. Но отново напълня Попович, пусна перчем зад ухото, остави си и мустаци, гъсти и черни като катран. И твърде заядлив беше Попович.

— Аха, добри са войнишките ви кафтани, искам да видя само дали и в боя са добри войниците.

— Ще ви дам аз на вас! — викаше отгоре дебелият полковник. — Всички ви ще изповържа! Предавайте, момчета, пушките и конете. Видяхте ли как навързах вашите? Я им изведете на вала запорожците!

И изведоха на вала свързаните с въже запорожци. Отпреде им бе дружинният атаман Хлиб без шалвари и горни дрехи — тъй както го бяха хванали пиян. Наведе към земята главата си атаманът, засрамен пред своите казаци за голотата си и заради това, че попадна в плен, сънен като куче. За една нощ бе побеляла здравата му глава.

— Не тъжи, Хлиб! Ще те спасим! — викаха му отдолу казаците.

— Не тъжи, приятелю! — обади се дружинният атаман Бородатий. — Не си виновен, че са те хванали гол: нещастие може да се случи с всеки човек; но срамота е за тях, дето са те извели за позор, без да прикрият голотата ти.

— Види се, вие сте храбри само срещу сънени хора? — говореше Голокопитенко, като гледаше към вала.

— Почакайте, ще ви острижем перчемите! — викаха им отгоре.

— Искан ми се да видя как ще ни острижат перчемите! — говореше Попович, обърнал се пред тях на коня си, и после, като изгледа своите, каза:

— Та какво! Може би ляхите говорят истината: ако ги изведе ей оня шкембелията, той на всички ще им бъде добро прикритие.

— Защо пък мислиш, че ще им бъде добро прикритие? — казаха казаците, като знаеха, че Попович сигурно се готви да пусне някоя.

— А затова, че ако зад него се укрие цялата им войска, я се опитай иззад това шкембе да закичиш някого с копието!

Всички казаци се засмяха. И още дълго мнозина от тях клатеха глави, като говореха:

— Пустият му Попович! Като завърти някому някоя думица, та... Но не успяха да довършат казаците какво е това „та“.

— Отстъпвайте, отстъпвайте по-скоро от стените! — извика кошевойт, защото ляхите, изглежда, не изтърпяха заядливата дума и полковникът махна с ръка.

Едвам казаците се отстраниха, от вала гръмнаха с картеч. Хората на вала се раздвижиха, появи се самият белокоп войвода, яхнал кон. Вратата се отвори и войската излезе. Напред излязоха в равен конен строй нагиздени хусари, след тях конници с железни ризници, после с копия, после други с медни шлемове, после идеха поотделно най-видните шляхтичи, всеки облечен по своему. Горделивите шляхтичи не искаха да се наредят заедно с другите и който от тях нямаше команда, вървеше сам със слугите си. После пак редици и след тях излезе хорунжият; след него пак редици и излезе снажният полковник, а след цялата войска последен излезе вече нисичкият полковник.

— Не им давайте, не им давайте да се построят и да застанат в редици! — викаше кошевойт. — Всички дружини да ударят наведнъж! Оставете всички други Ерати! Нека Титаревската дружина нападне от една страна! Дядкивска дружина, нападай от друга! Ударете в тил, Кукубенко и Паливода! Разбърквайте ги, разбърквайте ги и ги разпръсвайте!

И от всички страни нападнаха казаците, сметоха и разбъркаха ляхите и сами се разбъркаха. Не им дадоха дори да стрелят; работата дойде до саби и копия. Всички се струпяха накуп и на всеки случаят даде възможност да се прояви.

Демид Попович закла трима прости и двама по-знатни шляхтичи, свали ги от конете им, като казваше:

— Харни коне! Отдавна ми се искаше да пипна такива коне.

И откара конете далеч в полето, като извика на намиращите се там казаци да ги поемат. После отново се промъкна сред тълпата, пак нападна свалените от конете шляхтичи; едното уби, а другиму метна на шията примка, върза го за седлото и го повлече по цялото поле, като му взе сабята със скъп ефес и отвърза от пояса му цяла кесия с жълтици.

Кобита, добър и още млад казак, също се сби с един от най-храбрите в полската войска и те дълго време се биха. Сблъскаха се в ръкопашен бой. Казакът вече надделяваше и като го сломи, удари го в гърдите с остър турски нож, но и сам не се опази: в същия момент го жегна в сляпото око горещ куршум. Събори го най-знатният от всички

панове, най-красивият рицар от стар княжески род. Като стройна топола летеше той на жълтия си черногривест кон. И много болярска, юнашка храброст показа: двама запорожци разсече на две; Фьодор Корж, добър казак, събори заедно с коня му, гръмна срещу коня, настигна казака иззад коня с копие; на мнозина отсече главите и ръцете и събори казака Кобита, като му пусна един куршум в сляпото око.

— Ето с кого бих искал да си опитам силите! — извика незамайковският дружинен атаман Кукубенко. Той препусна коня си, налетя право отзаде му и така викна, че трепнаха от този нечовешки вик всички, които стояха наблизо. Ляхът искаше изведнъж да обърне коня си и да застане пред лицето му, но конят не го послуша: изплашен от страшния вик, той се метна настрана и улучи го Кукубенко с куршум от пушката. Влезе му в плешките горещият куршум и той падна от коня. Но пак не се предаваше ляхът, все още се мъчеше да нанесе на врага удар, ала отслабна и падна ръката му заедно със сабята. А Кукубенко, стиснал с две ръце тежката си сабя, я намуши в самите побледнели уста. Два бели като захар зъба изби сабята, разсече на две езика, раздроби шийния прешлен и влезе дълбоко в земята. Тъй го прикова той завинаги към черната земя. Като извор бликна нагоре алена, подобно крайречна калина, благородната шляхтическа кръв и обагри целия му жълт, обшит със злато кафтан. А Кукубенко вече го остави и се приближи със своите незамайковци към друга група.

— Ех, остави неприбрана такава скъпа премяна! — каза уманският дружинен атаман Бородатий, като се отдели от своите към мястото, където лежеше убитият от Кукубенко шляхтич. — Аз седмина шляхтичи убих с ръката си, а такава премяна у никого още не видях. — И се полакоми Бородатий за плячката; наведе се, за да вземе скъпото оръжие, вече извади турския нож, украсен със скъпоценни камъни, отвърза от пояса му кесия с жълтици, свали от гърдите му торбичка с тънки ризи, скъпо сребро и моминска къдрица, която той пазеше за спомен. И не усети Бородатий как налетя върху него отзад червеноносият хорунжий, когото той вече веднъж свали от седлото и му остави добра рязка за спомен. Замахна той с всичка сила и го удари със сабята по наведената шия. Не видя добро казакът от користолубието: отхвъркна силната му глава и падна обезглавеният труп, като опръска далече наоколо земята. Полетя във висинето суровата казашка душа, навъсена и възнегодувала и заедно с това

учудена, че тъй рано бе напуснала такова здраво тяло. Не успя хорунжият да сграбчи за перчема атаманската глава, за да я привърже за седлото, а ето че се яви вече суров отмъстител.

Както ястребът, литнал в небето, направил вече много кръгове със силните си криле, изведнъж спира на едно място и се спуща оттам подобно стрела върху някой пъдпъдък, запъдпъдъкал край самия път, тъй Тарасовият син Остап налетя неочаквано върху хорунжия и му метна изведнъж на шията въже. Още по-силно почервения червеното лице на хорунжия, когато му стегна гърлото жестоката примка; той сграбчи пищова си, но сгърчената му ръка не можа да насочи изстрела и куршумът полетя нахалост в полето. Остап веднага отвърза от седлото му коприненото въже, което хорунжият носеше със себе си, за да връзва пленниците, и с неговото въже му върза ръцете и краката, закачи края на въжето за седлото и го повлече през полето, като свикваше високо всичките казаци от Уманската дружина да идат и отдадат последна почит на атамана си.

Щом уманци чуха, че дружинният им атаман не е вече между живите, оставиха бойното поле и дотичаха да приберат тялото му и веднага почнаха да се съветват кого да и;-берат за атаман. Най-сетне казаха:

— Защо да се съветваме? Не може Да се избере по-добър атаман от Булбенко Остап; той наистина е по-млад от всички ни, но е разумен като стар човек.

Свали шапка Остап и благодари на всички казаци другари за честта, не взе да се отказва ни заради младостта си, ни за младия си разум, като знаеше, че е на война и сега не му бе времето до това, ами веднага ги поведе право към групата и показа на всички, че не току-тъй го избраха за атаман. Ляхите почувствуваха, че става твърде горещо, отстъпиха и прекосиха полето, за да се съберат на другия му край. А нисичкият полковник махна с ръка към четири непокътнати стотни, които стояха отделно до самите врати, и гръмнаха оттам с картеч в казашките групи; но само малцина улучиха: куршумите жегнаха казашките волове, които диво гледаха битката. Изплашените волове регнаха, връхлетяха на казашкия обоз, изпотрошиха коли и изпогазиха мнозина. Но в това време Тарас, който изскочи със своя полк от засадата, с вик се хвърли да ги излови. Цялото побесняло стадо

свърна назад, изплашено от виковете, и се спусна върху полските полкове, блъсна конницата им, премаза и разпръсна всички.

— Сполай ви, волове! — викаха запорожците. — Вършихте ни походна служба, а сега и в боя ни помогнахте! — и се нахвърлиха върху неприятеля с нови сили. Много врагове бяха избити тогава. Мнозина се отличиха: Метелица, Шило, двамата Писаренко, Вовтузенко, а и много други имаше. Видяха ляхите, че работата отива зле, вдигнаха знаме и викаха да им отворят градската врата. Вратата, обкована с желязо, се отвори със скриптене и прие стълпилите се, изморени и опрашени конници като овци в кошара. Мнозина от запорожците се втурнаха подир тях, но Остап спря своите уманци, като каза:

— По-далечко, по-далечко от стените, братя! Не трябва да пристъпите близо до тях! — И право каза, защото от стените гръмнаха и ги посипаха с всичко, каквото им падна, и мнозина си изпатиха. В това време наближи кошевойт и похвали Остап, като каза:

— Ето го, нов атаман е, а води войската като стар! Обърна се старият Булба да види кой е тоя нов атаман и видя, че начело на всички уманци седи на кон Остап и калпакът му е накривен, и в ръцете му атаманският боздуган.

— Я го виж ти него! — каза той, като го наблюдаваше; и се зарадва старият, и почна да благодари на всички уманци за честта, която оказаха на сина му.

Казаците отново отстъпиха, като се готвеха да идат към лагера си, а на градския вал отново се появи ляхи, вече с изпокъсани наметки. Кръв бе се запекла на много скъпи кафтани и хубавите им медни шлемове бяха се напращили.

— Е, какво, изповързахте ли ни? — викаха им отдолу запорожците.

— Аз ще ви науча! — все така им викаше отгоре дебелият полковник и им показваше въже; и все още не преставаха да се заканват опрашени, изнемощели войни и всички, които бяха по-заядливи, разменяха от двете страни остри думи.

Най-сетне всички се разотидоха. Един се разположи да си почива, уморен от боя; друг посипваше раните си с пръст и късаше за превръзка кърпи и скъпи дрехи, снети от убития неприятел. Трети пък, които бяха по-бодри, се заеха да прибират телата и да им отдават

последна почест; със саби и копия копаеха гробове; с калпаци и поли изнасяха пръст; сложиха честно казашките тела и ги засипаха с прясна пръст, за да не могат врани и хищни орли да им кълват очите. А ляхките тела свързаха как да е с десетки за опашките на дивите коне, пуснаха ги по цялото поде и после дълго време ги гонеха и шибеха по хълбоците. Летяха лудите коне през бразди, чукари, през вади и потоци и се биеха о земята окървавените и потънали в прах ляхки трупове.

После всички дружини седнаха да вечерят и дълго разправяха за подвизите, които беше извършил всеки, та на вечни времена да разказват на чужденци и потомство. Дълго време не си лягаха те; а най-дълго от всички не легна старият Тарас, като мислеше непрестанно защо ли го нямаше Андрий между неприятелските войни. Досрамяло ли го е Юда да излезе срещу своите, или чифутът излъга и той просто е паднал в плен. Но веднага си припомни Тарас, че прекомерно податливо е сърцето на Андрий към женски думи, почувствува скръб и се закле в душата си да отмъсти на полякинята, дете омагьоса сина му. И би изпълнил той клетвата си: не би погледнал хубостта ѝ, би я повлякъл за гъстата, къдрава коса след себе си по цялото поле между всички казаци. Биха се разкъсали о земята, окървавени и опрашени, чудните ѝ гърди и рамене, равни по блясък на вечните снегове, които покриват планинските върхове. На части би разкъсал той нейното разкошно, хубаво тяло. Но не знаеше Булба какво готви бог на човека за утре и почна да се унася в сън и най-сетне задряма. А казаците все още се разговаряха и през цялата нощ стоеше край огньовете трезва, немигаща стража и гледаше внимателно на всички страни.

---

[1] Далибуг — бога ми (от полски *dalibóg*). ↑

VIII

Слънцето още не бе стигнало до половината небе, когато всичките запорожци се събраха на групи. От Сечта дойде известие, че през отсъствието на казаците татарите ограбили в нея всичко, изкопали съкровището, което казаците пазеха скрито в земята, избили и взели в плен всички, които бяха останали там, и с всичките задигнати стада и хергелета потеглили направо към Перекоп. Само един казак, Максим Голодуха, се измъкнал по пътя от татарските ръце, заклал мирзата, задигнал кесията с парите и на татарски кон, в татарски дрехи, ден и половина и две нощи наред бягал от потерята, изморил до смърт коня, качил се на друг и него изморил и вече с третия стигнал в запорожкия лагер, като научил из пътя, че запорожците са под Дубно. Едва успя да каже, че е станало такова зло; но защо е станало, дали запорожците са се напили според казашкия обичай и в пияно състояние са били пленени, и как татарите са научили мястото, където беше заровено войсковото съкровище — за това нищо не каза. Много беше уморен казакът, цял бе подпухнал, лицето му бе обгорено и опалено от вятъра; той падна и заспа дълбок сън.

В такива случаи запорожците имаха обичай да гонят грабителите начаса, като се мъчеха да ги настигнат по пътя, защото пленниците наскоро можеха да се озоват из пазарите в Мала Азия, в Смирна, в Крит и бог знае по кои ли места ще се мярнат перчемлиите запорожки глави. Ето защо се събраха запорожците. Всички до един стояха с калпаци, защото не бяха дошли да слушат атаманска заповед, а да се съветват като равни помежду си.

— Давайте съвет по-напред вие, старите! — завикаха от тълпата.

— Давай съвет ти, кошевой! — казваха други.

И кошевойт свали калпак вече не като началник, а като другар, благодари на всички казаци за честта и каза:

— Между нас има мнозина по-стари и по-умни, но щом почетохте мене, ето ви моя съвет: да не губим, другари, време, а да гоним татарите. Защото вие сами знаете какъв човек е татаринът: не ще седне той със заграбените неща да чака пристигането ни, а за един

миг ще ги пръсне навсякъде, тъй че и дирите им няма да намерим. Та съветът ми е: да вървим. Ние вече се поразходихме тук. Ляхите знаят какво нещо са казаците; отмъстихме за вярата според силите си; пък голяма плячка от гладен град няма да вземем. И тъй — моят съвет е да вървим!

— Да вървим! — високо се разчу из запорожките дружини. Но Тарас Булба не хареса тези думи и навъси още по-ниско над очи намръщените си посивели вежди, които приличаха на храсти, израсли по високо планинско било, с върхове, затрупани от иглест северен скреж.

— Не, кошевой, съветът ти не е прав! — каза той. — Ти не трябва да приказваш така; ти, види се, забрави, че в плен остават нашите, хванати от ляхите? Ти искаш, види се, да не почитаме най-главния свещен закон на другарството, да оставим братята си, за да им одерат кожата приживе или като разсекат на късове казашките им тела, да ги разкарват из градове и села, както направиха с хетмана и с най-добрите руски рицари на Украйна. Та малко ли и без това те се гавреха с нашата светиня? Че какви сме ние? Питам ви всички вас. Какъв казак е онзи, който оставя в беда другаря си, оставя го да загине на чужбина като куче? Щом е тръгнало така, че никой за нищо не тачи казашката чест, като позволява да му плюят в сивите мустаци и да го хулят с обидни думи, то никой не може да похули мене. Аз сам оставам!

Заколебаха се всичките запорожци.

— А нима си забравил, храбри полковнико — каза тогава кошевой, — че в ръцете на татарите също има наши другари, че ако не ги спасим сега, те ще бъдат продадени във вечна робия на езичниците, което е по-лошо от най-страшна смърт? Нима си забравил, че у тях е цялото ни богатство, спечелено с християнска кръв?

Всичките казаци се замислиха и не знаеха какво да кажат. Никой от тях не искаше да заслужи обидна слава. Тогава излезе напред най-старият между цялата запорожка войска, Касян Бовдюг. Всички казаци го почитаха; два пъти бяха го избирали за кошевой и на война също бе твърде добър казак, но отдавна вече бе остарял и не бе ходил в никакви походи; не обичаше и съвети да дава никому, а обичаше старият воин да лежи на една страна край казашките кръгове и да слуша разкази за всякакви случки и казашки походи. Никога не се месеше в техните разговори, а само слушаше и притискаше с пръст пепелта в късата си

луличка, която никога не вадеше от уста, и дълго време седеше после, излеко прижумял, и казаците не знаеха спи ли той, или все още слуша. През всичките походи той си оставаше в къщи, но този път нещо го прихвана стария. Махна с ръка по казашки и рече:

— Е, каквото ще да става! Ще ида и аз: може би за нещо ще дотрябвам на казачеството!

Всички казаци млъкнаха, когато той излезе пред събранието, защото отдавна не бяха чували от него нито една дума. Всеки искаше да знае какво ще каже Бовдюг.

— Дойде ред и аз да кажа дума, панове братя! — тъй започна той. — Изслушайте, деца, стария човек. Мъдро каза кошевойт; и като глава на казашката войска, който е длъжен да я пази и да се грижи за войсковото богатство, нищо по-мъдро не можеше да каже. Така е! Нека това бъде първата ми дума! А сега слушайте какво ще кажа с втората си дума. А ето какво ще кажа с втората си дума: право каза и Тарас, полковникът. Господ повече дни да му даде и да има повече такива полковници в Украйна! Пръв дълг и първа чест за казака е да пази другарството. Колкото живея аз на света, не съм чул, панове братя, казак някъде да остави или да продаде някак другаря си. И едните, и другите са наши другари — по-малко ли са или по-много, все едно е, всички са ни другари, всички са ни мили. Та ето за какво ми е думата: комуто са мили ония, които са хванати от татарите, нека иде след татарите, а комуто са мили пленените от ляхите и който не иска да оставя правото дело, нека остане. Кошевойт по длъжност ще поведе едната половина след татарите, а другата половина ще си избере атаман. А пък атаман, ако искате да послушате бяла глава, не бива да бъде никой друг освен Тарас Булба. Между вас няма никой, който да му е равен по доблест.

Така каза Бовдюг и млъкна: и всичките му казаци се зарадваха, че но такъв начин ги научи на ум. Всички хвърлиха калпаците нагоре и извикаха:

— Благодарим ти, татко! Мълча, мълча, много време мълча, та ето, най-сетне и проговори. Не току-тъй си казал, когато се готвеше за похода, че ще потрябваш на казачеството. Тъй и стана.

— Съгласни ли сте с това? — запита кошевойт.

— Всички сме съгласни!

— Значи, съвещанието свърши?

— Свърши! — викаха казаците.

— Е, деца, слушайте тогава войсковата заповед — каза кошевойт, излезе напред и си наложи калпака, а всички запорожци, колкото бяха там, свалиха калпаци и останаха гологлави, навели очи към земята, както винаги ставаше между казаците, когато искаше да каже нещо някой по-стар. — Сега се разделяйте, братя! Който иска да замине, нека отиде на дясната страна: който остава, да иде на лявата; на която страна мине повечето от дружината, с нея ще бъде и атаманът; ако мине по-малката част, нека се присъединим към другите дружини.

И всички взеха да минават, кой на дясна страна, кой на лява. На която дружина минеше по-голямата част, с нея минаваше и дружинният атаман; на която минаваше по-малката част, тя се присъединяваше към другите дружини; и се преполовиха с малка разлика. Пожелаша да останат: почти цялата Незамайковска дружина, повече от половината на Поповическата дружина, цялата Уманска дружина, цялата Каневска дружина, повече от половината на Стебликивската дружина, повече от половината на Тимошевската дружина. Всичките други се наеха да гонят татарите. И на двете страни имаше много славни и храбри казаци. Между онези, които решиха да отидат след татарите, бяха Череватий, храбър стар казак, Покотиполе, Лемиш, Прокопович, Хома; Демид Попович също мина към тях, защото беше много припрян, не можеше да стои дълго време на едно място; с ляхите опита вече, искаше му се да опита и с татарите. Дружинните бяха: Ностюган, Покришка, Невиличкий; и още много други славни и храбри казаци пожелаша да опитат сабята и силата си в бой с татарина. Не бяха малко също така и силните, и много добрите казаци между ония, които пожелаша да останат: дружинните Демитрович, Кукубенко, Вертихвист, Балабан, Булбенко Остап. После имаше и много други знаменити и силни казаци: Вовтузенко, Черевиченко, Степан Гуска, Охрим Гуска, Микола Густий, Задорожний, Метелиця, Иван Закрутигуба, Мосий Шило, Дьогтяренко, Сидоренко, Писаренко, после другият Писаренко, после още един Писаренко и още много други добри казаци имаше. Всички бяха теглили и патили; ходили по анадолските брегове, по кримските солени поля и степи, по всички реки, големи и малки, които се вливат в Днепър, по всички заливи и днепърски острови; ходили бяха по молдавска, по влашка и по турска земя; кръстосвали бяха цялото Черно

море с двукормилни казашки лодки; нападали бяха с петдесет лодки, строени в една редица, най-богати и високи кораби; потопили бяха много турски гемии и много-много барут бяха изгърмели през живота си. Неведнъж бяха драли за навуща скъпи коприни и кадифета; неведнъж са тъпкали кесиите по учкура на гащите с чисти жълтици. А колко имане е пропилил всеки от тях, имане, което би стигнало другиму за през цял живот, не може да се изброи. Всичко пропиляха по казашки, като черпеха целия свят и наемаха музика, за да се весели всичко живо на света. И сега още малцина нямаха заровено имане: чаши, сребърни кани и гривни, между тръстиките на днепровските острови, за да не може татаринът да го намери, ако в случай на беда му се удаде неочаквано да нападне сечта; но трудно беше на татарина да го намери, защото и самият стопанин бе почнал да забравя вече на кое място го е заровил. Такива бяха казаците, които пожелаха да останат и да отмъстят на ляхите за верните си другари и Христовата вяра! Старият казак Бовдюг също поиска да остане с тях, като каза:

— Сега годините ми не са такива, та да гоня татарите, а тук има място, където мога да умра от харна казашка смърт. Отдавна моля бога, ако ми се падне да свърша живота си, да го свърша на война заради светото и християнско дело. Така се и случи. По-славна смърт за стария казак не ще се наиде на друго място.

Когато всички се разделиха и дружините застанаха на две страни в две редици, кошевойт мина между редиците и каза:

— Е, панове братя, доволни ли са една от друга двете страни?

— Всички сме доволни, татко! — отговориха казаците.

— Хайде тогава целунете се и се простете един друг, защото бог знае ще се видите ли вече през живота си. Слушайте вашия атаман и изпълнявайте това, което сами знаете; вие сами знаете какво изисква казашката чест.

И всичките казаци, колкото бяха там, се целунаха помежду си. Първо почнаха атаманите и като оправиха с ръка сивите си мустаци, целунаха се на кръст и после се хванаха за ръце и здраво ги стиснаха. Искаше им се да се запитат един друг: „Е, пане брате, ще се видим ли, или не ще се видим?“ — но не се запитаха, млъкнаха и се замислиха двете бели глави. А казаците се прощаваха всички до един, понеже знаеха, че много работа предстои и на едните, и на другите; но не се решиха да се разделят тутакси, а решиха да почакаат тъмната нощ, за да

не забележи неприятелят, че казашката войска е намаляла. После всички се разотидоха по дружините да обядват.

Следобед всички, на които им предстоеше път, легнаха да си починат й спаха дълбоко и дълго време, като че ли чувствуваха, че може би за последен път спят на такава свобода. Спаха чак до залез слънце; а когато слънцето залезе и почна да се мръква, заловиха се да колите, после се сбогуваха още веднъж с другарите си и тръгнаха полека подир колите. Конницата стегнато, без подвиквания и подсвирквания на конете, излеко затрополи след пешаците и след малко те вече не се виждаха в тъмнината. Само конският тропот или скриптенето на някои колела, които още не бяха се раздвижили или пък не бяха смазани добре, глухо отекваха в нощната тъмнина.

Още дълго останалите другари им махаха отдалече с ръце, макар че нищо не се виждаше. А когато се раздвижиха и се върнаха на местата си, когато видяха при ясногрейните звезди, че половината от колите ги нямаше вече на местата им, че мнозина и мнозина ги нямаше, тъжни станаха сърцата на всички, и всички се замислиха неволно, навели към земята немирните си глави.

Тарас виждаше как се смутиха казашките редици и как скръбта, неприлична за храбрите, почна излеко да обгръща казашките глави, но мълчеше; той искаше на всичко да даде време, за да свикнат те със скръбта, предизвикана от сбогуването с другарите им. А между туй се готвеше всички отведнъж и неочаквано да ги събуди в тъмнината, като викне по казашки, за да се върне отново и с по-голяма сила бодростта в душата на всекиго, на което е способна само славянската порода, широката, могъща порода, която пред другите е като море пред плитки реки. Ако времето е бурно, цяло се превръща в рев и гръм, като подхвърля и повдига талази тъй, както не могат да ги повдигат безсилните реки; ако ли времето е безветрено и тихо, разстила необгледната си стъклена повърхност, вечна наслада за очите, по-ясно от всичките реки.

И заповяда Тарас на слугите си да развържат една от колите, що стоеше отделно. Тя беше най-голямата и най-здрава от всички други в казашкия обоз; с двойни, здрави наплати бяха обковани дебелите й колелета; тежко беше натоварена, покрита с конски покривки, здрави волски кожи и добре накатранени въжета. Колата бе натоварена все с бъклицы и бурета със старо хубаво вино, дълго време лежало в

Тарасовите изби. Той го бе взел за запас, за някой тържествен случай, та ако дойде велика минута и на всичките ще предстои подвиг, достоен да бъде предаден на потомствата, на всички казаци до един да се падне да изпият от това запазено вино, та през тази велика минута велико чувство да завладее човека. Като чуха заповедта на полковника, слугите изтичаха към колите, със саби разрязаха здравите въжета, свалиха дебелите волски кожи и покривки и смъкнаха бъклицы и бурета.

— Вземайте всички — каза Булба, — всички, колкото и да сте, вземайте кой с каквото има: с чаша или с канче, с което пои коня, или с ръкавица, или с калпак, а няма ли нищо, просто да подлага шепите си.

И всички казаци, колкото бяха там, вземаха кой чаша, кой канче, с което поеше коня си, кой ръкавица, кой калпак, а някои подлагаха и двете си шепи. На всички Тарасовите слуги, като ходеха между редиците, наливаха от бъклиците и буретата. Но Тарас заповяда да не пият, докато не им даде знак, за да пият всички наведнъж. Личеше, че искаше да каже нещо. Тарас знаеше, че колкото да е силно само по себе си старото хубаво вино и колкото да е способно да укрепи духа на човека, но като се придружи с някоя подходяща дума, двойно по-голяма ще стане силата и на виното, и на духа.

— Черпя ви, панове братя — тъй каза Булба, — не в чест на това, че ме направихте атаман, колкото и да е голяма такава чест, също и не по случай сбогуването с нашите другари: не, това подхожда за някое друго време; сега не е такава минута пред нас. Пред нас е голямо дело, което изисква много труд и много казашка доблест! И тъй, да пием, другари, изведнъж, да пием преди всичко за святата православна вяра: да дойде най-сетне такава време, та по целия свят да се разпространи и навсякъде да бъде една свята вяра и всички, колкото ги има, неверници да станат християни! Та заедно с това да пием и за Сечта, дълги години да пребъде за гибел на всички неверници, всяка година да излизат от нея юнаци, един от друг по-добри, един от друг по-хубави. А пък заедно с това да пием за собствената ни слава, за да кажат внуците и синовете на тия внуци, че е имало някога такива, които не са посрамили другарството и не са предали своите. Е, за вярата, панове братя, за вярата!

— За вярата! — зашумяха с дебели гласове всички, които стояха в близките редици.

— За вярата! — подхванаха по-отдалечените; и всички, които бяха там, и стари и млади, пиха за вярата.

— За Сечта! — каза Тарас и вдигна високо над главата си ръка.

— За Сечта! — екнаха дружно първите редици. — За Сечта! — тихо казаха старите, като мръднаха със сивите си мустаци; и разтреперани, като млади соколи, повториха младите:

— За Сечта!

И се чуваше далече по полето как казаците споменаваха своята Сеч.

— Сега последна глътка, другари, за славата и за всички християни, които живеят по света!

И всички казаци до един пиха за славата и за всички християни, колкото ги има по света. И още дълго се повтаряше по всички редици и всички дружини:

— За всички християни, колкото ги има по света! Празни бяха вече чашите, а казаците все още стояха с вдигнати ръце. Макар че очите им, просветлели от виното, гледаха весело, но дълбоко се замислиха те. Не за печалба и военна плячка, не за това, кой ще е честит да набере жълтици, скъпо оръжие, сърмени кафтани и черкезки коне; замислиха се като орли, кацнали по върховете на стръмни високи планини, от които надалече се вижда простряно безкрайно море, осеяно като с дребни птици с гемии, кораби и всякакви ладии — заградено от всички страни с едвам забележими тънки крайбрежия, с крайморски градове като мушици и с наведени гори, подобно ниска трева. Като орли оглеждаха те с очите си цялото поле наоколо и чернеещата се отдалече своя съдба. Ще се покрие, ще се покрие цялото поле по пътища и кръстопътища с техните стърчащи бели кости, изобилно ще се умие с казашката им кръв, като се покрие с потрошени коли, счупени саби и копия. Надалече ще се разхвърлят перчемлии глави със засукани и закоравели от кръв перчеми и увиснали надолу мустаци. Орлите ще налитат, за да късат и ръфат казашките очи. Но има и нещо друго хубаво в тая широка и свободно просната постеля! Не загива нито едно великодушно дело и няма да загине като малко барутно зърно от цевта на пушката казашката слава. Ще се намери, ще се намери някой бандурист с бяла до гърдите брада, а може би, още изпълнен със зряло мъжество, но белоглав старец с пророчески дух, и ще каже той за тях своята тежка, могъща дума. И из целия свят ще

гърми тяхната слава и всички, които ще се родят после, ще говорят за тях. Защото далече се разнася могъща дума, що е като звън на медна камбана, в която майсторът е турил много скъпо чисто сребро, за да се чуе далече по градове, колиби, палати и села хубавият звън, като свиква всички за света молитва.

IX

Никой в града не узна, че половината от запорожците заминаха да гонят татарите. Само часовите от градската кула забелязаха, че част от обоза се проточи зад гората; но помислиха, че казаците се готвят да направят засада; същото мислеше и френският инженер. А между това думите на кошевой не бяха казани напразно и в града се оказа недостатък от съестни припаси. Както беше обичай в миналите векове, войските не бяха пресметнали колко ще им трябва. Опитаха се да направят пробив, но половината от смелчаците беше незабавно избита от казаците, а половината беше пропъдена в града с празни ръце. Евреите обаче се възползуваха от пробива и всичко надушиха; къде и защо са заминали запорожците, с кои военачалници и кои именно дружини, колко са били на брой и колко са останали, и какви мислят да правят те — с една дума, след няколко минути в града вече всичко научиха. Полковниците се насърчиха и се приготвиха да излязат на бой. Тарас разбра това по движението и шума в града, разтича се чевръсто, подреждаше, даваше заповеди и задачи, нареди дружините в три лагера и ги обгради с колите във вид на крепост — един начин на воюване, в който запорожците бяха непобедими; на две дружини заповяда да идат в засада: набучи част от полето с остри колове, изпочупени оръжия, парчета от копия, та при случай да могат да притиснат там неприятелската конница. И когато всичко беше изпълнено както трябва, държа реч пред казаците не за да ги насърчава и ободрява — знаеше той, че те и без това са силни духом, — а просто на него самия му се искаше да каже всичко, което беше на сърцето му.

— Искане ми се да ви кажа, панове, какво е нашето другарство. Слушали сте от бащи и деди на каква почит е била нашата земя у всички: и на гърците е дала да разберат, и от Цариград е вземала жълтици, и градове е имала богати, и църкви, и князе от руски род, свои князе, а не католически лековерни. Всичко взеха неверниците, всичко отиде, останахме само ние, сираците, и нашата също като нас сирота земя, останала като вдовица след силен мъж! Ето, другари, през какво време си подадохме ръце за братство! Ето на какво почива

нашето другарство! Няма връзки по-свети от другарството! Бащата обича детето си, майката обича детето си, детето обича бащата и майката. Но не е в това работата, братя: и зверът обича рожбите си. Но да се сроди по душа, а не по кръв, на това само човекът е способен. И в други земи е имало другарство, но като това в Руската земя не е имало. Не на един от вас се е случвало да прекара дълго време в чужбина; гледаш — и там хора! Също така божи човек и приказваш с него като със свой; но щом стигне до това, да подхванеш сърдечна дума — гледаш: не, умни хора, но инакви; също така хора, но инакви! Не, братя, така да обича, както може да обича руската душа — да обича не някак си, с ума или с нещо друго, а с всичко, което ти е дал бог, каквото има в тебе, а... — каза Тарас и махна с ръка, и тръсна бялата си глава, и мръдна с мустак, и рече: — Не, никой не може да обича така! Зная, подли неща стават сега по нашата земя; мислят само как повече жито да си запазят, и купни, и конски хергелета, и да оцелеят в избите им техните запечатани медовини; присвояват дявол знай какви невернически обичаи; гнусят се от езика си; свой със своя не иска да приказва; свой своя продава, както се продава бездушна твар на пазара. Милостта на чуждия крал, та не и на крал, а мръсната милост на полския магнат, който ги рита по муцуните с жълтия си ботуш, им е по-скъпа от всякакво братство. Но и последният подлец, какъвто и да е той, макар и целият овъргалаен в сажди и блюдолизничество, и у него, братя, има частица руско чувство. И ще се събуди то кога да е, и ще се удари той, клетникът, с длани, и ще се хване за главата, за да прокълне високо своя подъл живот, готов с мъка да изкупи своето позорно дело. Нека всички те да знаят какво значи другарство в Руската земя! И ако е дошло време да се мре, то никой от тях не ще може така да умре!... Никой, никой!... Не е тази работа за техните миши натури!

Така каза атаманът и когато завърши речта си, все още потръскаше глава, посребряла в казашки подвизи. Всички, които го слушаха, бяха с развълнувани сърца от тази реч. Най-старите в редиците застанаха неподвижни, навели побелели глави, към земята; сълзи бликаха бавно в старческите им очи; бавно ги изтриваха те с ръкави. И после всички, сякаш наговорени, магнаха едновременно с ръка и заклатиха глави, които много бяха преживели. Види се, напомни им старият Тарас за много знайни и хубави неща, що лежат в сърцето на човека, омъдрял от скръб, труд, смелост и всякакви несгоди в

живота, или макар и да не ги е изпитал, но силно да ги е преживял с младата си, бисерна душа за вечна радост на старите си родители.

А от града излизаше вече неприятелската войска под гърма на литаври и тръби и с ръце, сложени на хълбоците, излизаха пановете, обградени с безброй слуги. Дебелият полковник даваше заповеди. И започнаха да настъпват тясно към казашките лагери със закани, като се целеха с кремъклийките си, и очите им святкаха, а медните им доспехи блестяха. Чак когато казаците видяха, че ги приближиха на един куршум разстояние, гръмнаха изведнъж с кремъклийките си и без да прекъсват, продължаваха да гърмят с кремъклийките. Далече по околните полета и ниви се понесе гърмът, сливащ се в непрекъснат тътнеж; в дим потъна цялото поле, а запорожците все гърмяха, без да спират: задните само пълнеха и подаваха на предните, като хвърляха в почуда неприятеля, който не можеше да разбере как стреляха казаците, без да пълнят пушките си. Не се виждаше вече от гъстия дим, който беше обгърнал и едната, и другата войска, не се виждаше вече как ту един, ту друг излизаха от редиците; но чувствуваха ляхите, че гъсто летяха куршумите и боят се разгорещаваше; и когато се отдръпнаха назад, за да се махнат от дима и да се огледат, мнозина липсваха от редиците им. А казаците може би бяха дали по двама-трима убити на стоте. И все продължаваха да гърмят казаците с кремъклийките, без да прекъсват ни за минутка. Сам чуждестранният инженер се почуди на тази никога невиджана от него тактика и каза пред всички:

— Ама че юнаци са тези запорожци! Ето как трябва да се бият и другите от другите земи!

И посъветва веднага да обърнат топовете към лагерите. Тежко ревнаха с огромните си гърла железните топове; потръпна, екнала надалече, земята и в двойно по-гъст дим потъна цялото поле. Усетиха дъх на барут по площадите и улиците на далечни и близки градове. Но мерачите се прицелиха много високо: нажежените гюлета направиха твърде висока дъга. Страшно пропищели във въздуха, прелетяха над главите на всички лагери и потънаха далече в земята, като изровиха и изхвърлиха високо във въздуха черната земя. Хвана се за косата френският инженер, като видя такова неумение, и сам се зае да нагласи топовете, без да гледа, че казаците непрестанно сипеха куршуми.

Тарас отнапред разбра, че беда ще сполети цялата Незамайковска и Стебликиевска дружина, и викна високо:

— Излизайте по-скоро иззад обозите и се мятайте на конете!

Но не биха успели да направят нито едното, нито другото казаците, ако Остап не беше ударил в самата среда; той изтръгна фитилите от шестима топчии, само на четирима не можа да ги вземе: отблъснаха го ляхите. А в това време чуждестранният капитан сам грабна фитила, за да гръмне с най-големия топ, какъвто никой от казаците не беше виждал дотогава. Страшно гледаше той с широкото си гърло и Хиляди смърти гледаха от него. И като гръмна той, а след него и други три, четирикратно разтърсиха глухо отекващата земя — много поразии направиха те! Не за един казак ще изплаче старата му майка, като се бяхти с костеливите си ръце по сухите гърди. Не една вдовица ще остане в Глухово, Немирово, Чернигов и по другите градове. Ще тича горката, всеки ден ще тича на пазара, като се вглежда във всеки минувач, като се вглежда всекому в очите, няма ли между тях един, най-мил от всички. Но много войски ще минат през града и никога сред тях няма да има един, най-мил от всички.

Сякаш половината от Незамайковската дружина не е и съществувала! Както градушката изведнъж очуква цялата нива, дето като жълтици се червеняят пълните класове, така и те бяха избити и покосени.

Как се хвърлиха казаците! Как се хвърлиха всички! Как кипна дружинният атаман Кукубенко, като видя, че най-добрата половина от дружината му липсва! Вряза се той с останалите свои незамайковци в самата среда. В гнева си насече като зелка първия, който му попадна, много конници свали от конете, като пробождаше с копие и конника, и коня, промъкна се до топчиите и вече превзе един топ; а ето, гледа, мъчи се уманският дружинен атаман и Степан Гуска превзема вече най-големия топ. Остави той онези казаци и се обърна със своите към друга неприятелска група. И дето минеха незамайковци, път ставаше, дето свърнеха — пътека! Виждаше се как редееха редовете и като сиопи падаха ляхите. А в самите обози се биеше Вовтузенко, а по-напред Черевиченко, а в по-далечните обози Дьогтяренко, а след него дружинният атаман Вертихвист. Вече двамина шляхтичи вдигна на копието си Дьогтяренко, та най-сетне случи и трети един упорит. Пъргав и силен беше ляхът, накичен с богато оръжие, и цели петдесет слуги беше повел със себе си. Натисна той здравата Дьогтяренко, повали го на земята и вече, замахнал над него със сабя, викаше:

— Няма от вас, кучета казашки, нито един, който може да ми излезе насреща!

— А ето че има! — каза и излезе напред Мосий Шило. Силен казак беше той, неведнъж беше атаманствувал по море и всякакви беди беше прекарал. Плениха ги турците в самия Трапезунд и всички клетници ги изпратиха на гемии в плен, оковаха ги с вериги за ръце и крака, по цели седмици не им даваха троха хляб и ги пояха с отвратителна морска вода. Всичко понесоха и изтърпяха клетите пленници, само и само да не променят православната вяра. Не изтърпя атаманът Мосий Шило, стъпка под краката си светия закон, с мръсна чалма обвини грешната си глава, спечели доверието на пашата, стана ключар в кораба и старши на всички пленници. Много се наскърбиха от това клетите пленници, защото знаеха, че ако свой продаде вярата си и мине на страната на притеснителите, то ще бъде по-тежко и по-страшно, отколкото под всеки друг нехристиянин. Така и стана. Всички окова с нови вериги Мосий Шило, всичките удряше по вратовете и ги гощаваше с юмруци. И когато турците, зарадвани, че са си намерили такъв слуга, започнаха да тържествуват и като забравиха своя закон, се напиха до един, той взе всичките шестдесет и четири ключа и ги раздаде на пленниците, за да се отключат, да хвърлят веригите и оковите в морето и вместо тях да грабнат в ръце сабите и да накълцат турците. Много плячка задигнаха тогава казаците и се върнаха със слава в отечеството си, и дълго бандуристите прославяха Мосий Шило. И за кошевой биха го избрали, но чуден казак беше той. По някой път такава работа ще ти свърши, каквато и най-мъдрият не може да измисли, понякога просто оглупяваше казакът му неден. Пропи и прогуля всичко, на всички в Сечта задлъжня и на всичко отгоре започна да краде като последен уличен крадец: измъкнал една нощ от чужда дружина всички хамути и ги заложил на кръчмаря. За такава позорна работа го вързаха на кол сред пазара и оставиха до него сопа, за да го удря всеки според силите си. Но не се намери тогава между всички запорожци нито един, който да вдигне на него сопа, като знаеше предишните му заслуги. Такъв беше казакът Мосий Шило.

— Та ето че има такива, които ви убиват, кучета! — каза той и се хвърли към него.

И как се закълцаха те! На двамата и броните, и украшенията се свиха от ударите. Разкъса му ляхът желязната риза и го нарани с

копието: почервеня казашката риза. Не трепна от това Шило, а като замахна с жилестата си ръка (тежка беше набитата му ръка), Храсна го внезапно по главата. Отхвъркна медният шлем, заклати се и грохна ляхът, а Шило започна да сече и кълца зашеметения. Не доубивай, казако, врага, а по-добре обърни се назад! Не се обърна казакът назад и тутакси един от слугите на убития го промуши с ножа си във врата. Обърна се Шило и вече щеше да си го върне на смелчага, но изгуби се той в барутния дим. Отвсякъде запукаха кремъклийките. Залитна Шило и усети, че раната беше смъртоносна. Падна той, сложи ръка на раната си и рече, като се обърна към другарите си:

— Прощавайте, панове братя, другари! Нека на вечни времена да пребъде православната Руска земя и вечна да бъде нейната почит!

И притвори отмалелите си очи, и отлетя казашката душа от суровото тяло. А там вече препускаше Задорожний със своите, косеше редовете дружинният Вертихвист и напредваше Балабан.

— Как е, панове? — каза Тарас, като се провикна към дружинните. — Има ли още барут в барутниците? Не е ли намалял от казашката сила? Не се ли огъват казаците?

— Има още, татко, барут в барутниците. Не е намаляла още казашката сила; не се огъват още казаците!

И напряха силно казаците: съвсем изпоразбъркаха редовете им. Тантурестият полковник свири за сбор и заповядва да вдигнат осем цветни знамена, за да съберат своите, разпръснати далече по цялото поле. Втурнаха се всички ляхи към знамената; но не бяха успели още да се подредят, когато дружинният атаман Кукубенко отново удари със своите незамайковци по средата и се нахвърли право върху дебелия полковник. Не устоя полковникът и като обърна коня, удари на бяг; а Кукубенко го погна далече по цялото поле и не му позволи да се съедини с полка. Като видя това от страничната дружина, Степан Гуска се спусна на притек с примка в ръка, притиснал глава до конската шия, и като издебна момент, изведнъж метна примката на врата му. Почервенял цял, полковникът хвана връвта с две ръце и се помъчи да я скъса, но силен размах заби в корема му смъртоносна пика. Там си и остана той, прикован към земята. Но не видя добро и Гуска! Не смогнаха да се огледат казаците, когато вече видяха Степан Гуска вдигнат на четири копия. Само успя да каже клетникът:

— Нека загинат всички врагове и да ликува на вечни времена Руската, земя! — И тутакси предаде дух.

Огледаха се казаците, а вече там настрани казакът Метелица угощаваше ляхите, като ги налагаше един след друг; а от другата — намира със своите атаман Невиличкий; а при колите поваля врага и се бие Закругуба; а при крайните коли третият Писаренко пропъди цяла тълпа; а там вече при другите коли се бяха счепкали и сбили на самите коли.

— Какво, панове — провикна се атаман Тарас, като мина пред всички: — Има ли още барут в барутниците? Как е казашката сила? Не се ли огъват вече казаците?

— Има още, татко, барут в барутниците; още е здрава казашката сила; още не се огъват казаците!

А падна вече от колата Бовдюг. Тъкмо под сърцето го удари куршумът; но събра старецът всичките си сили и рече:

— Не ми е мъчно, че се разделям със света. Всекиму бог да дава такъв край! Нека навеки да се слави Руската земя!

И отлетя във висинето Бовдюговата душа, за да разказва на отдавна починалите старци как умеят да се бият на Руската земя и това, което е още по-добро, как умеят да мрат на нея за светата вяра.

Балабан, дружинният атаман, скоро след това също се строполи на земята. Три смъртоносни рани му нанесоха: с копие, с куршум и тежка сабя. А беше един от най-доблестните казаци; много морски походи бяха извършени под неговото атаманство, но най-славният от всички беше походът към анатолските брегове. Награбиха тогава много жълтици, скъпи турски аби, наниз и всякакви украшения, но си изпатиха на връщане: попаднаха горките под турските гюллета. Като гръмнаха по тях от кораба — половината от ладиите се завъртяха и преобърнаха, като издавиха не един и двама, но привързаната настрани тръстика спаси ладиите от потопяване. Балабан удари с всички сили веслата, отплава срещу слънцето и стана невидим за турския кораб. Цяла нощ след това с канчета и калпаци изхвърляха водата, като закърпваха пробитите места; от казашките гащи нарязана платна, понесоха се и избягаха от най-бързия турски кораб. И не само че благополучно стигнаха до Сечта, но и златошита риза донесоха на архимандрита на Межигорския киевски манастир, а на Покровската църква, която беше в Запорожие — икона от чисто сребро. И дълго

след това бандуристите славиха сполуката на казаците. Сега наведе глава той, като почувства предсмъртни мъки, и рече тихо:

— Струва ми се, панове братя, умирам от хубава смърт: седмина накълцах, деветима с копие то промуших, много с коня стъпках, а не знам вече колко с куршум съм съборил. Нека вечно да цъфти Руската земя!...

И отлетя душата му.

Казаци, казаци! Не давайте цвета на вашата войска! Обградиха вече Кукубенко, вече само седем души останаха от цялата Незамайковска дружина; вече и те се бранят с последни сили; окървавиха се вече дрехите му. Сам Тарас, като видя, че е в опасност, избърза на помощ. Но късно се завтекоха казаците: неприятелското копие беше успяло да се заби под сърцето му, преди да бъдат пропъдени заобиколилите го врагове. Падна той върху ръцете на подхваналите го казаци и бликна като ручей младата кръв подобно на скъпо вино, носено в стъклен съд от невнимателни слуги, подхлъзнали се тъкмо при входа и разбили скъпия съд: всичкото вино се разля на земята и се хвана за главата изтичалият стопанин, пазил го за най-добър случай през живота си, та ако даде господ на стари години, да се срещне с другарите от младините, да спомнят заедно предишните, другите времена, когато другояче и по-добре се веселеше човек... Огледа се наоколо Кукубенко и рече:

— Благодаря, богу, че се случи да умра под вашите погледи, другари! Нека след нас да живеят по-добре от нас и нека навеки да цъфти любимата от Христа Руска земя!

И отлетя младата му душа. Прихванаха я ангелите и я отнесоха към небето. Добре ще му бъде там. „Седни, Кукубенко, отдясно на мене! — ще му каже Христос. — Ти не измени на другарството, безчестна работа не извърши, не остави в нещастие човек, пазеше и се грижеше за моите църкви.“ Всички се натъжиха от смъртта на Кукубенко. Силно оредяваха вече казашките редици; много храбреци липсваха вече; но стояха и се държаха още казаците.

— Е, какво, панове — провикваше се Тарас към останалите дружини, — има ли барут в барутниците? Не се ли притъпиха сабите? Не се ли умори казашката сила? Не се ли огънаха казаците?

— Има още барут, татко! Още ги бива сабите; не се е уморила казашката сила; не са се огънали още казаците!

И се втурнаха пак казаците, сякаш никакви загуби не бяха претърпели. Само трима дружинни атамани бяха още живи. Навсякъде вече се чернееха кървави вади; трупаха се камари от казашки и вражески тела. Погледна Тарас към небето, а по небето се точеше вече върволица лешояди. Е, ще падне леш! А там вдигнаха на копие Метелица. Завъртя се вече главата на другия Писаренко и замига с очи. Преви се вече и бухна на земята накълцаният на четири Охрим Гуска.

— Хайде! — каза Тарас и махна с кърпата.

Разбра знака Остап и се хвърли стремително от засадата върху конницата. Не издържаха силния натиск ляхите, а той ги преследваше и ги натика право в онова място, където в земята бяха набити колове и парчета от копия. Започнаха да се спъват и да падат конете и летяха през главите им ляхите. А в това време корсунци, които последни бяха останали зад колите, като видяха, че ги приближиха на един куршум разстояние, гръмнаха в залп с кремъклийките. Объркаха се и се смутиха всички ляхи и насърчиха се казаците.

— Ето, наша е победата! — раздадох се от всички страни запорожките гласове, гръмнаха тръбите и развяха победните знамена. Навсякъде бягаха и се криеха разбитите ляхи.

— Не, не е пълна победата още! — каза Тарас, като гледаше градските порти, и наистина беше така.

Отвори се вратата и полетя оттам хусарски полк, цветът на всички конни полкове. Конете на всички конници бяха кафяви и до един си приличаха. Пред всички летеше юнак над юнаците, от всички най-красив. Черната му коса се вееше изпод медния шлем; виеше се на ръката му скъп шарф, везан от ръката на първата красавица. Цял изтръпна Тарас, когато видя, че това е Андрий. А през това време той опиянен от гърма и огъня на битката, жадуващ да заслужи вързания на ръката му подарък, спусна се като млада хрътка, най-красива, най-бърза и най-млада сред цялата глутница. Насъсква я опитният ловец — и хукна тя направо, навела цялото си тяло на една страна, разравя снега и в горещината на своя бяг десеторно изпреварва самия заек. Спря се старият Тарас и се загледа как си разчистваше отрядът път, как гонеше, сечеше и сипеше удари надясно и наляво. Не изтърпя Тарас и завика:

— Как?... Своите ли?... Своите, дяволски сине, своите да биеш?...

Но Андрий не гледаше кой е пред него, свои ли, или други някои; нищо не виждаше. Къдри, къдри виждаше той, дълги, дълги къдри и гръд като речен лебед, и белоснежна шия, и рамене, и всичко, което е създадено за безумни целувки.

— Ей, момчета! Примамете ми го към гората, само ми го примамете! — викаше Тарас.

И излязоха тридесет от най-бързите казаци, за да го примамят. И като нагласиха високите си калпаци, тутакси препуснаха конете право пред хусарите. Удариха предните отстриани, огънаха ги, отделиха ги от задните, понагостиха този-онзи, а Голокопитенко удари с плоското на сабята си Андрий по гърба и веднага хукна да бяга от него колкото му държаха казашките сили. Как пламна Андрий! Как закипя по всички жили младата му кръв! Като удари с остриите шпори коня, с всички сили полетя той след казаците, без да погледне назад, без да види, че го следваха само двадесет души. А казаците летяха с всички сили и право към гората свърнаха. Налетя с коня си Андрий и тъкмо да настигне Голокопитенко, изведнъж една силна ръка хвана поводите на коня му. Обърна се Андрий: пред него — Тарас! Затрепера с цялото си тяло и изведнъж пребледня...

Така ученик, закачил непредпазливо другаря си и получил за това от него удар с линия по главата, пламва като огън, скача бясно от чина и хуква да гони изплашения си другар, готов да го разкъса на парчета, и изведнъж се натъква на влизащия в клас учител: стихва в миг бесния порив и изчезва безсилната ярост. Така в един миг изчезна гневът на Андрий, сякаш и не е бил. И виждаше той пред себе си само своя страшен баща.

— Е, какво ще правим сега? — каза Тарас, като го гледаше право в очите. Но нищо не можеше да от-върне на това Андрий и стоеше, забил очи в земята.

— Какво, синко, помогнаха ли ти твоите ляхи? Андрий мълчеше.

— Та да я продадеш? Да продадеш вярата си? Да продадеш своите? Я слизай, слизай от коня!

Послушно, като дете, слезе Андрий от коня си и застана пред Тарас ни жив, ни мъртъв.

— Стой и не мърдай! Аз съм те родил, аз ще те убия! — каза Тарас и като отстъпи крачка назад, свали от рамото пушката си.

Бледен като платно беше Андрий; личеше как тихо мърдаха устните му и как той казваше нечие име; но не беше то името на родината или на майката, или на братята — беше името на прекрасната полякия. Тарас гръмна.

Като житен клас, подкосен от сърп, като крехко агне, усетило под сърцето си смъртоносното желязо, отпусна глава той и се повали на тревата, без да продума.

Спря се синеубиецът и дълго гледа бездушния труп. И мъртъв той беше прекрасен: мъжественото му лице, до неотдавна кипящо от сили, с непобедимо за жените очарование, все още беше чудно красиво; черните вежди като траурно кадифе подчертаваха неговите побледнели черти.

— Какво казашко му липсваше? — каза Тарас. — И снага висока, и вежди черни, и лице като на дворянин, и ръката му беше силна в боя! Пропадна, пропадна безславно, като подло куче!

— Татко, какво си направил? Ти ли го уби? — каза дошлият в това време Остап.

Тарас кимна с глава.

Погледна Остап втренчено в очите на мъртвия. Дожаля му за брата и рече той:

— Да го предадем, татко, честно на земята, за да не се гаврят с него враговете и да не рѣфат тялото му хищните птици.

— Ще го погребат и без нас! — каза Тарас. — Ще има кой да го оплаква и жали!

И мисли две минути той, да го остави ли на гладните вълци, или да уважи неговата рицарска доблест, която храбрецът трябва да уважава във всички случаи — когато видя, че препуска към него Голокопитенко:

— Лошо, атамане, засилиха се ляхите, прясна сила им дойде на помощ!...

Неуспял да каже Голокопитенко, препусна Вовтузенко.

— Лошо, атамане, с нови сили налитат!...

Неуспял да каже Вовтузенко, тича Писаренко и вече без кон.

— Къде си, татко? Казаците те търсят. Убит е вече дружинният атаман Невилчкий, убит е Задорожний, убит е Черевиченко; но не мърдат казаците, не им се мре, без да те видят в очите; искат ти да ги погледнеш в предсмъртните им минути!

— На коня, Остап! — каза Тарас и избърза, за да свари казаците, за да ги погледа още и за да погледат и те преди смъртта своя атаман. Но още не бяха излезли из гората и неприятелят обгради от всички страни гората и навсякъде между дърветата се появиха конници със саби и копия.

— Остап!... Остап, дръж се!... — викаше Тарас и сам измъкнал сабя, започна да чисти първите, които му паднаха от страни. А срещу Остап изведнъж изскочиха шест души; но, види се, не в добър час се бяха нахвърлили: на един отхвъркна главата, друг се обърна и отстъпи; трети бе улучен в ребрата с копие; четвъртият беше по-смел, отклони главата си от куршума и заби се в конската гръд нажеженият куршум — изправи се бесният кон, грохна на земята и затисна под себе си конника.

— Добре, синко!... Добре, Остап!... — викаше Тарас. — Ето аз ида след тебе!...

И сам се биеше с налитащите. Сече и се бие Тарас, сипе удари наляво и надясно и все напред към Остап гледа и вижда, че с Остап отново се счепкаха не по-малко от осем души наведнъж.

— Остап!... Остап, дръж се!...

Но надвиват вече Остап; един вече мята на врата му примка, връзват го вече, пленяват Остап.

— Ех, Остап, Остап!... — викаше Тарас, като се промъкваше към него и сечеше като зелки всички, които му попадаха отпред и настрани.

— Ех, Остап, Остап!...

Но като че ли тежък камък го улучи в този миг. Всичко пред очите му се завъртя и преобърна. За миг се мярнаха разбъркано пред него глави, копия, дим, огнени блясъци, вейките с листата, които светнаха пред самите му очи. И като отсечен дъб грохна той на земята и мъгла обви очите му.

Х

— Дълго спях! — каза Тарас, свестил се като след тежък пиански сън и мъчейки се да разпознае заобикалящите го предмети. Страшна слабост се разливаше по тялото му. Стените и ъглите на непознатата стая играеха пред очите му. Най-сетне забеляза, че до него седеше Товкач и сякаш се вслушваше във всяко негово дихание.

„Да — рече си Товкач, — може би и навеки щеше да заспиш!“ — Но нищо не каза, заплаши го с пръст и даде знак да мълчи.

— Но кажи ми, къде съм сега? — попита пак Тарас, като напрягаше ума си и се мъчеше да си припомни онова, което беше се случило.

— Мълчи! — извика строго другарят му. — Какво още искаш да знаеш? Та не виждаш ли, че целият си накълцан? Две седмици вече, откак ние с тебе препускаме, без да си поемем дъх, откак ти в треска и огън дрънкаш врели-некипели. За пръв път заспа спокойно. Мълчи, ако не искаш сам да си навлечеш беля.

Но Тарас все се мъчеше да събере силите си и да си припомни миналото.

— Та нали ляхите ме бяха обкръжили и, току-речи, хванали? Та нали нямах никаква възможност да се изскубна от тълпата?

— Мълчи, на тебе приказват, дяволски сине! — извика сърдито Товкач, както бавачката, изкарана от търпение, вика на немирното дете. — Каква полза да знаеш как си се отървал? Стига ти това, че се отърва. Найдоха се хора, които не те издадоха — това е всичко! Много ноци има още да препускаме заедно.

Ти мислиш, че минаваш за обикновен казак? Не, твоята глава е оценена за две хиляди жълтици.

— А Остап? — извика изведнъж Тарас, понапъна се да стане и изведнъж си припомни как хванаха и вързаха пред очите му Остап и че сега той е в ръцете на ляхите. И пламна в скръб старата глава. Смъкна и разкъса всички превръзки от раните си, захвърли ги надалече, искаше да извика нещо — и вместо това започна да приказва врели-

некипели; отново пламна и забълнува той и се проточиха безсмислени и несвързани безумни думи.

А верният му другар стоеше до него, като ругаеше и сипеше безброй жестоки укори и упреци. Най-сетне го хвана за ръцете и краката, пови го като дете, поправи му всичките превръзки, зави го във волска кожа, пристегна го с кори и като го обвърза с върви за седлото, отново се впусна с него на път.

— И мъртъв макар, но ще те закарам! Не ще оставя ляхите да се погаврят с твоя казашки род, да ти разкъсат тялото и да го захвърлят във водата. Ако е писано орел да ти изкълве очите, нека е наш степен орел, а не ляшки, не такъв, който лети над полската земя. И мъртъв макар, но ще те закарам до Украйна!

Така казваше верният другар. Препускаше ден и нощ без отдих и го откара в безсъзнание в самата Запорожка Сеч. Там се зае да го лекува неуморно с треви и мазане; намери някаква веща еврейка, която цял месец го пои с разни билки, и най-сетне Тарас се пооправи. Лекарствата ли помогнаха или неговата желязна сила, но след месец и половина той стъпи на крака; раните заздравяваха и само белезите от саблените удари подсказваха колко дълбоко беше ранен някога старият казак. Но стана видимо намръщен и печален. Три дълбоки бръчки се врязаха в челото му и никога вече не се изгубиха. Погледна сега той около себе си: всичко беше ново в Сечта, всичките му стари другари бяха измрели. Ни едного от онези, които се бореха за правдата, за вяра и братство. И онези, които тръгнаха с кошевой да преследват татарите, и тях отдавна ги нямаше: всички сложиха глави, всички загинаха — кой в бой с чест сложи глава, кой от жажда и глад загина сред солените кримски полета, кой умря в плен, непонесъл позора; и самият предишен кошевой отдавна вече не беше на този свят, и никой от старите другари не беше останал; и отдавна вече беше пораснала трева върху кипящата някога казашка сила. Разбираше той само че беше станал голям и шумен пир: всички съдове бяха разбити на парчета; никъде не беше останало нито капчица вино, гостите и слугите бяха похитили всички чаши и съдове — и гледа смутеният стопанин къщата си, като си мисли: „По-добре да не беше този пир.“ Напразно се мъчеха да развлекат и развеселят Тарас; напразно брадати побелели бандуристи, като минаваха по двама, по трима, възпяваха неговите казашки подвизи. Сурово и равнодушно гледаше той на всичко и на

неподвижното му лице се четеше неугасима скръб, и тихо навел глава, казваше той:

— Сине мой! Остапе мой!

Запорожците се готвеха за морски поход. Двесте лодки бяха спуснати в Днепър и Мала Азия ги видя с бръснати глави и дълги перчеми, като подлагаха на огън и меч нейните цветущи брегове; видя тя чалмите на своите мохамедански жители разпръснати като безброй много цветя по напоените с кръв полета и плуващи край бреговете. Видя тя множество запорожки шалвари, изцапани с катран, мускулести ръце с черни камшици. Запорожците обраха и изпочупиха всички лозя; в джамиите оставиха цели купове тор; скъпи персийски шалове употребяваха наместо учкури и задасваха с тях изцапаните си свитки. Дълго време след това по тези места още намираха къси запорожки лулички. Те плуваха весело назад; гонеше ги турски кораб с десет топа и със залп от всичките си оръдия като птици разпръсна техните леки ладии. Една трета от тях потъна в морските дълбочини, но останалите пак се събираха заедно и пристигнаха до устието на Днепър с дванадесет качета, натъпкани със жълтици. Но всичко това не интересуваше вече Тарас. Той излизаше из ливадите и по степта уж на лов, но зарядът му оставаше неизстрелян. И сложил пушка, изпълнен с тъга, той седеше на морския бряг. Дълго седеше той там, като отпускаше глава и повтаряше постоянно:

— Остапе мой! Остапе мой!

Пред него блестеше и се простираше Черно море; в далечните тръстики крякаше чайка; белите му мустаци сребрееха и сълзите капеха една след друга.

И не издържа най-сетне Тарас. „Каквото ще да става, ще ида да разуча как е той: жив ли е? В гроба ли е? Или вече и в гроба го няма? Ще разуча, па каквото ще да става!“ И след седмица се намери в град Уман, въоръжен, на кон, с копие и сабя, манерка на седлото, походно гърне със саламата, патрони, конски букаи и други принадлежности. Той се запъти направо към нечиста, замърсена къщурка, мъничките прозорчета на която едва се виждаха, опушени кой знае с що; коминът беше запушен с парцал и пробитият покрив цял беше обсипан с врабци. Пред самата врата имаше купчина всякакъв боклук. От прозореца поглеждаше глава на еврейка с шапчица с потъмнели бисери.

— Мъжът ти в къщи ли е? — каза Тарас, като слезе от коня и започна да го връзва за желязната халка, която беше на самата врата.

— В къщи е — каза еврейката и тутакси избърза с торба жито за коня и с чаша бира за рицаря.

— Къде е твоят чифутин?

— Той е в другата стая, моли се — каза еврейката, като се покланяше и пожелаваше наздравица, когато Булба поднесе чашата към устата си.

— Ти стой тук, нахрани и напой коня ми, пък аз ще ида да си поприказвам с него насаме. Имам работа при него.

Този евреин беше известният Янкел. Тук вече той беше станал арендатор и кръчмар; полека-лека беше взел в ръцете си околните панове и шляхтичи, беше им изсмукал почти всичките пари и дълбоко беше ударил печата на своето еврейско присъствие в тази страна. Три мили наоколо не беше останала нито една къща незасегната: всичко западаше и старееше, всичко беше се пропило и останали бяха само бедност и парцали; като след пожар или чума беше опустошен целият край. И ако десет години още би поживял Янкел в този край, вероятно щеше да опустоши и цялото воеводство. Тарас влезе в стаята. Евреинът се молеше, накачулен със своята доста измърсена дреха, и по обичая на своята вяра се обърна, за да плюне за последен път, когато изведнъж очите му срещнаха застаналия отзад Булба. И най-напред пред очите на евреина се мярнаха двете хиляди жълтици, които бяха обещани за главата му; но той се засрами от своето сребролюбие и се помъчи да задуши в себе си вечната мисъл за злато, която като червей прояжда душата на евреина.

— Слушай, Янкел! — каза Тарас на евреина, който започна да се кланя пред него, и затвори внимателно вратата, за да не ги видят. — Аз ти спасих живота — като куче щяха да те разкъсат запорожците; твой ред е сега, направи ми ти една услуга!

Евреинът понамръщи лицето си.

— Каква услуга? Ако е услуга, която мога да направя, защо да не я направя?

— Повече няма какво да приказваш. Води ме във Варшава.

— Във Варшава ли? Как тъй във Варшава? — каза Янкел. — Веждите и раменете му се повдигнаха от учудване.

— Повече не ща да ми приказваш. Води ме във Варшава. Каквото и да става, искам още веднъж да го видя, барем една дума да му продумам.

— Кому да продумаш дума?

— На него, на Остап, на моя син.

— Нима господарят не е чул, че вече...

— Зная, всичко зная: за главата ми дават две хиляди жълтици. Знаят те, глупците, цената й! Аз на теб пет хиляди ще ти дам. На ти още сега две хиляди — Булба изсипа из кожения кемер две хиляди жълтици, — а другите — като се върна.

Евреинът грабна тутакси една кърпа и покри жълтиците.

— Ай, че славна монета! Ай, че добра монета! — говореше той, като въртеше в ръцете си една жълтица и я опитваше със зъби. — Аз мисля, че човекът, от когото господарят е взел тези хубави парички, и един час не е преживял на този свят, отишъл е на реката и моментално се е удавил заради такива славни жълтички.

— Аз не бих те молил. Сам може би бих взел пътя за Варшава; но могат някак да ме познаят и да ме уловят проклетите ляхи, защото аз не съм майстор на преструвките. А вие, чифутите, за това сте родени. Вие и дявола можеше да измамите; вие знаете всички хитрости; ето защо дойдох при тебе! Пък и във Варшава сам нищо не бих свършил. Впрягай веднага колата и ме карай!

— А какво си мисли панът, че мога ей така направо да впрегна кобилата и: „Дий, Сивке!“ Нима панът мисли, че мога да го водя, без да го скрия?

— Е, скрий ме, скрий ме, както знаеш; в празна бъчва ли, в що ли?

— Ой, ой! Та панът мисли, че мога да го скрия в бъчва? Нима панът не знае, че всеки, като види бъчвата, ще си помисли за водка?

— Пък нека си мисли, че е водка.

— Как? Нека си мисли, че е водка ли? — каза евреинът, хвана се с двете ръце за къдриците и после вдигна и двете си ръце нагоре.

— Но от какво се изплаши?

— А нима панът не знае, че бог е създал водката, за да я опитва всеки! Там всички са лакоми цокачи: цели пет версти ще търчи шляхтичът след бъчвата, ще пробие дупчица, веднага ще види, че не тече, и ще каже: „Чифутинът няма да помъкне празна бъчва; сигурно

тук има нещо. Дръжете чифутина, вържете чифутина, вземете всичките пари на чифутина, хвърлете в затвора чифутина!“ Защото всичко лошо се струпва върху главата на евреина; защото евреина всеки го смята за куче; защото си мислят, че щом е евреин, той не е човек.

— Тогава ме сложи в кола с риба!

— Не може, пане; бога ми, не може. В цяла Полша хората сега са гладни като кучета; и рибата ще изкрадат, и пана ще спипат.

— И дявола впрегни, ако щеш, само ме води!

— Чувай, чувай, пане! — каза евреинът, като поопъна ръкави и го приближи с разперени ръце. — Ето какво ще направим ние. Сега навсякъде строят крепости и замъци; от Немция са пристигнали френски инженери и поради това по пътищата карат много тухли и камъни. Панът ще легне в колата, пък аз ще наредя отгоре тухли. Панът е здрав и як, та нищо няма да му стане, ако и да е малко тежичко; а отдолу на колата ще направя дупчица, за да храня пана.

— Прави каквото щеш, само ме води!

И след един час колата с тухлите излезе от Уман, запретната с две кранти. На една от тях седеше високият Янкел и дългите му къдрици се развяваха изпод еврейската шапчица, според както се друсаше на коня, дълъг като крайпътен стълб.

XI

В онова време, когато ставаше описваното събитие, в крайграничните местности още нямаше никакви митнически чиновници и граничари, това страшилище за предприемчивите хора, и затуй всеки можеше да кара каквото си иска. Ако ли някой правеше обиск и ревизия, правеше го повече за свое удоволствие, особено ако на колата се намираха примамливи за погледа предмети и ако неговата собствена ръка имаше достатъчна тежест. Но тухлите не намираха любители и влизането през главната градска врата стана без пречки. От тясната си клетка Булба можеше да чуе само глъчка, викове на кочияши и повече нищо. Янкел, като се друсаше на късия си, запрашен кон, свърна, след като бе направил няколко кръга, в тъмна, тесничка улица, която се казваше Кална или Еврейска, защото тук наистина се намираха евреите почти от цяла Варшава. Тази улица извънредно много приличаше на обърнатата вътрешност на заден двор. Слънцето, изглежда, никак не надникваше тук. Съвсем почернели, дървени къщи с множество протегнати от прозорците върлини още повече усилваха тъмнината. Нарядко между тях се червенееше тухлена стена, но и тя вече на много места съвсем бе почерняла. Само понякога отгоре белосано парче от стена, огряно от слънце, блестеше с нетърпима за очите белота. Тук всички неща се различаваха рязко: комини, парцали, люспи, изхвърлени счупени кофи. Всеки хвърляше на улицата всичко, което не му трябваше, като доставяше на минувачите възможните удобства да хранят чувствата си с тази смет. Конникът от гърба на коня без малко не засягаше с ръка върлините, протегнати през улицата от една къща до друга, на които висяха еврейски чорапи, къси панталончета и пушени гъски. Понякога се мяркаше в някой вехт прозорец доста хубавичко личице на еврейка, украсено с потъмнели мъниста. Куп еврейчета, изпоцапани, окъсани, с къдрави коси, викаха и се търкаляха из калта. Риж евреин, с лунички по цялото лице, които го правеха да прилича на врабчово яйце, надникна из един прозорец, тутакси заприказва с Янкел на своя неразбираем език и Янкел начаса свърна в един двор. По улицата вървеше друг един евреин, спря, също

се намеси в разговора и когато Булба най-сетне се измъкна изпод тухлите, видя трима евреи, които разговаряха твърде разпалено.

Янкел се обърна към него и му каза, че всичко ще се нареди, че неговият Остап лежи в градския затвор и макар че е мъчно да се склонят пазачите, той обаче има надежда да му уреди свиждане.

Булба влезе с тримата евреи в стаята.

Евреите пак почнаха да си приказват на своя неразбираем език. Тарас оглеждаше всеки от тях. Сякаш нещо силно го потресе: на грубото му и равнодушно лице бликна някакъв съкрушителен пламък на надежда — на онази надежда, която понякога спохожда човека, когато е съвсем отчаян; старото му сърце почна да тупти силно, като на юноша.

— Слушайте, евреи! — каза той и в думите му имаше нещо възторжено. — Вие всичко можете да направите, ако ще и от морското дъно да го изровите: и пословицата отдавна вече е казала, че евреинът сам себе си ще открадне само ако поиска да открадне. Освободете моя Остап! Дайте му възможност да избяга от дяволските ръце. Ето, на тоя човек обещах дванадесет хиляди жълтици — ще добавя още дванадесет. Всички скъпи чаши, които имам, и заровеното в земята злато, къщата и последните си дрехи ще продам и ще подпиша с вас договор за през целия живот, че ще дяля с вас всичко, което ще добия на война.

— О, не може, любезни пане, не може! — каза Янкел с въздишка.

— Не, не може! — каза другият евреин.

Тримата евреи се спогледаха.

— Да се опитаме — каза третият, като поглеждаше плахо другите двама. — Може би бог ще помогне.

И тримата евреи заприказваха на немски. Колкото Булба и да остреше слух, нищо не можеше да разбере; чуваше само често произнасяната дума „Мардохай“ и друго нищо.

— Слушай, пане! — каза Янкел — Трябва да се посъветваме с такъв човек, какъвто още никога не е имало на света. У, у! Той е мъдър като Соломон и ако той нищо не направи, вече никой на света не ще може да направи. Стой си тук; ето ти ключа и не пускай никого!

Евреите излязоха.

Тарас заключи вратата и загледа през малкото прозорче този кален еврейски булевард.

Тримата евреи спряха на средата на улицата и започнаха да говорят доста разпалено; скоро към тях се присъедини четвърти, най-сетне и пети. Той чуваше да повтарят пак думата „Мардохай, Мардохай“. Евреите непрекъснато поглеждаха към едната страна на улицата; най-сетне в края ѝ, иззад една мръсна къща, се появи крак в еврейска обувка и се замяркаха полите на полукафтан.

— А, Мардохай, Мардохай! — извикаха всички евреи в един глас. Мършав евреин, малко по-късичък от Янкел, но много по-набръчкан, с преголяма горна устна, се приближи до нетърпеливата тълпа и всички евреи се надпреварваха да му разправят, при което Мардохай няколко пъти поглеждаше към малкото прозорче и Тарас се сещаше, че говореха за него. Мардохай размахваше ръце, слушаше, прекъсваше думите, често плюваше настрана и като прибираше полите на полукафтана, пъхаше ръка в джоба си и изваждаше някакви дрънкулки, при което показваше извънредно мръсните си панталони. Най-сетне евреите вдигнаха такава глъчка, че евреинът, който ги пазеше, трябваше да им направи знак да мълчат и Тарас вече почна да се опасява за безопасността си, но като си спомни, че евреите иначе не могат да си приказват освен на улицата и че езикът им няма да разбере и самият дявол, се успокои.

След две-три минути евреите вкупом влязоха в неговата стая. Мардохай наближи Тарас, потупа го по рамото и каза:

— Когато ние и господ поискаме да направим нещо, то ще стане тъй, както трябва.

Тарас погледна този Соломон, какъвто още не е имало на света, и получи малка надежда. Наистина изгледът му можеше да внуши известно доверие: горната му устна беше просто чудовищна; дебелината ѝ без съмнение се е уголемила поради външни причини.

В брадата на този Соломон имаше само петнайсет косъмчета, и то на лявата страна. На лицето на Соломон имаше толкова белези от побои, получени за храброст, че той без съмнение им е загубил броя и е свикнал да ги смята за белези от рождение.

Мардохай излезе заедно с другарите си, препълнени с учудване пред мъдростта му. Булба остана сам. Той беше в чудновато, небивало положение: за пръв път през живота си чувствуваше безпокойство. Душата му беше в трескаво състояние. Той не беше онзи, предишният, непреклонен, непоклатим, як като дъб; той стана малодушен; стана

сега слаб! Той потреперваше при всяко шумолене, при всяка нова еврейска фигура, която се показваше в края на улицата. В такова състояние най-сетне прекара целия ден; не ядеше, не пиеше и очите му не се откъсваха нито за минутка от малкото прозорче към улицата. Най-сетне, вече късно вечерта, се появиха Мардохай и Янкел. Сърцето на Тарас замря.

— Как? Сполучливо ли? — запита той с нетърпението на див кон.

Но преди още евреите да си поемат дъх, за да отговорят, Тарас забеляза, че Мардохай вече нямаше последната къдрица, която, макар и доста замърсена, но все пак се виеше на колелце изпод шапката му. Виждаше се, че той искаше да каже нещо, но измърмори такава глупост, че Тарас нищо не разбра. Пък и самият Янкел твърде често поднасяше ръка към устата си, като че ли страдаше от простуда.

— О, любезни пане! — каза Янкел. — Сега никак не може! Бога ми, не може! Такъв лош народ, че трябва право върху главата му да плюеш. Ето и Мардохай ще каже. Мардохай е правил такива работи, каквито никой на света не е вършил; но господ не пожела да бъде така. Три хилядна войска стои и утре ще ги убият всичките.

Тарас погледна евреите в очите, но вече без нетърпение и гняв.

— Ако панът иска да се видят, то трябва това да се направи утре рано, докато и слънцето още не е изгряло. Часовите са съгласни и един началник обеща. Само дано и на оня свят не видят добро! Ой, да му се не види! Ама че сребролюбив народ! И между нас няма такива: по петдесет жълтици дадох на всеки от тях, а на началника...

— Добре, води ме при него; — каза Тарас решително и всичката твърдост се върна в неговата душа. Той се съгласи с предложението на Янкел да се преоблече като чуждестранен граф, дошъл от немската земя, за което предвидливият евреин вече бе успял да приготви дрехите. Беше вече нощ. Домакинът, познатият ни червенокос евреин с лунички, извади сплескан дюшек, покрит с някаква рогозка, и го постла върху пейката за Булба. Янкел легна на пода върху също такъв дюшек. Червенокосият евреин изпи с малка чашка някакво питие, съблече полукафтана си, като заприлича с чорапите и обувките си до известна степен на пиле, и влезе заедно със своята еврейка в нещо, прилично на шкаф. Две еврейчета като две домашни кученца легнаха на пода до шкафа. Но Тарас не спеше; той седеше неподвижно и

тропаше излеко с пръсти по масата; захапал луличката си, пускаше дим, от който еврейният кихаше през съня и завираше носа си в одеялото. Едва бледото предвестие на зората докосна небето и той вече блъсна с крак Янкел.

— Ставай, чифутино, и давай твоите графски дрехи. Той се облече за една минута; начерни мустаците, веждите си, тури си на главата малка тъмна шапчица — и никой от най-близките му казаци не би го познал. Изглеждаше като тридесет и пет годишен човек, не по-стар. Здрава руменина играеше по бузите му и самите следи от раните му придаваха нещо властно. Дрехите, украсени със злато, много му отиваха.

Улиците още спяха. Нито едно меркантилно същество още не се показваше в града с кутийка в ръце. Булба и Янкел приближиха една сграда, която приличаше на клекнал рибар. Тя беше ниска, широка, огромна, почерняла и от едната ѝ страна се проточваше като шия на щъркел дълга, тясна кула с част от покрив, която стърчеше отгоре ѝ. В тази сграда имаше различни учреждения: там имаше и казарма, и затвор, и дори углавен съд. Нашите пътници влязоха през вратата и се озоваха сред обширна зала или покрит двор. Близко хиляда души спяха заедно. Пред тях се виждаше нисичка врата, до която двама седнали пазачи играеха някаква игра, състояща се в това, че единият биеше другия с два пръста по дланта. Те почти не обърнаха внимание на дошлите и вдигнаха главите си едва когато Янкел каза:

— Ние сме; чувате ли, панове? Ние сме.

— Влизайте! — каза единият от тях, като отваряше с една ръка вратата, а другата подлагаше под ударите на приятеля си.

Те влязоха в тъмен и тесен коридор, който извеждаше пак в такава зала с малки прозорци отгоре.

— Кой иде? — извикаха няколко гласа и Тарас видя доста голямо количество воители в пълно въоръжение. — Имаме заповед да не пускаме никого.

— Ние сме! — викаше Янкел. — Бога ми, ние сме, светли панове!

Но никой не искаше да го слуша. За щастие в това време към тях се приближи някакъв дебелак, сигурно беше началник, защото псуваше най-много от всички.

— Пане, ние сме, вие вече ни познавате и пан графът още ще ви се отблагодари.

— Пуснете ги, дяволите да ви вземат макар! И никого вече да не пущате! И сабите никой да не сваля и да не се търкаля по пода...

Нашите пътници вече не чуваха продължението на красноречивата заповед.

— Ние сме... аз съм... свои сме! — казваше Янкел, като срещнеше някого.

— Е, какво, сега може ли? — попита той одного от пазачите, когато най-сетне стигнаха до онова място, дето коридорът се свършваше вече.

— Може, само че не зная дали ще ви пропуснат в самия затвор. Сега вече Ян го няма: вместо него стои друг — отговори пазачът.

— Ой, ой! — каза евреинът тихо. — Това е лошо, любезни пане.

— Води! — упорито каза Тарас. Евреинът го послуша. До вратата в подземие, което отгоре се свършваше с острие, стоеше пандурин с мустаци на три ката. Горният кат беше извит назад, вторият право напред, третият отдолу, поради което много приличаше на котарак.

Евреинът се сви на три и почти странишком го наближи.

— Ваша ясновелможност! Ясновелможни пане!

— На мене ли го казваш, чифутино?

— На вас, ясновелможни пане!

— Хм... а пък аз съм просто пандурин! — каза мустакатият с развеселени очи.

— Пък аз, бога ми, мислех, че това е самият войвода. Ой, ой, ой!... — При това евреинът поклати глава и разпери пръсти. Ай, каква важна външност! Само с един пръст да сте по-висок и ето ви полковник! Панът трябва да яхне жребец, бръз като муха, и да обучава полкове!

Пандуринът оправи горния кат на мустаците си и очите му съвсем повеселяха.

— Какъв народ са военните! — продължаваше евреинът. — Ох, да му се не види, какъв харен народ! Ширитчета, плочици... греят като слънце; а госпожиците, щом зърнат някъде военни... ай, ай!... — Евреинът пак заклати глава.

Пандуринът пак засука горните катове на мустаците и изпусна през зъбите звук, който до известна степен приличаше на конско цвилене.

— Моля панът да ми направи една услуга! — каза евреинът: — Ето князът е дошъл от чужда земя, иска да види казаците. Той, откак се е родил, не е виждал що за народ са казаците.

Появата на чуждестранни графове и барони беше в Полша доста обикновено явление: те често биваха привлечани само от любопитство да видят тази почти полуазиатска част на Европа: Московия и Украйна те ги смятаха за намиращи се в Азия. И затова пандуринът, като се поклони доста нисичко, сметна за прилично да добави няколко думи от себе си:

— Не знам, ваша ясновелможност — каза той, — защо искате да ги видите. Това са кучета, а не хора. И вярата им е такава, че никой не я тачи.

— Лъжещ, дяволски сине! — каза Булба. — Ти сам си куче! Как смееш да говориш, че не тачат нашата вяра! Вашата еретическа вяра не тачат!

— Ехе, хе! — каза пандуринът — Знам те, приятелю, кой си: и ти си от ония, които вече лежат тук. Я чакай да повикам нашите.

Тарас разбра своята непредпазливост, но упоритостта и ядът му попречиха да помисли как да я поправи. За щастие Янкел успя да се намеси още същата минута.

— Ясновелможни пане! Може ли графът да бъде казак? Да беше той казак, отде можеше да намери такива дрехи и такава графска външност!

— Какво ми дрънкаш ти!... — И пандуринът вече отвори широката си уста, за да извика.

— Ваше кралско величество! Мълчете! Мълчете, за бога! — извика Янкел. — Мълчете! Ние за това ще ви платим толкова, колкото никога не сте виждали: ние ще ви дадем две златни жълтици.

— Хе! Две жълтици! Две жълтици за мене са нищо: аз давам две жълтици на бръснаря, за да ми обръсне половината брада. Сто жълтици давай, чифутино! При тия думи пандуринът засука горните катове на мустаците си. — Ако ли не дадеш сто жълтици, веднага ще извикам!

— И защо толкова много? — жаловито каза побледнелият евреин, като развързваше кожената си кесия; но той беше честит, че в кесията му нямаше повече и че пандуринът не умееше да брой повече от сто.

— Пане, пане! Да бягаме по-скоро! Виждате ли какъв лош е народът тук! — каза Янкел, забелязал, че пандуринът брой в ръката парите, като че ли му е жал, че не поиска повече.

— Защо, дяволски пандурино — каза Булба, — парите взе, а и не мислиш да ги покажеш? Щом получи парите, нямаш право да отказваш.

— Махайте се, махайте се по дяволите! Инак тутакси ще обадя и вас ще ви... Плювайте си на петите по-скоро, казвам ви!

— Пане! Пане! Да вървим, бога ми, да вървим! Да им се не види! Да им се присъни такова нещо, че да плюнеш — викаше клетият Янкел.

Навел глава, Булба бавно се обърна и тръгна назад, последван от укорите на Янкел, който се наскърби при мисълта за напразно изгубените жълтици.

— И защо ли го закачихте! Нека си псува кучето! Това са такива хора, че не могат да не псуват! Ох, да му се не види какво щастие праща господ на хората! Сто жълтици, само за да ни изпъди! А на такива като мене: и къдриците ти оскубят, и муцуната ти направят такава, че да не може да се познае, и пак никой няма да даде сто жълтици. О, боже мой! Боже милостиви!

Но тази несполука много по-силно повлия на Булба; тя се изрази в унищожителен пламък в очите му.

— Да вървим! — изведнъж каза той, като че ли се сепна. — Да вървим на площада. Искам да видя как ще го измъчват.

— Ох, пане! Защо да ходим? Нали с това няма да му помогнем.

— Да вървим! — упорито каза Булба и евреинът като бавачка се потътри с въздишка след него.

Не беше трудно да се намери площадът, където щеше да се изпълни смъртното наказание: народът се стичаше там от всички страни. В тогавашния груб век това беше едно от най-занимателните развлечения не само за простия народ, но и за висшите класи. Множество най-набожни стари жени, множество най-страхливи млади девойки и госпожи, на които след това по цяла нощ се присънваха

окървавените трупове и викаха в съня си тъй високо, както може да викне само пиян хусар, не изпущаха случая да задоволят своето любопитство. „Ах, какво мъчение!“ — викаха много от тях в истерична треска, като си затваряха очите и се обръщаха назад; обаче престояваха понякога доста дълго време. Друг, и зинал, и ръце прострял напред, би желал да се качи на главите на другите, само по-добре да види. От множеството тесни, малки и обикновени глави, провираше месестото си лице някой касапин, който наблюдаваше целия процес с изглед на познавач и приказваше едносложно с оръжейния майстор, когото наричаше кум, защото по празнични дни се напиваха заедно в кръчмата. Едни разсъждаваха разгорещено, други дори се обзалагаха; но по-голямата част бяха от ония, които на целия свят и на всичко, що става по него, гледат, като си чоплят носа. На първо място, до самите мустакати хора, които образуваха градската гвардия, стоеше млад дворянин или приличен на дворянин, във военна униформа, облякъл решително всичко, каквото е имал, тъй че в квартирата му са останали само скъсаната риза и старите ботуши. Две верижки, една върху друга, висяха на врата му с някаква жълтица. Той стоеше с любимата си, Юзися, и непрекъснато се оглеждаше да не би някой да изцапа копринената ѝ рокля. Вече ѝ бе разяснил решително всичко, тъй че нямаше какво друго да прибави.

— Ето, душичке Юзися — казваше той, — всичкият този народ, който виждате, е дошъл, за да види как ще убият престъпниците. А ето, душичке, тоя, когото виждате, че държи в ръцете си секира и други инструменти, той е палачът, той ще убива. И като почне да разчеква и да причинява и други мъки, престъпникът още ще бъде жив; а щом му отрежат главата, душичке, той веднага ще умре. Отначало ще вика и ще се движи, но щом му отрежат главата, тогава той не ще може нито да вика, нито да яде, нито да пие, защото, душичке, той не ще има вече глава.

И Юзися слушаше всичко това със страх и любопитство. Покривите бяха осеяни с народ. През горните прозорци надничаха чудновати муцуни с мустаци и с нещо, което приличаше на женски шапчици. По балконите, под балдахините, седеше аристокрацията. Хубавичката ръчичка на засмяна, бляскава като захар пани се държеше за перваза. Ясновелможни панове, доста набити, гледаха важно. Слуга в лъскава премяна с отметнати назад ръкави разнасяше различни пития

и ястия. Често някоя немирница с черни очи вземаше със светлата си ръчичка сладкиш и плодове и ги хвърляше на народа. Тълпа гладни рицари подлагаха едни през други шапките си и някой висок шляхтич, промъкнал над другите главата си, в избелял червен кафтан с почернели златни ширити, грабваше пръв с дългите си ръце, целуваше получената плячка, притискаше я до сърцето и после я туряше в уста. Соколът, който висеше в златен кафез под балкона, също беше зрител: изкривил настрана човката си и вдигнал крак, той от своя страна разглеждаше народа също така внимателно. Но тълпата изведнъж зашумя и от всички страни се счуха гласове:

— Водят ги... Водят ги!... Казаците!...

Те вървяха гологлави, с дълги перчемии, брадясали. Вървяха не плахо, не навъсено, но с някаква тиха гордост; дрехите им от скъпо сукно бяха се износили и се развяваха на вехти дрипи; не поглеждаха и не се кланяха на народа. Отпред вървеше Остап.

Какво ли почувствува старият Тарас, като видя своя Остап? Какво ли ставаше тогава в сърцето му? Той го гледаше от тълпата и не изпусна нито едно негово движение. Наближиха вече лобното място. Остап спря. Той пръв трябваше да изпие тази горчива чаша. Погледна своите, вдигна ръка нагоре и високо каза:

— Дай боже да не чуят неверниците как се измъчва християнин! И нито един от нас дума да не проговори! — След това се доближи до ешафода.

— Харно, синко, харно! — тихо проговори Булба и наведе към земята бялата си глава.

Палачът смъкна вехтите му дрипи; ръцете и краката му стегнаха в белезници, нарочно приготвени за това, и... Няма да смуцаваме читателя с картината на адските мъки, от които ще настръхне косата му. Те бяха плод на тогавашното грубо, свирепо време, когато човек още водеше живот на кървави воински подвизи и каляваше в него душата си, без да усеща човещина. Напразно малцината, които бяха изключение на времето си, бяха против тези ужасни мерки. Напразно кралят и мнозина рицари, просветени с ум и душа, доказваха, че такава жестокост на наказанията може само да разпали отмъщението на казашката нация. Но властта на краля и на умните мнения беше нищо пред безредието и дръзката воля на държавните големци, които със своето недомислие, непонятно отсъствие на всякаква прозорливост,

детско самолюбие и нищожна гордост бяха обърнали сейма в жалко подобие на управление. Остап търпеливо понасяше изтезания и мъки като исполин. Ни вик, ни охкане не се чува дори когато почнаха да му чупят костите на ръцете и краката, когато ужасното им хряскане счува сред замрялата тълпа дори най-отдалечените зрители, когато паните отвърнаха очите си — нищо, което да прилича на стенание, не излезе от устата му, не трепна по лицето му. Тарас стоеше сред тълпата, навел глава и в същото време гордо вдигнал очи и само говореше одобрително:

— Харно, синко, харно!

Но когато го подложиха на последни смъртни мъки: сякаш почна да се огъва силата му. И погледна наоколо, Боже, всички лица непознати, всички чужди! Поне един от близките да присъствува на смъртта му! Той не би желал да чуе риданията и жалбите на слабата си майка или безумните викове на съпругата, която скубе косата си и се бие в белите гърди; той би желал да види сега един твърд мъж, който да го ободри и да го утеши преди смъртта с разумната си дума. Отпадна му силата и извика той в душевната си немощ:

— Татко! Къде си? Чуваш ли?

— Чувам! — разнесе се сред всеобщата тишина и милионният народ трепна едновременно. Една част от военните конници се спуснаха да претърсят грижливо тълпите. Янкел побледня като смърт и когато конниците се отдалечиха малко от него, той със страх се обърна да види Тарас; но Тарас го нямаше вече до него; и дирята му беше се изгубила.

XII

Откриха се Тарасовите следи. Сто и двадесет хилядна казашка войска се показа на украинската граница. Това вече не беше някоя малка част или отряд, излязъл да плячкосва или да преследва татарите. Не, вдигна се цялата нация, защото препълни се чашата на търпението у народа — повдигна се да отмъсти за гаврата над своите права, за позорното унижение на своите нрави, за оскърбление вярата на дедите и светия обичай, за посрамването на църквите, за безобразията на чуждестранните панове, за потискането, за унията, за позорното еврейско господаруване на християнска земя, за всичко, което отдавна беше трупало и удвоявало суровата омраза на казаците. Младият, но силен духом хетман Острианица предвождаше неизчислимата казашка сила. До него личеше престарелият му опитен другар Гуня. Осем полковници предвождаха двадесетхилядни полкове. Двама генерални есаули и генералният бунчужни яздеха след хетмана. Генералният хорунжий предвождаше главното знаме; много други хоругви и знамена се развяваха в далечината; бунчуковите другари носеха бунчуците. Имаше също така и много други полкови чиновци: обозни, войскови другари, полкови писари, и с тях пеши и конни отряди; колкото бяха редовните казаци, почти толкова се намериха и доброволци. Отвсякъде се вдигнаха казаци: от Чигирин, от Переяслав, от Батурин, от Глухов, от долната Днепровска страна и от всички части на горното му течение и островите му. Безброй коне и безкрайни товари талиги се точеха по полетата. И между тези казаци, между тези осем полка най-отбран беше един полк; и този полк предвождаше Тарас Булба. Всичко му даваше преднина пред другите: и напредналите години, и опитността, и умението да придвижва войските си, и по-силната от всички омраза към врага. Дори на самите казаци изглеждаше прекомерна неговата безпощадна свирепост и жестокост. Само огън и бесилка отсъждаше бялата му глава и мнението му във войсковия съвет беше: да се изтребва.

Няма защо да се описват всички битки, дето се проявиха казаците, нито постепенното развитие на цялата кампания: всичко това

е записано в летописните страници. Знайно е каква е в Руската земя войната, подхваната за вяра: няма сила, по-силна от вярата. Непобедима и страшна е тя, като неръкотворна скала сред бурното, вечно променливо море. Из самите дълбочини на морското дъно възвишава към небето тя своите неразбиваеми стени, цялата направена от една-единствена канара. Отвсякъде се вижда тя и право в очите гледа пробягващите край нея вълни. И горко на кораба, който се натъкне на нея. На трески хвърчат неговите слаби части, на прах и пух става и потъва всичко, което е на тях, и сърцераздирателният писък на загиващите оглася разбития въздух.

В летописните страници подробно е описано как бягаха полските гарнизони от освобождаваните градове; как бяха избесени безсъвестните арендатори евреи; колко безпомощен бе коронованият хетман Николай Потоцки с многобройната си армия срещу тази непобедима сила; как, разбит и преследван, той извади в една малка река най-добрата част от своята войска; как го заприщиха в малката паланка Полоно страшните казашки полкове и как, притиснат безнадеждно, полският хетман под клетва обеща пълно удовлетворение за всичко от страна на краля и държавните чиновници и възвръщане на всички предишни права и преимущества. Но не бяха казаците от тези, дето можеха да се подмамят; знаеха те вече какво значи полска клетва. И Потоцки не би се перчил вече на своя шестхиляден вран кон, привличайки погледите на знатните пани и завистта на дворянството, не би шумял по сеймовете, давайки богати угощения на сенаторите, ако не беше го спасило руското духовенство, което се намираше в паланката. Когато насреща излязоха всички попове с блестящи златни одежди, понесли икони и златни кръстове, начело със самия архиерей, с кръст в ръка и с пастирска митра, всички казаци наведоха глави и свалиха калпаци. Никого не биха уважили те по това време, дори и самия крал, но против своята християнска църква не посмяха и уважиха своето духовенство. Съгласи се хетманът заедно с полковниците да пуснат Потоцки, като вземат от него клетва да остави на свобода всички християнски църкви, да забрави старата вражда и да не нанася никакви обиди на казашкото войнство. Само един полковник не се съгласи с такъв мир. И той беше Тарас. Отскубна той кичур коса от главата си и извика:

— Ей, хетмане и полковници! Не правете такава женска работа! Не вярвайте на ляхите: ще ни продадат, кучетата им недни!

Когато полковият писар поднесе условието и хетманът сложи своята властна ръка, той свали сабята си от чиста стомана, скъпа турска сабя, строши я на две като пръчка и захвърли далече двете парчета на две различни страни, като каза:

— Сбогом тогава! Както двете парчета на тази сабя няма да се съберат в едно, така и ние, другари, Няма да се видим вече на този свят! Запомнете прощалната ми дума!... (При тези думи гласът му стана по-силен, изви се и прие нечувана мощ — и смутиха се всички от пророческите му думи). — В предсмъртния си час ще си спомните за мене! Мислите, че сте си осигурили спокойствие и мир ли? Мислите, че ще господарувате ли? Ще господарувате с по-инакво господарство: кожата от главата ти ще одерат, хетмане, ще я натъпчат със слама и дълго ще я гледат по всички панаири! И вие, панове, няма да опазите главите си! Ще изгниете във влажни подземия, зазидани с каменни стени, ако всички ви не сварят живи в котли като овни!

— А вие, момци! — продължи той, като се обърна към своите. — Кой от вас иска да умре от своя смърт — не край печките и върху печките, не пиан до оградата на кръчмата, като някаква мърша, а от честна казашка смърт, всички на една постеля, като жених с невеста? Или искате да се върнете в домовете си, да се обърнете в друговерци, та да носите на гърбовете си полските католишки попове?

— С тебе, пане полковник, с тебе! — извикаха всички от Тарасовия полк, а към тях минаха и не малко други.

— Щом като с мене, хайде с мене! — каза Тарас, нахлузи пониско калпака си, погледна страшно към всички, които останаха, нагласи се на коня си и викна към своите:

— Никой няма да ни упрекне с лоши думи! Хайде, момчета, на гости при католиците!

И шибна след това коня си, и потегли след него обоз от сто талиги и много казашки конници и пехота имаше с него, и обърна се, та заплаши с поглед всички, които останаха, и гневен беше погледът му. Никой не посмя да ги спре. Пред очите на цялото войнство се отдалечаваше полкът и дълго след това се обръщаше Тарас и все заплашваше.

Хетманът и полковниците стояха смутени, замислиха се всички и мълчаха дълго, сякаш притиснати от някакво тежко предчувствие. Не бяха на вятъра предсказанията на Тарас: тъй стана всичко, както той го предрече. Малко след вероломната постъпка при Канев главата на хетмана беше набита на кол заедно с главите на много от най-големите сановници.

А Тарас? Тарас бродеше с полка си по цяла Полша, изгори осемнадесет паланки, близо четиридесет църкви и вече приближаваше Краков. Много и различни шляхтичи изби, ограби най-богатите и най-хубавите замъци: разбиваха и разливаха по земята казаците вековни медовини и ракии, запазени в ланските изби; насякоха и изгориха скъпи сукна, дрехи и покъщнини, намерени в складовете.

— Нищо не жалете! — повтаряше само Тарас. — Не пожалиха казаците черновежди пани, белогърди, светлолики девизи; и в самите олтари не можеха да се спасят те; гореше ги Тарас заедно с олтарите. Не едни белоснежни ръце се вдигаха към небето през буйните пламъци, придружавани с жалостни викове, от които би трепнала и самата черна земя, и степната трева от жалост би повехнала. Но не трепкаха от нищо жестоките казаци и като вдигаха с копия децата им на улицата, и тях хвърляха в пламъците.

— На ви, проклети ляхи, помен за Остап! — казваше само Тарас. И такива помени за Остап той извършваше във всяко селище, докато полското правителство не видя, че постъпките на Тарас са нещо повече от обикновено разбойничество, и на същия този Потоцки беше поръчано с пет полка непременно да го залови.

Шест дни казаците отбягваха по междуселски пътища всякакви преследвания, едва издържаха конете това необикновено бягство и спасяваха казаците. Но този път Потоцки изпълни възложеното му поръчение; неуморно ги преследваше и ги настигна на брега на Днестър, където Булба зае за отдых една напусната полусъборена крепост.

Над една стръмнина при Днестър-река се виждаше разсипаният и вал и останките от съборените и стени. С камънак и разтрошени тухли беше осеян върхът на скалата, готова всяка минута да се събори и да полети надолу. Тук именно, от две страни откъм полето, ги обкръжи коронният атаман Потоцки. Четири дни се бориха и биха казаците, отблъсквайки ги с тухли и камъни. Но привършиха се запаси

и сили, и реши Тарас да си пробие път през редиците им. И бяха си отворили вече път казаците, и още веднъж биха им послужили вярно бързоногите коне, когато изведнъж, както препускаше, Тарас спря и извика:

— Стой! Падна ми лулата с тютюна; не искам и лулата ми да остане у проклетите ляхи! — И наведе се старият атаман, и започна да търси из тревата лулата си с тютюна, неразделна спътница и по морета, и по суша, и в походи, и у дома. А в това време се спусна цяла тълпа и го хвана за силните му рамене. Разтърси той цялото си тяло, но не изпопадаха на земята както по-напред, когато го залавяха пандурите.

— Ех, старост, старост! — рече той и заплака едрият стар казак. Но не старостта беше виновна: сила надделя силата. Трийсетина души увиснаха по ръцете и краката му.

— Падна ни враната! — викаха ляхите. — Сега трябва да се помисли каква по-голяма чест да отдадем на това куче. — И отсъдиха с хетманско разрешение да го изгорят жив пред всички. Тук имаше сухо дърво, върхът на което беше ударен от мълния. Пристегнаха го с железни вериги към стъблото на дървото. Забиха му ръцете с гвоздеи и като го вдигнаха по-нависоко, та отвсякъде да се вижда казакът, веднага се заеха да разпалят кладата под дървото. Но не кладата гледаше Тарас, не за огъня мислеше, с който се тъкмяха да го изгорят: гледаше той, клетият, натам, където казаците се защитаваха: всичко от високото виждаше той като на длан.

— Заемайте, момчета, заемайте по-скоро — викаше той — могилката, дето е зад гората; там те не могат да пристъпят! — Но вятърът не отнесе думите му. — Ех, ще пропаднат, ще пропаднат за нищо! — казваше той отчаяно и гледаше надолу, дето се мержелееше Днестър. Радост блесна в очите му. Зърна той четири лодки зад храсталака, събра всичките сили на гласа си и завика:

— Към брега! Към брега, момчета! Слизайте по долната пътечка, която е наляво. До брега има лодки, заемете ги всичките, за да не могат да ви преследват!

Този път вятърът подухна от другата страна и всички негови думи бяха чути от казаците. Но за този съвет той получи такъв удар с топор по глава, че всичко му се завъртя пред очите.

С всички сили препуснаха казаците по долната пътечка; а потерята вече беше по петите им. Гледат: губи се и се извива пътечката и много завои прави встрани.

— Ей, другари! Каквото ще да става! — казаха всички, спряха се за миг, вдигнаха камшици, подсвирнаха — и татарските им коне, като се вдигнаха от земята, разпериха се във въздуха като змейове, прелетяха над пропастта и цамбурнаха право в Днестър. Само двама не стигнаха до реката, катурнаха се отгоре по камъните, пропаднаха навеки с конете си, дори не успяха да извикат. А казаците плуваха вече с конете си по реката и отвързваха лодките. Спряха се ляхите над пропастта, чудеха се на нечуваната казашка смелост и мислеха: да скочат ли, или не? Един млад полковник, буйна, гореща кръв, роден брат на прекрасната полякиня, която омагьоса бедния Андрий, не мисли много и се хвърли с коня си след казаците: праметна се във въздуха три пъти с коня си и хрясна право върху острите скали. На късове го направиха острите камъни него, паднал в пропастта, и мозъкът му, смесен с кръв, опръска растящите храсти по неравните стени на сипея.

Когато Тарас Булба се свести от удара и погледна към Днестър, казаците вече бяха на лодките и гребяха с веслата; куршумите пищяха над тях, но не ги засягаха. И блеснаха радостно очите на стария атаман.

— Прощавайте, другари! — викаше той отгоре. — Спомняйте си за мене и идната пролет отново елате тук и хубавичко се поразходете! Какво, успяхте ли, дяволски ляхи? Мислите ли, че има нещо на света, от което казакът би се уплашил? Почакайте, ще дойде време, ще настане време, ще научите вие какво значи православна руска вяра. И сега вече далечните и близки народи усещат; ще си създаде Руската земя свой цар и няма да има в света сила, която да не му се покори!...

А огънят се вдигаше вече над кладата, обхващаше краката му и лазеше пламъкът по дървото... А нима има в света такива огънове, мъчение и такава сила, които биха надделели руската сила!

Голяма е реката Днестър и много заливи има по нея, гъсти речни тръстики, плитки и дълбоки места; блести речното огледало, огласено от звучното крякане на лебедите, и горната северна патица лети бързо по него, и много бекаси, червеногушести рибари и всякакви други птици има из тръстиките и крайбрежията. Казаците плуваха чевръсто

на тесните двукормилни лодки, гребяха дружно с веслата, минаваха предпазливо плитките места, като плашеха отлитащите птици, и приказваха за своя атаман.

1834–1842

ЧАСТ ВТОРА

ВИЙ^[1]

В Киев, щом удареше сутрин звънливата семинарска камбана, окачена пред портите на Братския манастир, от целия град забързваха на тълпи ученици и бурсаци.^[2] Граматици, ритори, философи и богослови^[3] с тетрадки под мишница отиваха на училище. Граматиците бяха още много малки, из пътя се блъскаха един друг и се караха помежду си с най-тънък дискант; почти всички бяха в окъсани или изцапани дрехи и джобовете им винаги биваха пълни с всякакви неща: стъклени топчета, свирки, направени от перца, недоядена баница, а понякога дори и с малки врабчета, някое от които изведнъж изчуруликваше сред необикновената тишина в класа и докарваше на своя патрон добри тояги по двете ръце, а понякога вишневи пръчки. Риторите вървяха по-солидно: дрехите им често биваха съвсем здрави, но затова пък по лицата си почти винаги имаха някое украшение, за да личи, че са ритори: или едното око се губеше под челото в оток, или вместо устна имаше цял мехур или някакъв друг белег. Риторите говореха и се кълняха помежду си с теноров глас. Философите вземаха цяла октава по-долу: в джобовете им нямаше нищо освен силни тютюневи коренчета. Те не правеха никакви запаси и изяждаха начаса всичко, каквото им паднеше; миришеха на лула и на ракия, толкова надалече понякога, че минаващият край тях занаятчия се спираше и дълго време душеше въздуха като хрътка. Пазарът по това време обикновено едва почваше да се събужда и търговките на гевречета, хлебчета, динени семки и питки с мак се надпреварваха да дърпат за полите ония, чиито дрехи бяха от тънко сукно или от памучен плат. „Господарчета! Господарчета! Насам! Насам! — викаха те от всички страни. — Ех, че гевречета, макови питки, въртушки, самунчета хубави! Вярвайте Бога, хубави! С мед! Сама съм ги пекла!“ Друга дигаше нещо дълго, усукано от тесто, и викаше: „Ех, че сусулки! Господарчета, купете си сусулки! Не купувайте нищо от тая, вижте я каква е мръсна и носът ѝ е грозен, и ръцете ѝ са нечисти...“ Но философите и богословите обичаха да вземат винаги само за проба и с

пълна шепа. Когато влизаше в семинарията, цялата тълпа се настаняваше по класовете, които се намираха в ниски, но доста широки стаи с малки прозорци, с широки врати и изцапани чинове. Класът изведнъж се изпълваше с разногласни бръмчения: аудиторите^[4] изслушваха учениците си: звънливият дискант на граматика напълно съвпаднаше със звъна на стъклото, сложено на малките прозорци, и стъклото отговаряше почти със същия звук; в ъгъла бучеше един ритор, чиято уста и дебели устни би трябвало да принадлежат поне на философията. Той бучеше басово и отдалеч само се чуваше: бу, бу, бу... Аудиторите изслушваха урока и с едно око поглеждаха под чина, дето от джоба на подчинения бурсак се подаваха самунче или варени, или тиквени семки. Когато цялата тая учена тълпа успяваше да пристигне малко по-рано или когато се знаеше, че професорите ще дойдат по-късно от друг път, тогава по всеобщо съгласие се замисляше бой и в тоя бой трябваше да участват всички, дори и цензорите, задължени да следят за реда и нравствеността на цялото учещо се съсловие. Обикновено двама богослови решаваха как да се води битката: дали всеки клас трябваше да се бие за себе си поотделно, или всички трябваше да се разделят на две половини: на бурса и семинария. Във всеки случай граматиките започваха първи и щом се намесваше риториката, те вече бягаха настрани и се изправяха на високи места, за да наблюдават битката. После влизаше в боя философията с черни, дълги мустаци, а най-после и богословието с ужасни шалвари и с извънредно дебели вратове. Обикновено в края на краищата богословието набиваше всички; и философията, почесвайки хълбоците си, биваше изтласкана в класа си и се наместваше на чиновете да си почине. Професорът, който влизаше в класа и който сам някога бе вземал участие в подобни боеве, веднага познаваше по разпалените лица на слушателите, че боят е бил добър, и докато той биеше с пръчки риториката по пръстите, в друг клас професор обработваше с дървени лопатки философията по ръцете. А с богословите се постъпваше по съвсем друг начин: на тях, както се изразяваше професорът по богословие, се сипваше по една порция *едър грах*, което значеше да бъдат бити с къси кожени камшици.

В тържествени дни и празници семинаристите и бурсаците обикаляха къщите с вертепи^[5]. Понякога те разиграваха там комедия и в такъв случай винаги се отличаваше някой богослов, на ръст едва ли

по-нисък от киевската камбанария, който изобразяваше Иродиада или Пентефрия, съпруга на египетски царедворец. За награда получаваха къс платно или торба просо, или половин варена гъска и други такива неща. Целият този учен народ, както семинарията, така и бурсата, който хранеше някаква наследствена омраза помежду си, беше извънредно беден откъм средства за прехрана и при това необикновено лаком, така че би било съвсем невъзможно да се преброи колко галушки поглъщаше всеки от тях на вечеря; и затова доброволните пожертвувания на заможните стопани не можеха да бъдат достатъчни. Тогава сенатът, съставен от философи и богослови, изпращаше граматичите и риторите, предвождани от един философ, а понякога и сам той се присъединяваше, с торби на рамо, да опустошават чуждите зеленчукови градини. И в бурсата се появяваше каша от тикви. Сенаторите изяждаха толкова дини и пъпеша, че на другия ден аудиторите чуваха от тях вместо един два урока: единият излизаше от устата, другият куркаше в сенаторския стомах. Бурсата и семинарията носеха някакви дълги подобия на сюртуци, които се простираха до *това време* (техническа дума, обозначаваща: по-долу от петите).

Най-тържественото за семинарията събитие беше ваканцията, времето след месец юни, когато обикновено разпускаха бурсата да си ходи у дома. Тогава целият широк път биваше осеян от граматичи, философи и богослови. Който нямаше свой подслон, отиваше при някого от другарите си. Философите и богословите отиваха *на кондации*, тоест наемаха се да учат или да подготвят деца на заможни хора и с това си осигуряваха за една година нови ботуши, а понякога получаваха и плат за сюртук. Цялата тая тълпа вървеше вкупом като цигански катун; вареше си каша и ноцуваше на полето. Всеки мъкнеше торба, в която се намираха една риза и чифт партенки. Богословите бяха особено пестеливи и грижливи: за да не хабят ботушите си, те ги събуваха, окачваха ги на тояги и ги носеха на рамо, особено когато имаше кал. Тогава, запретнали шалвари до колене, те безстрашно щрапаха из локвите. Щом съгледаха встрани някое селце, веднага се отбиваха от широкия път, доближаваха се до някоя къща, построена по-спретнато от другите, заставаха пред прозорците в редица и колкото им глас държи започваха да пеят кант^[6] Стопанинът на къщата, някой стар казак-заселник, дълго ги слушаше, подпрял глава с двете си ръце, после горчиво ридаеше и казваше на жена си:

„Жено! Това, дето пеят учениците, трябва да е нещо много разумно; изнеси им сланина и това-онова, каквото имаме!“ И цяла паница вареники се изтърсваше в торбата, заедно с тях се помещаваше там и някой едър къс сланина, няколко питки, а понякога и вързана кокошка. Подкрепени с такъв запас, граматичите, риторите, философите и богословите отново продължаваха пътя си. Но колкото по-нататък отиваха, толкова по намаляваше тълпата им. Почти всички се разотиваха по домовете си и оставаха ония, чиито родителски гнезда бяха по-далеч от гнездата на другите.

Веднъж по време на такова странстване трима бурсаци се отбиха встрани от широкия път, за да се запасят с провизии в първото срещнато селце, защото торбата им отдавна вече беше празна. Те бяха: богословът Халява, философът Хома Брут и риторът Тиберий Горобец. Богословът беше едър, широкоплещест мъж и имаше извънредно чудноват нрав: той бездруго открадваше всичко, каквото се намираще до него. В други случаи характерът му беше извънредно мрачен и когато се напиваше, криеше се в буренака и на семинарията струваше много труд, докато го намереше там. Философът Хома Брут беше весел човек. Много обичаше да лежи и да пуши с лула. Ако ли пък пиеше, непременно наемаше музиканти и играеше тропак^[7]. Той често вкушваше от *едрия грах*, но с пълно философско равнодушие, като казваше, че което е писано да стане, ще стане. Риторът Тиберий Горобец още нямаше право да носи мустаци, да пие ракия и да пуши с лула. Той носеше само перчем, завит зад ухото, а затова характерът му по онова време още не беше напълно развит; но ако се съдеше по големите отоци по челото, с които често се явяваше в клас, можеше да се предположи, че ще стане добър воин. Богословът Халява и философът Хома често го дърпаха за перчема в знак на покровителство и го използваша като делегат.

Мръкваше се вече, когато те се отбиха от широкия път. Слънцето току-що беше залязло и дневната топлина стоеше още във въздуха. Богословът и философът вървяха мълком и пушеха лулите си; риторът Тиберий Горобец очукваше с пръчка трънаците, които растяха край пътя. Пътят минаваше между пръснати тук-там дъбове и лещак, които покриваха ливадите. Падини и малки възвишения, зелени и кръгли като кубета, понякога пресичаха равнината. Показалите се на две места ниви с узряващо жито обаждаха, че скоро трябва да се появи някое

село. Но ето вече цял час, откак бяха отминали нивите, а все още не се виждаше никакво жилище. Небето бе потъмняло вече от здрача и само на запад бледнееше остатък от алено сияние.

— Какво значи това! — каза философът Хома Брут. — Нали изглеждаше сигурно, че ей-сега ще се покаже селце.

Богословът помълча, изгледа околността, после пак сложи в уста лулата си и всички продължиха пътя си.

— Ей Богу — каза, като се спря отново философът. — Никакъв дявол не се вижда.

— А може би по-нататък все ще срещнем някое селце — каза богословът, без да вади лулата.

Но в това време бе настъпила вече нощ и доста тъмна нощ. Малки облаци усилваха мрачината и ако се съдеше по всички белези, не можеше да се очакват нито звезди, нито месец. Бурсаците забелязаха, че бяха се отбили настрана и отдавна вече не вървяха по пътя.

Философът зашари с крака по всички посоки и каза най-после отсечено: „Ами къде е пътят?“ Богословът помълча и след като помисли, добави: „Да, тъмна нощ е.“ Риторът мина малко встрани и се мъчеше пълзешком да напипа пътя, но ръцете му попаднаха само в лисичи дупки. Навсякъде само степ, по която като че ли никой не бе минавал. Пътниците направиха още едно усилие да напреднат малко, но навсякъде беше все тъй диво. Философът се опита да повика някого, но гласът му съвсем заглъхна в пространството и не срещна никакъв отговор. Едва малко по-късно се чу слаб стон, подобен на вълчи вой.

— Я гледай, какво да правим сега? — каза философът.

— Какво ли? Да спрем и да ноцуваме в полето — отвърна богословът и бръкна в джоба си да извади огнивото и да запуши отново лулата.

Но философът не можеше да се съгласи с това. Той винаги имаше навика да скъта за през нощта половинпудов къшей хляб и около четири фунта сланина и тоя път изпитваше в стомаха си някаква непоносима самота. При това, въпреки веселия си нрав, философът донякъде се боеше от вълци.

— Не, Халява, не бива — каза той. — Как тъй, без да се подкрепим с нещо, ще се изтегнем и ще легнем така като кучета? Да се

опитахме пак, може би ще стигнем до някое жилище и ще успеем да сръбнем поне чашка ракия за през нощта.

При думата ракия богословът плю настрана и каза: „То се знае, няма защо да оставаме в полето.“ Бурсаците тръгнаха по-нататък и за най-голяма тяхна радост им се стори, че чуват в далечината лай. След като се послушаха от коя страна иде той, те тръгнаха по-бодро и като изминаха малко, съгледаха светлинка. „Селце! Ей Богу, селце!“ — каза философът. Тия предположения не го измамиха: след известно време те наистина съгледаха малко селище, което се състоеше само от две къщи в един и същи двор. През прозорците светеше. Десетина сливови дървета стърчаха над дървената ограда. Като погледнаха през пролуките на дъсчените порти, бурсаците видяха целия двор зает от чумашки^[8] коли. В това време тук-таме по небето затрепкаха звезди.

— И тъй, гледайте, братя, да настояваме! На всяка цена да получим място за нощуване!

Тримата учени мъже дружно удариха портата и завикаха:

— Отваряйте!

Вратата в едната къща изскърца и след минута бурсаците видяха пред себе си бабичка с неподплатен кожух.

— Кой е там? — извика тя, като кашляше глухо.

— Пусни ни, бабо, да пренощуваме. Объркахме пътя. А в полето е лошо като в гладен корем.

— Ами какви хора сте вие?

— Кротки хора: богословът Халява, философът Брут и риторът Горобец.

— Не може — промърмори бабата, — цялата ми къща е пълна с хора и всички ъгли са заети. Къде да ви дяна? А вие сте все едри и здравеняци! Че къщата ми ще се събори, ако настаня такива като вас. Зная ги аз тия философи и богослови. Ако почна да приемам такива пияници, скоро ще остана без стопанство. Вървете си! Вървете си! Тук няма място за вас.

— Смили се, бабо! Как може християнски души да загинат ей-така за нищо. Където искаш ни настани. И ако направим някоя поразия — нека ни изсъхнат ръцете или да ни накаже Бог, както иска. Разбери!

Старата като че ли се посмекчи.

— Добре — каза тя, сякаш размишляваше, — ще ви пусна. Само че ще ви сложа на разни места, защото няма да съм спокойна, ако

лежите заедно.

— Както искаш, съгласни сме — отговориха бурсаците.

Портата изскърца и те влязоха в двора.

— Ами, бабо — каза философът, като вървеше зад старата, — да има нещо, както се казва... Ей Богу, в корема ми като че ли някой кара каруца. Още от сутринта не съм турял и залък в устата си.

— Виж го ти какво му се приискало — каза старата. — Нямам, нямам нищо такова, и пещта не съм палила днес.

— А пък ние за всичко — продължи философът — бихме платили утре както трябва — със суха пара. Да! — продължи тихо той. — Как не! Да имаш да вземаш!

— Вървете, вървете! И бъдете доволни от това, което ви се дава. Виж какви нежни господарчета ми докара дяволът.

Философът Хома съвсем се отчая от тия думи. Но изведнъж носът му подуши миризма на сушена риба. Той погледна шалварите на богослова, който вървеше до него, и видя, че от джоба му се подаваше огромна рибя опашка. Богословът беше вече успял да смъкне от колите цял карас и като той вършеше това не от някаква корист, а само по навик и забравил съвсем за рибата си, вече поглеждаше какво друго да смъкне, без да има намерение да изтърве дори и някое счупено колело, философът Хома бръкна в неговия джоб като в собствен и измъкна рибата. Старата настани бурсаците: ритора настани в къщата, богослова затвори в празния килер, а философа заведе в също така празна кошара.

Останал сам, философът за минута изяде рибата, огледа плетените стени на кошарите, ритна по муцуната подалата се отвън любопитна свиня и се обърна на другата страна, за да заспи като заклан. Изведнъж ниската врата се отвори и старата влезе приведена в кошарата.

— Какво искаш, бабо? — каза философът. Но старата вървеше право към него с прострени ръце.

— Ехе, хе! — помисли философът. — Само че не, гълъбчето ми! Стара си — той се отмести малко по-настрана, но старата без церемонии пак се доближи до него.

— Слушай, бабо! — каза философът. — Сега са пости: а пък аз съм такъв човек, че за хиляда жълтици няма да се омърся — Но старата се мъчеше да го сграбчи в ръцете си, без да продума дума.

Философът се уплаши, особено когато забеляза, че очите ѝ светнаха с някакъв необикновен блясък. „Бабо! Какво правиш? Върви си, върви си с Бога!“ — извика той. Но старата не казваше нито дума и го търсеше с ръце.

Той се изправи с намерение да бяга, но старата застана на вратата, втренчи в него искрящите си очи и пак почна да настъпва към него.

Философът искаше да я отблъсне с ръце, но с изненада забеляза, че ръцете му не могат да се повдигнат, краката не се движат и той с ужас разбра, че дори гласът не излизаше от устата му: думите без звук се мърдаха на устните му. Той чуваше само как тупти сърцето му: видя как старата се доближи до него, скръсти ръцете му, наведе главата му, скочи бързо като котка на гърба му, удари го с метла в хълбока и той, подскачайки като ездитен кон, я понесе на раменете си. Всичко това се случи толкова бързо, че философът едва можа да се опомни и хвана с две ръце коленете си, като искаше да спре краката си; но за най-голяма негова изненада те се вдигаха въпреки волята му и правеха скокове побързо от черкезки кон. Чак когато бяха отминали вече селцето и пред тях се откри равна долина, встрани се проточи черна като въглен гора, той мислено си каза: „Ехе, та това е вещица.“

Извитият сърп на месеца ставаше все по-светъл на небето. Плахото полунощно сияние като призрачно було слизаше леко и димеше над земята. Горите, ливадите, небето, долините — всичко сякаш спеше с отворени очи. Поне веднъж да повееше отнякъде вятър. В нощната свежест имаше нещо влажно, топло. Сенките на дърветата и храстите падаха като комети с остри клинове върху полегатата равнина. Такава беше нощта, когато философът Хома Брут препускаше с чудноватия ездач на гърба си. Той изпитваше някакво мъчително неприятно и същевременно сладко чувство, което обземаше сърцето му. Наведе глава и видя, че тревата, която беше почти под нозете му, сякаш расте някъде дълбоко и далеч и че над нея се намира прозрачна като планински извор вода и тревата изглежда като дъно на някакво светло, прозрачно до самата си глъбина море; поне ясно виждаше как сам се отразява в него заедно с яхналата го бабичка. Той видя, че вместо месеца там свети някакво слънце; чуваше как яносините камбанки навеждат главичките си и звънтят. Видя как от тръстиката изплува русалка, мярнаха му се гърбът и кракът ѝ — изпъкнал,

еластичен, целият създаден от блясък и трепет. Тя се обърна към него и ето нейното лице със светли, искрящи, остри очи, които с пеене нахлуваха в душата, вече се приближаваше към него, вече беше на повърхността, трепваше в искрящ смях, отдалечаваше се — и ето, тя се обърна на гръб и облачната ѝ гръд, матова като неглазиран порцелан, прозираше на слънцето с очертанията на своята бяла, еластично-нежна закръгленост. Водата я покриваше на малки мехурчета като бисер. Тя цяла трепереше и се смееше във водата...

Дали наистина той виждаше това, или не? Найаве ли е всичко, или сънува? Но там какво има? Вятър или музика: звъни, звъни и се вие, и пристъпва, и се забива в душата като някакви непоносими трели...

— Какво е това? — мислеше си философът Хома Брут, като гледаше надолу и препускаше с всичка сила.

Пот на ручей течеше от него. Той изпитваше дяволски сладко чувство, усещаше някаква пронизваща, някаква мъчително страшна наслада. Често му се струваше, че вече няма никакво сърце и уплашено го напипваше с ръка. Изнемощял, смутен, той почна да си припомня всички молитви, които знаеше. Мислено повтаряше почти всички заклинания против духове и изведнъж усети някаково освежаване: усети как стъпката му почна да става по-ленива: вещицата някак по-слабо се държеше на гръба му. Гъстата трева се докосваше до него и той вече не виждаше нищо необикновено в нея. Светлият сърп светеше на небето.

— Добре тогава! — мислено си каза философът Хома и почна почти на глас да произнася заклинанията.

Най-после с бързината на светкавица изскочи изпод бабичката и на свой ред се метна на гръба ѝ. Старата се затича с малки, ситни крачки тъй бързо, че ездачът едва можеше да си поеме дъх. Земята едва се мяркаше под него. Всичко беше ясно под лунната, макар и непълна светлина. Долините бяха гладки, но в бързината всичко се мяркаше смътно и объркано в очите му. Той грабна едно дърво, което лежеше на пътя, и почна с всичка сила да бие бабичката. Тя нададе диви вопли — отначало сърдити и заканителни, после станаха по-слаби, по-приятни и по-чисти и сетне вече едва звънтяха тихо като нежни сребърни звънчета и проникваха в душата му. И неволно му хрумна мисълта: наистина ли това е бабичката? „Ох, не мога повече!“ — продума тя изнемощяла и падна на земята. Той стъпи на крака и я

погледна в очите: зората се сипваше и далече блестяха златните кубета на киевските църкви. Пред него лежеше хубавица с разчорлена, разрошена коса, с дълги като стрели ресници. Тя бе разтворила безчувствено белите си голи ръце и стенеше с обърнати нагоре и пълни със сълзи очи. Хома трепна като лист: жалост и някакво чудно вълнение и плахост, непознати за самия него, го обзеха и той хукна да бяга с все сила. Из пътя сърцето му неспокойно туптеше и той все не можеше да си обясни какво чудновато ново чувство го бе обзело. Вече не искаше да върви към селцата и бързаше за Киев, като обмисляше из целия път това необяснимо произшествие. От бурсаците почти никого нямаше в града: всички се бяха пръснали из селцата, било на кондиции било просто без всякакви кондиции, защото в малоруските селца човек може да яде галушки, сирене, сметана и едри колкото шапка вареники, без да плати петак. Голямата разкривена къща, в която се намираще бурсата, беше съвсем празна — макар че философът претърси всички ъгли и дори опита всички дупки и примки в покрива, никъде не намери късче сланина или поне стар хляб — неща, които бурсаците обикновено криеха там. Ала философът скоро се сети как да поправи работата — той мина, подсвирквайки си, два-три пъти по пазара, на самия му край смигна на някаква млада вдовица с жълта шапчица, която продаваше панделки, сачми и колела — същия ден бе нахранен с пшеничени вареники, кокошка... с една дума, не можеше да се изброи какво имаше той на масата, сложена в малката глинена къщичка посред вишнева градина. Същата вечер бяха видели философа и в кръчмата: той лежеше на пейката, смучеше както обикновено лулата си и пред очите на всички хвърли на евреина кръчмар половин жълтица. Пред него бе сложено канче. Той гледаше с хладнокръвно доволни очи хората, които идваха и си отиваха, и съвсем не мислеше вече за своето необикновено произшествие.

В това време навсякъде се пръснаха слухове, че дъщерята на един от най-богатите сотници^[9], чието селце се намирало на петдесет версти от Киев, се върнала един ден от разходка цяла пребита, едва имала сили да се дотърси до бащината си къща. Сега се намирала на смъртно легло и преди смъртта си изказала желание за упокойната ѝ молитва в продължение на три дни след смъртта ѝ да чете един от киевските семинаристи, Хома Брут. Философът научи това от самия ректор, който нарочно го повика в стаята си и му каза веднага да

тръгне, защото именитият сотник пратил да го викат нарочни хора с кола.

Философът трепна от някакво необяснимо чувство, което сам не можеше да си разтълкува. Тъмно предчувствие му казваше, че го чака нещо лошо. Без сам да знае защо, веднага отговори, че няма да отиде.

— Слушай, доминус Хома! — извика ректорът (в някои случаи той говореше твърде вежливо с подчинените си). — Никой дявол не те пита дали искаш да отидеш, или не искаш. Ще ти кажа само, че ако продължаваш да упорстваш и да мъдруваш, ще заповядам да те нашибат по гърба и по другото с млади брезови пръчки, така че да нямаш нужда да ходиш повече на баня.

Философът се почеса леко зад ухото и излезе, без да каже дума, като смяташе при първия сгоден случай да разчита на краката си. Той замислено започна да слиза по стръмната стълба за двора, насаден с тополи, и за минута се спря, като чу доста ясно гласа на ректора, който даваше заповеди на своя ключар и още на другиго някого, навярно от хората, пратени за него от сотника.

— Благодаря на пана за булгура и яйцата — казваше ректорът — и му кажи, че щом бъдат готови ония книги, за които ми пише, веднага ще му ги изпратя. Дадох ги вече на писаря да ги преписва. И не забравяй, гълъбче, да добавиш на пана, че в тяхното селце, както зная, се въди добра риба, особено есетра, та при случай да ми прати; тук на пазарите тя е скъпа и лоша. А пък ти, Явтух, дай на тия юнаци по чашка ракия. А философа вържете, защото инак сигурно ще избяга.

— Виж го дяволския син! — мислено си каза философът. — Подушил е, дългокракият пумпал!

Той слезе долу и съгледа една покрита с чергило кола, която отначало щеше да вземе за плевник върху колела. Всъщност тя бе дълбока като пещ, в която се пекат тухли. Беше обикновен краковски екипаж, с какъвто евреите по петдесетина души заедно обикалят със стока всички градове, дето носят им подушва панаир. Чакаха го шест души едри и здрави, вече влезли в години казаци. Свитките им от тънко сукно с пискюли показваха, че принадлежат на доста важен и богат господар. Малките следи от рани свидетелстваха, че са ходили на война не без слава.

— Няма що. Което е писано да стане, ще стане! — мислено си рече философът и като се обърна към казаците, продума високо: —

Здравейте, братя другари!

— Бъди здрав, пане философе! — отговориха някои от казаците.

— Значи ще трябва да седна заедно с вас? А бричката е хубава! — продължи той, като се качи в нея. — Остава само да наемем музиканти, тогава ще можем и да танцуваме из нея.

— Да, голяма кола! — каза един от казаците, като седна на капрата заедно с кочияша, който бе вързал главата си с парцал вместо калпак, защото бе успял да го пропие в кръчмата. Останалите петима заедно с философа се вмъкнаха във вътрешността и се разположиха на чувалите, пълни с разни покупки, направени в града.

— Интересно е да се знае — каза философът, — ако, да речем, тая кола бъде натоварена с някоя стока, например със сол или железни шини, колко коня ще потрябват тогава?

— Да — каза седналият на капрата казак, след като помълча, — биха потрябвали доста много коне.

След такъв задоволителен отговор казакът сметна, че е в правото си да мълчи из целия път. На философа извънредно много му се искаше да научи по-подробно: кой тоя сотник, какъв е характерът му, какво се чува за дъщеря му, която по такъв необикновен начин се върнала у дома си и била на смъртно легло и чиято съдба се свързваше с неговата собствена, как е у тях и какво става в къщата им? Той се обръщаше към тях с въпроси, но казаците навярно също бяха философи, защото в отговор мълчаха и пушеха лулите си, легнали на чувалите. Само един от тях се обърна към седналия на капрата колар с къса заповед: „Внимавай, Оверко, ти си стар хаплю, като стигнеш кръчмата, дето е на Чухрайловския път, не забравяй да спреш и да събудиш мен и другите юнаци, ако някой от тях случайно е заспал.“ След това той захърка. Но тия наставления бяха съвсем излишни, защото, щом исполинската кола се приближи до кръчмата на Чухрайловския път, всички в един глас извикаха: „Стой!“ Освен това конете на Оверко бяха вече така научени, че сами спираха пред всяка кръчма. Въпреки горещия юлски ден всички слязоха от колата и отидоха в ниската замърсена стая, дето евреинът кръчмар с радостни жестове се втурна да посреща старите си познати. Евреинът донесе под полата си няколко колбаса от свинско месо, сложи ги на масата и веднага се извърна от тоя забранен от Талмуда плод. Всички насядаха около масата. Глинени канчета се появиха пред всеки от гостите.

Философът Хома трябваше да участвува в общия гуляй. И тъй като малорусите, когато пийнат, непременно почват да се целуват или да плачат, скоро цялата стая се изпълни с целувки. „Ей, Спирид, я да се целунем!“ „Ела тук, Дорош, да те прегърна!“

Един казак, по-стар от другите, с побелели мустаци, опря буза на ръката си, почна да ридае от душа, защото нямал нито баща, нито майка и бил останал сам-самичък на тоя свят. Друг беше голям резоньор и непрекъснато го утешаваше, като казваше:

— Не плачи, Бога ми, не плачи, какво правиш... Господ си знае работата...

Един, на име Дорош, беше станал извънредно любопитен и като се обръщаше към философа Хома, непрекъснато го питаше:

— Бих искал да зная на какво ви учат в бурсата: дали на онова, което псалтът чете в църквата, или на нещо друго?

— Не питай! — каза проточено резоньорът. — Нека си бъде в бурсата, както си е било. Господ си знае как трябва; Господ всичко знае.

— Не, искам да зная — каза Дорош — какво е писано там в ония книги — може да е нещо съвсем различно, отколкото у псалта.

— О, Боже мой, Боже мой! — казваше тоя почтен наставник. — Защо трябва да говориш? Такава е вече волята Божия. Каквото Бог дал, това ще бъде.

— Искам да зная всичко, каквото е писано. Ще отида в бурсата, вярвай Бога, ще отида! Какво, ти мислиш, че няма да се изуча? На всичко ще се изуча, на всичко!

— О, Боже мой, Боже мой!... — каза утешителят и обори глава на масата, защото съвсем нямаше вече сили да я държи на раменете си.

Останалите казаци приказваха за господарите и защо на небето свети месецът. Философът Хома, като видя това състояние на умовете, реши да го използва и да офейка. Той отначало се обърна към беловласия казак, който тъгуваше за баща си и майка си: — Какво си се разплакал, чичо — каза той. — И аз съм сирак! Пуснете ме, момчета, на свобода, за какво съм ви?

— Да го пуснем на свобода! — обадиха се някои. — Нали е сирак. Нека върви, накъдето си ще.

— О, Боже мой, Боже мой — каза утешителят, като повдигна глава. — Пуснете го, нека си върви!

И казаците искаха вече сами да го изведат в пустото поле. Но оня, който беше показал любопитството си, ги спря, като рече:

— Не го пипайте: искам да поговоря с него за бурсата. И аз ще отида в бурсата...

Но едва ли можеше това бягство да се извърши, защото когато философът поиска да стане от масата, краката му станаха като дървени и вратите в стаята почнаха да му се виждат в такова количество, че едва ли би могъл да намери истинската.

Едва привечер цялата компания си спомни, че трябва да продължат пътя си. Покатериха се на колата, потеглиха, подвикваха на конете и пееха песен, думите и смисъла на която едва ли някой би могъл да разбере. След като пътуваха повече от половината на нощта и постоянно губеха пътя, който знаеха наизуст, те най-после слязоха от едно възвишение в долината и философът забеляза, че от двете страни се простираше дървен стобор или плет с ниски дървета и показващи се иззад тях покриви. Това беше голямо село, което принадлежеше на сотника. Отдавна вече бе превалило полунощ, небесата бяха тъмни и тук-там трепкаха малки звездички. Нито в една къща не се виждаше светлина. Придружени от кучешки лай, влязоха в двора. От двете страни се забелязваха покрити със слама сайванти и къщурки. Една от тях, която се намираще тъкмо на средата, срещу портата, беше по-голяма от другите и както изглежда, служеше за жилище на сотника. Колата спря пред едно малко подобие на сайвант и нашите пътници отидоха да спят. Философът искаше да огледа отвън господарските покои, но колкото и да пулеше очи, нищо не можеше да се очертае в ясен вид: къщата му се виждаше като мечка, коминът се преобразяваше на ректор. Философът махна с ръка и отиде да спи.

Когато философът се събуди, цялата къща беше в движение: през нощта младата господарка умряла. Слугите тичаха запъхтени насам-натам. Някои стари жени плачеха. Тълпа любопитни гледаха през стобора към господарския двор, сякаш можеха да видят нещо. Философът почна спокойно да оглежда ония неща, които не бе успял да разгледа през нощта. Господарската къща беше ниска, малка сграда, каквито обикновено се строяха в Малорусия. Покрита беше със слама. Малкият, остър и висок фронтон с прозорче, подобно на вдигнато нагоре око, беше цял изписан с ясносини и жълти цветенца и червени полумесеци. Той лежеше върху дъбови колонки, кръгли по средата, а

надолу шестоъгълни, със сложна резба отгоре. Под тоя фронтон беше малката входна площадка с пейки отстрани. От двете страни на къщата имаше навеси върху също такива колонки, тук-таме извити. Висока круша с пирамидален връх и треперещи листа се зеленееше пред къщата. Няколко хамбара се издигаха в две редици сред двора, като образуваха един вид широка улица към къщата. Зад хамбарите, към самата порта, имаше във вид на триъгълници два зимника един срещу друг, също покрити със слама. Триъгълната стена на всеки един от тях беше снабдена с ниска врата, изписана с разни цветни изображения. На едната беше нарисован седнал върху бъчва казак, който държи на главата си канче с надпис: „Всичко ще изпия.“ На другата — плетена дамаджана и отстрани, за красота, кон, легнал нагоре с краката, лула, дайре и надпис: „Ракията е казашка забава.“ От тавана на един от сайвантите надничаха през огромен прозорец барабан и медни тръби. До портата имаше два топа. Всичко показваше, че стопанинът на къщата обичаше да се повесели и дворът често се огласява от пиршествени викове. Зад портата се намираха две вятърни мелници. Зад къщата се простираха градини и през върховете на дърветата се виждаха само тъмните капаци на комините върху сгушените в гъстата зеленина селски къщурки. Цялото селище се намираше върху широката и равна издадена част на едно възвишение. Откъм северната страна всичко се заслоняваше от стръмния хълм, чиято основа свършваше до самия двор. Когато човек го погледнеше отдолу, той изглеждаше още по-стръмен и на високия му връх стърчаха тук-таме разкривени стъбла на мършав бурен, които се чернееха на светлото небе. Оголеният му глинест вид навяваше тъга. Беше целият изровен от пороища. Върху тъмния му склон на две места стърчаха две селски къщи: над едната от тях простираше клони широка ябълка, подпряна до корена с малки колове и натрупана пръст. Ябълките, брулени от вятъра, се търкулваха в господарския двор. От върха по целия хълм надолу се виеше път, който минаваше покрай господарската къща и отиваше към селището. Когато философът измери страшната му стръмнина и си спомни нощното пътешествие, реши, че или сотникът е имал премного умни коне, или казаците — премного здрави глави, щом и пияни са съумели да не полетят с главата надолу заедно с неизмеримата кола и товара ѝ. Философът бе застанал на най-високото място в двора и когато се обърна и погледна в срещуположната посока,

видя съвсем друга гледка. Селото заедно с падината се спускаше към равнината. Неизгледни ливади се откриваха в далечната шир, ярката зеленина, колкото се отдалечаваше, ставаше по-тъмна и цели редици селца се синееха в далечината, макар че разстоянието до тях беше повече от двайсет версти. Отдясно на тия ливади се простираха възвишения и като едва забележима ивица в далечината светеше и тъмнееше Днепър. „Ех, славно място! — каза си философът. — Ей тук да живееш, да ловиш риба по Днепър и по езерата, да ходиш с мрежа или с пушка на лов за дропли и водни бекаси. Впрочем мисля, че в тия ливади има и доста много дропли. А плодовете могат да се насушат и продадат в града в голямо количество или още по-добре, да се изварят на ракия, защото плодвата ракия не може да се сравни с никакъв първак. Но не е зле да помисля и как да офейкам оттук.“ Той съгледа зад плета една малка пътека, съвсем затулена от разрасналия се буренак. Машинално сложи крак върху нея, като мислеше засега само да се поразходи, а после тихомълком между селските къщи да удари през полето, когато внезапно усети на рамото си една доста тежка ръка. Зад него стоеше същият оня казак, който вчера така горчиво разправяше за смъртта на баща си и майка си и за самотата си.

— Напразно мислиш да офейкаш от селцето, пан философе — каза той. — Тук не е такова място, че да можеш да избягаш. А и пътищата са лоши за пешеходец, я върви по-добре при пана. Той те очаква в стаята си.

— Да вървим! Е, че какво... Аз на драго сърце — каза философът и тръгна след казака.

Сотникът, вече стар, с побелели мустаци и израз на тежка тъга, беше седнал до масата в стаята си, облегал глава на двете си ръце. Беше на около петдесет години, но дълбоката тъга по лицето му и някак бледомършавият му цвят показваха, че душата му бе убита и разрушена. Изведнъж, в една минута, цялата предишна веселост и шумен живот бяха изчезнали навеки. Когато Хома и старият казак влязоха, сотникът отмести едната си ръка и леко кимна в отговор на техния поклон.

Хома и казакът почтително се спряха до вратата.

— Кой си ти и откъде си, от какво звание, добри човече? — каза сотникът нито любезно, нито сурово.

— Бурсак съм, философът Хома Брут.

— Ами кой беше баща ти?

— Не зная, велможни пане.

— Ами майка ти?

— И майка си не зная. Ако се разсъди, разбира се, имал съм майка, но коя е тя и откъде е, и кога е живяла — ей Богу, господине, не зная.

Сотникът помълча и сякаш остана за минута замислен.

— Ами как си се запознал с дъщеря ми?

— Не съм се запознавал, велможни пане, ей Богу, не съм се запознавал. Откакто съм се родил, не съм имал никаква работа с госпожици. По-добре е да ги няма, за да не кажа нещо неприлично.

— Тогава защо е избрала не друг, а тъкмо теб да четеш молитва?

Философът сви рамене:

— Господ знае как да се обясни това. То се знае, че господарите понякога поискват такова, каквото и най-грамотният човек не може да разбере, и пословицата казва: „Играй, както ти свирят!“

— Да не лъжеш, пан философе.

— Още на това място гръм да ме удари, ако лъжа.

— Да беше живяла само една минутка още — тъжно каза сотникът, — навярно бих научил всичко. „Никому не давай да чете молитви над мен, но прати, тате, още сега в киевската семинария и докарай бурсака Хома Брут. Нека три ноци се моли за грешната ми душа. Той знае...“ А какво знае, вече не чух. Тя, гълъбицата, само това можа да каже и умря. Ти, добри човече, трябва да си прочут със светия си живот и богоугодните си дела и тя може би много е слушала за теб.

— Кой? Аз? — каза бурсакът, като се дръпна назад от изненада.

— Аз да водя свет живот? — продума той, като погледна сотника право в очите. — Какво говорите, пане! Та аз, макар и да е неприлично да се каже, ходих при фурнаджийката срещу самия Велики четвъртък.

— Е... навярно ненапразно така е определено. Трябва още днес да почнеш работата си.

— Бих казал на ваша милост в отговор на това... то, разбира се, всеки човек, който е усвоил светото писание, може според знанията си... само че тук е по-прилично да повикате дякон или поне псалт. Те са учени хора и знаят как всичко това се върши, а пък аз... То и гласът ми не е такъв, и аз самият съм дявол знае какъв. Никакъв външен изглед нямам.

— Както щеш, но аз ще изпълня всичко, каквото ми е завещала моята гълъбица, нищо няма да пожалея. И след като три нощи от днес четеш над нея молитви както трябва, ще те наградя, а инак — и самия дявол не съветвам да ме сърди.

Последните думи бяха казани от сотника тъй твърдо, че философът напълно разбра тяхното значение.

— Тръгвай след мен! — каза сотникът.

Излязоха в пруста. Сотникът отвори вратата към друга стая, която се намираще срещу първата. Философът се спря за минута в пруста да се изсекне и с някакъв неопределен страх прекрачи прага. Целият под бе постлан с червен памучен плат. В ъгъла, под иконите, на висока маса лежеше тялото на умрялата върху покривка от синьо кадифе, украсена със златни висулки и пискюли. Високи восъчни свещи, обвити с калина, стърчаха в нозете и при главата ѝ, като изливаха мътната си светлина, която се губеше в дневното сияние. Лицето на умрялата беше заслонено от безутешния баща, който седеше пред нея, обърнат с гръб към вратата. Философът бе смаян от думите, които чу:

— Не за това жалея, моя най-скъпа дъще, че за моя скръб и горест, преди да изживееш своя живот, в разцвета на годините си ти остави земята. Жалея, гълъбице моя, задето не познавам оня лют мой враг, който е причина за твоята смърт. И ако знаех кой е могъл само да помисли да те оскърби или поне е казал нещо неприятно за теб, кълна се в Бога, че той не би видял повече децата си, ако е толкова стар като мен, нито баща си и майка си, ако е още млад, и бих наредил да хвърлят тялото му на птиците и степните зверове. Не, горко ми, мое полско цветенце, гургулице моя, душичке моя, че ще изживея останалия си живот без утеха, ще бърша с дрехата си дребните сълзи, които текат от старите ми очи, а моят враг ще се весели и тайно ще се присмива на хилавия старец — той спря и причина за това беше неговата съкрушаваща мъка, която се изля в цял поток от сълзи.

Философът се трогна от тая безутешна скръб. Той се изкашля и издаде глух звук, като искаше да очисти с него донякъде гласа си.

Сотникът се обърна и му посочи място при главата на умрялата, пред един малък аналой, върху който бяха сложени книги.

„Три нощи все някак си ще изкарам — помисли си философът, — затова пък панът ще ми натъпче и двата джоба с чисти жълтици.“ Той

се приближи и като се изкашля още веднъж, почна да чете, без да се оглежда наоколо и без да се реши да погледне умрялата в лицето. Възцари се дълбока тишина. Хома забеляза, че сотникът е излязъл. Той бавно извърна глава, за да погледне умрялата...

Трепет премина по жилите му, пред него лежеше хубавица, каквато никога не е имало на земята. Като че ли никога още чертите на лицето не бяха съединявани в такава остра и същевременно хармонична красота. Лежеше като жива. Челото прекрасно, нежно като сняг, като сребро — сякаш мислеше, веждите — нощ посред слънчев ден — тънки, равни, горделиво се приповдигаха над затворените очи, а ресниците, паднали като стрели върху бузите, които пък горяха с огъня на тайни желания, уста — рубин, готова да се усмихне... но в тях, в самите тия черти той видя нещо страшно, пронизващо. Усети, че душата му започваше някак болезнено да се измъчва, както, ако изведнъж сред вихъра на веселбата и играта на разбушувала се тълпа някой би запял песен за угнетения народ. От рубините на устата ѝ като че капваше кръв чак до самото ѝ сърце. Изведнъж нещо страшно познато му се стори в лицето ѝ. „Вещицата“ — извика той с някакъв чужд глас, извърна очи настрана, цял преbledня и почна да чете молитвите си; беше същата оная вещица, която бе убил.

Когато слънцето почна за залязва, мъртвата бе понесена към църквата. Философът с едното си рамо крепеше черния траурен ковчег и усещаше върху рамото си нещо студено като лед. Сотникът вървеше напред, като допираше с ръка дясната страна на тесния дом на умрялата. Църквата, дървена, почерняла, обкитена със зелен мъх, с три конусообразни кули, тъжно се издигаше почти в края на селото. Личеше, че в нея отдавна вече не се служеше. Почти пред всяка икона имаше запалена свещ. Ковчегът бе сложен на средата, срещу самия олтар. Старият сотник целуна още веднъж умрялата, поклони се до земята и излезе заедно с носачите, като даде заповед да се нахрани добре философът и след вечеря да се заведе в църквата. Когато влязоха в кухнята, всички, които бяха носили ковчега, почнаха да допират ръце до печката, нещо, което малорусите обикновено правят, след като са видели мъртвец.

Гладът, който по това време бе почнал да усеща философът, го накара за известно време да забрави съвсем за умрялата. Скоро всички слуги взеха да се събират в кухнята. Кухнята в сотниковата къща беше

нещо подобно на клуб, където се стичаше всичко, което обитаваше стопанството, в това число и кучетата, които идваха с размахани опашки до самите врати, за да получават кости и помия. Където и да биваше пращан по някаква работа, всеки най-напред се отбиваше в кухнята, за да си почине половин минута на пейката и да изпуши една лула. Всички ергени, които живееха в къщата и се разхождаха в казашки свитки, лежаха почти цял ден тук на пейката, под пейката, на печката, с една дума навсякъде, дето можеше да се намери удобно място за лежане. При това все някой забравяше в кухнята било калпака си, било камшика си за чуждите кучета или нещо подобно. Но най-многолюдно събрание ставаше по време на вечерята, когато идваше и конярят, успял да прибере конете в конюшнията, и говедарят, който докарваше кравите за доене, и всички ония, които през деня не можеха да се видят. По време на вечерята бърбивостта обхващаше и най-неприказливите езици. Тук обикновено се говореше за всичко: и кой си е ушил нови шалвари, и какво се намира вътре в земята, и кой видял вълк. Тук имаше множество остроумници, от каквито между малорусите не се усеща липса.

Философът седна заедно с другите на чист въздух в широкия кръг пред прага на кухнята. Скоро една селянка в червена шапчица се подаде на вратата, като държеше в двете си ръце горещо гърне с галушки и го сложи сред насядалите да вечерят. Всеки извади от джоба си дървена лъжица, а някои, по липса на лъжица, дървена пръчица. Когато устата почнаха да се движат малко по-бавно и вълчийт глад на цялото това събрание се поуспокои, мнозина почнаха да се обаждат. Разговорът, естествено, трябваше да се насочи към умрялата.

— Вярно ли е — попита един млад овчар, който бе накачил върху кожената връзка на лулата си толкова копчета и медни плочки, че тя приличаше на дюкянчето на дребна търговка, — вярно ли е, че младата господарка, да не я поменем с лоша дума, имала връзка с дявола?

— Кой? Младата господарка ли? — каза Дорош, вече познат от по-рано на нашия философ. — Че тя беше цяла вещица! Готов съм да се закълна, че е вещица!

— Стига, стига, Дорош! — каза другият, който из пътя бе проявил голяма готовност да утешава. — То не е наша работа, остави я. Няма защо да говорим за това.

Но Дорош съвсем не бе разположен да мълчи. Той току-що се бе отбил в избата заедно с ключаря по някаква важна работа и след като се бе навеждал два пъти към две или три бъчви, бе излязъл оттам извънредно весел и говореше, без да млъква.

— Какво искаш? Да мълча? — каза той. — Че тя и мен е яздила. Бога ми, яздила ме е.

— Ами я кажи, чичко — рече младият овчар с копчетата, — може ли да се познае по някакви белези една вещица?

— Не може — отговори Дорош. — По нищо няма да я познаеш.

— Може, може, Дорош. Не говори така — продума предишният утешител — Бог не току-така е дал на всекиго особен белег. Хората, които знаят науката, казват, че вещицата имала малка опашчица.

— Щом е стара жената, значи е вещица — каза хладнокръвно беловласият казак.

— Ех, че сте ми и вие! — възмути се жената, която сипваше в това време нови галушки в опразненото гърне. — Цели шопари.

Старият казак, когото по име наричаха Явтух, а по прякор Ковтун, се усмихна доволно, като забеляза, че думите му бяха засегнали старата, а говедарят избухна в такъв басов смях, сякаш два вола, застанали един срещу друг, мучаха едновременно.

Започналият разговор събуди непреодолимото желание и любопитство у философа да научи нещо повече за умрялата сотникова дъщеря. И затова, в желанието си да го насочи пак към предишния предмет, той се обърна към съседа си с такива думи:

— Искях да питам, защо цялото това съсловие, което е седнало да вечеря, смята младата господарка за вещица? Да не би да е причинила някому зло или да е погубила някого?

— Всякакви работи са ставали — отговори един от седналите с гладко лице, което много наподобяваше лопата.

— Ами кой не помни кучкаря Микита или оногова...

— Какво стана с кучкаря Микита? — попита философът.

— Чакай! Аз ще разкажа за кучкаря Микита — каза Дорош.

— Аз ще разкажа за Микита — отговори конярят, — защото той ми беше сват.

— Аз ще разкажа за Микита — каза Спирид.

Спирид започна:

— Ти, пан философе Хома, не си виждал Микита: ех, какъв човек беше той. Познаваше всяко куче като родния си баща. Сегашният кучкар Микола, който седи зад мен, е нищо в сравнение с него. Макар че и той разбира от работата си, в сравнение с него е смет, помия.

— Хубаво разправяш, хубаво! — каза Дорош, като кимна одобрително с глава.

Спирид продължи:

— Той можеше да съгледа заека по-скоро, отколкото ти ще избършеш енфието от носа си. По някой път подсвирне: „Хайде, Разбой, хайде, Бистра!“, а сам препуска с коня си и вече не можеш да кажеш кой кого ще изпревари: той ли кучето, или кучето него. Цяла кварта ракия изпиваше като нищо. Славен кучкар беше! Само че по едно време почна постоянно да се заглежда в младата господарка. Дали наистина се беше влюбил в нея, или тя така го беше омагьосала, но загина човекът, стана съвсем като жена, стана дявол знае какво, тю, неприлично е да се рече.

— Добре — каза Дорош.

— Щом младата господарка го погледнеше, и той изпускате от ръцете си поводите. На Разбой вика Бровка, обърква се и Бог знае какво върши. Един път младата господарка отишла в конюшната, дето той чистил коня си. „Дай, казва, Микитка, да сложа крачето си върху теб.“ А той, глупакът, се зарадвал и вика: „Не само крачето, но и сама ме възседни.“ Младата господарка вдигнала крачето си и щом той видял нейното голо, пълно и бяло краче, магията го замаяла. Той, глупакът, навел гръб и като хванал с двете си ръце голите й крачета, тръгнал да препуска по цялото поле като кон, и къде са препускали, той нищо не можа да каже, само се върна едва жив и оттогава изсъхна като треска; и когато отишли в конюшната, намерили там от него само куп пепел и празно ведро: съвсем изгорял, изгорял от само себе си. А беше такъв кучкар, какъвто не може да се намери по цял свят...

Когато Спирид завърши разказа си, от всички страни почнаха разсъждения за достойнствата на някогашния кучкар.

— Ами за Шептуновица не си ли слушал? — попита Дорош, като се обърна към Хома.

— Не.

— Ехеее, хе, хе! Изглежда, в бурсата не ви учат на много голям ум. Слушай тогава: ние имаме в селото един казак Шептун. Добър казак! Обича понякога да пооткрадне и да излъже без всякаква нужда. Но... добър казак. Неговата къща не е много далеч оттук. В също такава време, както сега сме седнали да вечеряме, Шептун и жена му свършили вечерята и легнали да спят и тъй като времето било хубаво, Шептуновица легнала на двора, а Шептун вътре в къщата, на пейката, или не: Шептуновица в къщата на пейката, а Шептун на двора...

— Съвсем не на пейката, а на пода легнала Шептуновица — рече жената, която, застанала на прага, бе подпряла буза с ръка.

Дорош я погледна, сетне погледна надолу, сетне пак нея и като помълча малко, каза:

— Като ти сваля фустата пред всички, няма да ти стане хубаво.

Това предупреждение подейства. Старата млъкна и вече нито веднъж не го пресече.

Дорош продължи:

„А в люлката, окачена наред стаята, лежало едногодишното им дете — не зная дали от мъжки, или женски пол. Шептуновица си лежала, а по едно време ѝ се сторило, че зад вратата дращи кучето и вие така, че просто да избягаш от къщи. Тя се уплашила, защото жените са такъв глупав народ, че ако привечер се изплезиш на някоя иззад вратата, душата ѝ ще падне в петите. Все пак, казала си, я да ударя по муцуната проклетото куче, дано да престане да скимти — и като взела ръжена, излязла да отвори вратата. Едва я открянала малко, кучето се втурнало между краката ѝ и право към люлката на детето. Шептуновица вижда, че то вече не е куче, а младата господарка. При това, поне да е господарката в такъв вид, каквато тя я познава — би било още нищо, но ето ти друго нещо: тя била цялата синя, а очите ѝ горели като въглени. Грабнала детето, прехапала му гърлото и почнала да пие кръв от него. Шептуновица само извикала: «Ох, нещастие!» — и избягала от къщи. Само че вижда — в пруста вратата заключена. Тя се метнала на тавана: седи и трепери глупавата му жена, а после вижда, че младата господарка идва при нея и на тавана; нахвърлила се върху нея и почнала да хапе глупавата жена. Чак на сутринта Шептун измъкнал оттам жена си цяла изпохапана и посиняла. А на другия ден глупавата жена умряла. Та ето какви грехове и съблазни има! Тя, макар

и да е от господарски произход, но все пак, когато си е вещица, вещица си е!“

След тоя разговор Дорош самодоволно се огледа и мушна пръста в лулата си, като се канеше да я натъпче с тютюн. Темата за вещицата стана неизчерпаема. Всеки на свой ред бързаше да разкаже нещо. При един вещицата във вид на копа сено дошла чак до вратата на къщата, на друг откраднала калпака или лулата, на много моми в селото отрязала косата, на други изпила по няколко ведра кръв.

Най-последната компания се опомни и видя, че премного се е разприказвала, защото въвн беше вече тъмна нощ. Всички тръгнаха към леглата си, които се намираха или в кухнята, или в сайвантите, или наред двора.

— Хайде, пан Хома! Време е да вървим при покойната — каза побелелият казак, като се обърна към философа, и четиримата, в това число Спирид и Дорош, тръгнаха към църквата, като шибиха с камшици кучетата по улицата, които бяха много и от злина захапваха чак пръчките на камшиците.

Макар че бе успял да се подкрепи с голямо канче ракия, философът чувстваше, че колкото повече се приближава към осветената църква, толкова повече тайно го обзема страх. Разказът и чудноватите истории, които чу, възбудиха още повече въображението му. Мракът под стобора и дърветата започваше да става по-рядък; мястото все повече се оголваше. Влязоха най-последно през вехтата църковна ограда в малкото дворче, зад което нямаше нито едно дръвче и се откриваше само пустото поле и погълнатите от нощния мрак ливади. Тримата казаци се качиха заедно с Хома по стъпалата на площадката и влязоха в църквата. Тук те оставиха философа, като му пожелаха благополучно да изпълни задълженията си, и заключиха зад него вратата по заповед на господаря.

Философът остана сам. Отначало се прозина, после се протегна, после духна в двете си шепи и едва тогава се огледа. По средата стоеше черният ковчег. Свещите мъждукаха пред тъмните икони. Светлината им осветяваше само иконостаса и донякъде средата на църквата. Отдалечените ъгли на притвора бяха обгърнати от мрак. Високият старовремски иконостас беше съвсем извехтял, прозирната му позлатена резба блестеше вече само тук-там. Позлатата на едно място се беше олющила, на друго бе съвсем почерняла, ликовите на

светиите, съвсем потъмнели, гледаха някак мрачно. Философът още веднъж се огледа. „Че какво — каза си той. — От какво ще се страхувам тук? Тук човек не може да влезе, а за мъртвците и привиденията има такива молитви, че като ги прочета, те и с пръст няма да ме докоснат. Нищо! — повтори си той, като махна с ръка. — Ще четем.“ Като се доближи до клироса, видя няколко връзки свещи. „Това е хубаво — помисли си философът, — трябва да я осветя цялата, така че да се вижда като денем. Ех, жалко, че в Божия храм не може да се пуши с лула!“ И почна да залепва восъчните свещи по всички корнизи, аналои и икони, без да ги пести ни най-малко, и скоро цялата църква се изпълни със светлина. Само горе мракът стана сякаш по-гъст и мрачните икони гледаха по-навъсено от старовремските рамки с резба, по които тук-таме искреше позлата. Той се доближи до ковчега, плахо погледна лицето на умрялата и не можа да не зажуми, като потръпна малко.

Такава страшна, искряща красота!

Той се извърна и понечи да се отдалечи, но от някакво чудновато любопитство — от чудноватото, противоречащо на себе си чувство, което не оставя човека, особено във време на страх — не се стърпя и докато се отдалечаваше, я погледна, а после, като усети същия трепет, погледна я още веднъж. Наистина завладяващата красота на починалата изглеждаше страшна. Може би тя дори не би поразявала с такъв панически ужас, ако беше малко по-грозна. Но в чертите ѝ нямаше нищо неясно, мътно, мъртво. Лицето ѝ беше живот и на философа му се стори, че тя го гледа със затворени очи. Стори му се дори, че от ресницата на дясното ѝ око се търкулна сълза, спря се на бузата ѝ и той ясно видя, че това беше капка кръв.

Той бързо отиде при клироса, отвори книгата и за да се покуражи, почна да чете с най-висок глас. Гласът му отекна в църковните дървени стени, отдавна смълчани и оглушали. Самотно без ехо се лееше плътният бас в напълно мъртвата тишина и изглеждаше донякъде странен дори на самия четец. „От какво ще се страхувам? — мислено си казваше той в същото време. — Нали тя няма да стане от ковчега си, защото ще се уплаши от Божието слово! Нека си лежи! И какъв казак съм аз, ако бих се уплашил. Е, пийнал съм повечко и затова ми се струва страшно. Я да можех да смръкна енфие, ех, хубаво енфие. Славно енфие! Хубаво енфие!“ Ала все пак, като прелистваше нова

страница, поглеждаше под вежди ковчега и неволно чувство сякаш му шепнесе: „Ето на, ще се изправи! Ще се надигне, ето на, ще надникне от ковчега!“

Но цареше мъртва тишина. Ковчегът стоеше неподвижно. Свещите лееха цял поток от светлина. Страшна е осветената църква нощем, с мъртво тяло и без жива душа.

Извиси глас и почна да пее на разни гласове, като искаше да заглуши остатъците от страха. Но след всяка минута обръщаше очи към ковчега, като че ли задаваше неволния въпрос: „Ами ако стане, ако се изправи?“

Ковчегът не се помръдна. Поне някакъв звук, някое живо същество, па било то и щурец, да се обадеше в ъгъла... Чуваше се едва-едва само лекото пращане на някоя далечна свещ или слабият, леко пляскащ звук на восъчна капка, падаща на пода.

„Ами ако се изправи?...“

Тя беше понадигнала глава.

Той диво погледна и потърка очите си. Но тя наистина вече не лежи, а е седнала в ковчега. Той извърна очи и с ужас пак ги насочи към ковчега. Тя е станала... върви из църквата със затворени очи, като протяга постоянно ръце, сякаш иска да хване някого.

Върви право към него. Уплашен, той начерта около себе си кръг. С усилие почна да чете молитви и да произнася заклинания, на които го бе научил един монах, който цял живот бе виждал вещици и духове.

Тя се спря почти на самата черта, но личеше, че няма сили да прекрачи, и цяла посиня като човек, умрял вече преди няколко дни. Хома нямаше смелост да я погледне. Беше страшна. Тракна със зъби и отвори мъртвите си очи. Но тъй като не видя нищо, със злоба — изразена по разтрепераното ѝ лице — се обърна на друга посока и разперила ръце, обхващаше всеки стълб, заопипва всеки ъгъл, като се мъчеше да улови Хома. Най-сетне се спря, закани му се с пръст и легна в ковчега.

Философът все още не можеше да дойде на себе си и със страх поглеждаше това тясно жилище на вещицата. Най-после ковчегът изведнъж се откъсна от мястото си и със свистене почна да лети из цялата църква, като кръстосваше въздуха във всички посоки. Философът го видя почти над главата си, но същевременно видя, че ковчегът не може да закачи кръга, начертан от него, и засили

заклинанията. Ковчегът се тръшна в средата на църквата и остана неподвижен. Трупът пак се надигна от него, син и позеленял. Но в това време се чу далечно кукуригане на петел. Трупът се отпусна в ковчега и капакът му се захлопна.

Сърцето на философа туптеше и пот се лееше като град по лицето му; но окуражен от кукуригането на петела, той доизчиташе побързо листата, които трябваше да прочете по-рано. При сипването на зората дойдоха да го сменят псалтът и побелелият Явтух, който тоя път изпълняваше длъжността на църковен настоятел.

Като стигна до далечното място за нощуване, философът дълго не можа да заспи, но умората го надви и спа до обед. Когато се събуди, стори му се, че цялото нощно събитие е било сън. Дадох му, за да подкрепи силите си, шише ракия. По време на обедата той скоро се отпусна, прибави към някои приказки свои забележки и изяде почти сам цяло едно доста големичко прасе; ала за събитието в църквата не се решаваше да говори поради някакво необяснимо за него самия чувство и на въпросите на любопитните отговаряше: „Да, имаше всякакви чудеса.“ Философът беше от ония хора, у които, като ги нахранят, се събужда необикновена филантропия. Легнал, с лула в зъбите си, поглеждаше всички с необикновено умилени очи и непрекъснато плюеше настрана.

След обедата беше в най-добро настроение. Успя да обиколи цялото селище, да се запознае почти с всички от две къщи дори го изгониха, една хубавичка булка го цапардоса доста силно с лопатата по гърба, когато рече да опипа и да полюбопитства от какъв плат е ризата и фустата ѝ. Но колкото повече приближаваше вечерта, толкова помислен ставаше. Един час преди вечерята почти всички слуги се събираха да играят на каша или на крагли, един вид кегли, като вместо топки се употребяват дълги пръчки и спечелилият имаше право да язди другия. Тая игра ставаше твърде интересна за зрителите: често пъти конярят, широк като млин, възсядаше свинаря, мършав, нисичък, цял съставен от бръчки. Друг път конярят подлагаше своя гръб и Дорош се мяташе на него, като казваше всякога: „Какъв здрав вол!“ Пред прага на кухнята насядваха ония, които бяха по-солидни. Те гледаха извънредно сериозно, като пушеха лулите си, дори и тогава, когато младежта от все сърце се смееше на някое остроумие на коняря или на Спирид. Хома напразно се мъчеше да се намеси в тая игра:

някаква тъмна мисъл като гвоздей бе заседнала в главата му. По време на вечерята, колкото и да се мъчеше да се развесели, страхът се зараждаше в него заедно с тъмнината, която се простираше по небето.

— Хайде, време е да вървим, пане бурсак! — каза му познатият беловлас казак, като стана от мястото си заедно с Дорош. — Да вървим на работа.

По същия начин Хома пак бе заведен в църквата, пак го оставиха сам и заключиха вратата след него. Щом остана сам, плахост отново почна да се загнездва в гърдите му. Той пак видя тъмните икони, бляскавите рамки и познатия черен ковчег, сложен в застрашителна тишина и неподвижност насред църквата.

— Е, добре — продума той. — Сега вече не ми е нещо ново това чудо. То само първи път е страшно, да! То само първи път е малко страшно, а после вече не е страшно, то вече съвсем не е страшно.

Побърза да застане на клироса, начерта наоколо си кръг, издума няколко заклинания и зачете на глас, като реши да не вдига очи от книгата и да не обръща внимание на нищо. Четеше вече около час и беше почнал да се поуморява и да покашлюва. Извади от джоба си табакерата и преди да поднесе енфието под носа си, плахо обърна очи към ковчега. Сърцето му замръзна.

Трупът вече стоеше пред него на самата черта и го гледаше с втренчени, мъртви, позеленели очи. Бурсакът изтръпна и усети как премина студ по всичките му жили. Наведе очи в книгата, почна повисоко да чете молитвите и заклинанията си и чу как трупът пак тракна със зъби, замаха с ръце, искаше да го хване. Но като погледна под вежди с едно око, Хома видя, че трупът го търсеше не там, дето той седеше, и както изглежда, не можеше да го види. Хубавицата почна глухо да ръмжи и да изговаря с мъртвата си уста страшни думи: те прегракнало хлипаха като клокочене на кипяща смола. Какво точно значеха, не би могъл да каже, но в тях се криеше нещо страшно. От думите ѝ из църквата премина вятър и се чу шум сякаш от множество летящи крила. Той чу как в стъклата на църковните прозорци и в железните рамки се блъскаха крила, как по желязото дращеха със скърцане нокти и как несметна сила блъскаше вратите и искаше да нахлуе вътре. Сърцето му през цялото време силно туптеше, зажумял, той все четеше заклинания и молитви. Най-последно изведнъж нещо

прозвуча в далечината. Беше далечно кукуригане на петел. Изнуреният философ се спря и си отдъхна.

Влезлите да сменят философа го намериха полужив. Облегнат с гръб о стената и опулил очи, той неподвижно гледаше подтикващите го казаци. Те почти го изведоха и трябваше да го крепят из целия път. Когато стигна в панския двор, той се сепна и каза да му дадат едно шише ракия. След като я изпи, приглади косата на главата си и рече:

— Много глупости има по тоя свят. А такива ужаси се случват, че... — и философът махна с ръка.

Събралите се около него наведоха глави, като чуха такива думи. Дори малкото хлапе, което всички слуги смятаха в правото си да упълномощават вместо себе си, когато ставаше въпрос да се чисти конюшната или да се носи вода, дори това бедно хлапе остана със зинала уста.

В това време край тях мина още една не съвсем възрастна женичка в плътно прилепнала запаска^[10], която издаваше нейната кръгла и здрава снага, помощничка на старата готвачка, страшна кокотка, която винаги намираше нещо да забодее на шапчицата си: било панделка, било карамфил или дори листче хартия, ако нямаше нещо друго.

— Здравей, Хома — каза тя, като видя философа. — Ай, ай, ай! Какво е това? — извика тя и плесна с ръце.

— Какво има, глупава жено?

— Ах, боже мой! Косата ти цяла е побеляла.

— Ехе, хе! Ти право каза! — продума Спирид, като се вгледа в него втренчено. — Ти наистина си побелял като нашия стар Явтух.

Като чу, философът презглава хукна в кухнята, дето беше забелязал закачено на стената изцапано от мухи триъгълно късче огледало, пред което бяха забучени незабравка, зеленика и дори гирлянда от невен, които показваха, че то е предназначено за тоалета на гиздава кокетка. С ужас видя истината на техните думи: половината от косата му наистина бе побеляла.

Обори глава Хома и се отдаде на размишления. „Ще отида при пана — каза той най-последно — и ще му разкажа всичко и ще му обясня, че не искам повече да чета. Нека ме прати още днес в Киев.“ С такива мисли се упъти към входа на господарската къща.

Сотникът седеше почти неподвижно в своята стая. Същата безнадеждна скръб, която Хома бе видял по-рано на лицето му, се запазваше на него и досега. Бузите му бяха хлътнали, само че сега много повече. Личеше, че бе употребявал много малко храна или може би съвсем не бе се докосвал до нея. Необикновената бледност му придаваше някаква каменна неподвижност.

— Здравей, човече — продума той, като видя Хома, застанал с калпак в ръката си. — Как върви твоята работа? Всичко благополучно ли е?

— За благополучно, благополучно е. Такива дяволски работи стават, че просто да си грабнеш калпака и да бягаш, накъдето ти видят очите.

— Как така?

— Че вашата дъщеря, пане... ако човек разсъди здраво, тя, разбира се, е от господарски род; на това никой няма да противоречи; само че, без да ми се сърдите, дано Бог успокои душата й...

— Какво става с дъщеря ми?

— Допуснала е сатаната при себе си. Такива ужаси ми създава, че никакво писание не може да се чете.

— Чети, чети! Тя не току-така те е призовала. Тя се е грижила, гълъбицата ми, за душата си и е искала с молитви да изгони всяка лоша помисъл.

— Ваша воля, пане: Бога ми, нямам сили!

— Чети, чети! — продължи със същия убеждаващ глас сотникът. — Сега ти остава само една нощ. Ще извършиш християнско дело и аз ще те възнаградя.

— Каквито и да са наградите... Както искаш, пане, но няма да чета! — продума Хома решително.

— Слушай, философе — каза сотникът и гласът му стана твърд и страшен. — Аз не обичам такива прищевки. Такива работи можеш да вършиш в бурсата. А в моята къща е друго: аз като те набия, няма да е, както ректорът бие. Знаеш ли какво нещо са хубавите кожени камшици?

— Как да не зная! — каза философът, като снижи гласа си. — Всеки знае какво нещо са кожените камшици: когато са много, те са нещо непоносимо.

— Да. Само че ти още не знаеш как моите момци знаят да шибат! — каза сотникът заканително, като се изправи и лицето му доби заповеднически и свиреп израз, който показва целия му необуздан характер, само временно приспан от мъката. — В моята къща най-напред ще те нашибат, после ще те поляят с ракия, а сетне пак ще те нашибат. Върви, върви! Върши си работата! Не я ли свършиш, няма да можеш да стоиш на нозете си; а свършиш ли я — хиляда жълтици!

„Охохо! Че той бил голям майстор — помисли си философът на излизане. — С него шега не бива. Стой, стой, приятелю: аз тъй ще си плюя на петите, че ти с кучетата си няма да ме стигнеш.“

И Хома реши бездруго да бяга. Чакаше само следобедния час, когато всички слуги обичаха да се вмъкват в сеното под навесите и да изпускат от отворената си уста такова хъркане и свирене, че господарското имение заприличваше на фабрика. Това време най-после настъпи. Дори Явтух затвори очи, като се изтегна на слънце. Със страх и трепет философът полекичка се упъти към господарската градина, откъдето му се струваше, че ще бъде по-сгодно и незабелязано да избяга в полето. Тая градина, както обикновено, бе страшно занемарена и значи много помагаше на всяко тайно начинание. С изключение на една пътека, утъпкана за домашните нужди, всичко останало беше затулено от разрасналите се вишни, бъз и репей, който бе промъкнал нагоре високите си стъбла с остри розови тръне. Хмелът покриваше с мрежа върха на цялото това пъстро сборище от дървета и храсти и образуваше над тях покрив, нахлузен върху плета и свлечен по него на виеци се змии, заедно с дивите полски камбанки. Зад плета, който служеше за граница на градината, се простираше цяла гора от бурен, в който като че ли никой не любопитстваше да надникне, и косата би се пръснала на парчета, ако би поискала да докосне с острието си дървените му дебели стъбла. Когато философът искаше да прекрачи плета, зъбите му тракаха и сърцето му биеше тъй силно, че той сам се уплаши. Полата на дългата му, нескопосно ушита дреха сякаш залепваше о земята, все едно някой я бе заковал с гвоздей. Когато прекрачваше плета, сякаш някакъв глас с оглушително свирене крещеше в ушите му: „Къде, къде?“ Философът се мушна в бурена и хукна да бяга, като се препъваше постоянно о старите корени и мачкаше с нозе къртинчини. Той видя, че като излезе от буренака, достатъчно беше да прекоси полето, зад което се чернееше гъст

трънак, дето той смяташе, че ще бъде в безопасност, и като изминеше тоя трънак, според своите предположения мислеше да излезе на пътя за Киев. Полето той прекоси тичешком на един път и се намери в гъстия трънак. През тръните се промъкна, като остави вместо мито късове от сюртука си на всеки остър бодил, и се намери в една малка долчинка. Върба с разперени клони се накланяше тук-там чак до земята. Малко изворче блестеше, чисто като сребро. Първата работа на философа беше да полегне и да пие, защото изпитваше непоносима жажда.

— Хубава вода! — каза той, като избърса устните си. — Тук бих могъл да си почина.

— Не, по-добре да бягаме по-нататък; току-виж, че пратят потеря!

Тия думи се чува над ушите му. Той се огледа: пред него стоеше Явтух.

— Дяволски Явтух! — сърдито си каза философът. — Аз бих те хванал, па за краката... И мръсната ти муцуна, и всичко, каквото има по тебе, бих смазал с дъбова цепеница.

— Напрасно си заобиколил толкова — продължи Явтух, — много по-добре е да избереш оня път, по който вървах аз: направо покрай конюшнията. Освен това жалко и за сюртука. А пък сукното е хубаво. По колко го плати аршина? И тъй, доста сме се разхождали: време е да се връщаме.

Философът, почесвайки се, закрочи подир Явтух. „Сега проклетата вещица има да ме измъчи! — помисли си той. — Но какво става с мен наистина? От какво се страхувам? Нима не съм казак? Нали четох две ноци, ще ми помогне Бог и третата. Изглежда, проклетата вещица е извършила доста много грехове, та дяволската сила толкова държи за нея.“ Тия размишления го занимаваха, когато влизаше в господарския двор. Като се насърчи с такива забележки, той склони Дорош — който чрез покровителството на ключаря можеше да влиза в господарските изби — да измъкне една дамаджанка ракия и двамата приятели, седнали под навеса, изсърбаха едва ли не половин ведро, така че философът изведнъж се изправи и извика: „Музиканти! Непременно музиканти!“ И без да дочака музикантите, се впусна посред двора на разчистеното място да играе тропак. Игра, докато настъпи време за закуската, и слугите, които го бяха заобиколили в

кръг, както става в такива случаи, най-после плюха и си отидоха, като казаха: „Виж го колко дълго игра човекът!“ Най-после философът легна на самото място да спи и само една голяма кофа студена вода можа да го събуди за вечеря.

По време на вечерята разправяше какво нещо е казакът и че не трябва да се страхува от нищо на тоя свят.

— Време е — каза Явтух. — Хайде.

— Огън да изгори езика ти, проклет шопар! — помисли си философът и като стана, каза: — Хайде.

Из пътя той непрекъснато се оглеждаше встрани и се опитваше да говори с ония, които го придружаваха. Но Явтух мълчеше, а Дорош не беше приказлив. Нощта беше адска. Цяла глутница вълци виеха далече. И самото лаене на кучетата беше някак страшно.

— Като че ли нещо друго вие, това не е вълк — каза Дорош.

Явтух мълчеше, философът не намери какво да каже.

Те се приближиха към църквата и влязоха под вехтите ѝ дървени сводове, които показваха колко малко стопанинът на имението се грижеше за Бога и за душата си. Явтух и Дорош както по-рано си отидоха и философът остана сам. Всичко беше като преди. Всичко беше в същия застрашително познат вид. Той за минута се спря. И на средата все тъй неподвижно стоеше ковчегът на ужасната вещица. „Няма да се уплаша, Бога ми, няма да се уплаша!“ — каза той, пак начерта кръг около себе си и почна да си припомня всички заклинания. Тишината беше страшна: свещите трептяха и заливаха със светлина цялата църква. Философът обърна един лист, после обърна друг и забеляза, че чете съвсем не онова, което е писано в книгата. Уплашен се прекръсти и почна да пее. Това донякъде го насърчи: четенето тръгна и листата се мяркаха един след друг. Изведнъж... посред тишината... с трясък се пукна железният капак на ковчегата и покойницата се надигна. Беше още по-страшна, отколкото първия път. Зъбите ѝ страшно тракаха, устните ѝ почнаха да играят в конвулсии и с див писък се понесоха заклинания. Вихрушка се изви в църквата, иконите изпопадаха на земята, посипаха се разбитите стъкла на прозорците. Вратите се откъснаха от пантите и несметно множество чудовища се втурна в Божия храм. Страшен шум от крила и драскане с нокти изпълни цялата църква. Всичко летеше, препускаше и търсеше навсякъде философа.

И последният остатък от опиянението излетя от главата на Хома. Той само се кръстеше и четеше криво-ляво молитвите. И в същото време слушаше как дяволската сила се мята около него и едва не го закача с краищата на крилата си и с отвратителните си опашки. Нямаше смелост да ги разгледа: видя само, че, заело цялата стена, стоеше някакво огромно чудовище, потънало в обърканата си коса като в гора; през мрежата от коси страшно гледаха две очи с малко повдигнати нагоре вежди. Над него се държеше във въздуха нещо като огромен мехур с хиляди протегнати от средата му клещи и скорпионни жила. По тях висеше на парцали черна пръст. Всички гледаха към него, търсеха го и не можеха да го видят, обкръжен от тайнствения кръг.

— Доведете Вий! Вървете доведете Вий! — отекнаха думите на мъртвата.

И изведнъж в църквата настъпи тишина: в далечината се чувиене на вълци и скоро тежки стъпки, закънтяха из църквата. Като погледна изпод вежди, той видя, че водят някакъв набит, здрав, кривокрак човек. Беше целият в черна пръст. Като жилести здрави корени се подаваха неговите отрупани с пръст нозе и ръце. Той настъпваше тежко и всяка минута се препъваше. Дългите му клепки се спущаха чак до земята. Хома с ужас забеляза, че е с желязно лице. Доведоха го подръка и го сложиха до онова място, дето стоеше Хома.

— Вдигнете клепките ми: не виждам! — каза с подземен глас Вий и цялата гмеж се хвърли да му вдигне клепките. „Не гледай!“ — пошъпна някакъв вътрешен глас на философа. Той не се стърпя и погледна.

— Ето го! — извика Вий и го посочи с желязен пръст.

И всички, които бяха там, се хвърлиха върху философа. Той грохна бездиханен на земята и от страх душата му веднага излетя от него.

Чу се чучуригане на петел. Това бяха вече втори петли; гномовете не бяха чули първите. Уплашените духове се втурнаха кой както завърне през прозорците и вратите, за да излетят по-скоро, но не можаха. Така си останаха там, задръстени във вратите и прозорците. Свещеникът, който влезе, се спря при гледката на такова осквернение на Божията светиня и не посмя да служи панихида на такова място. И църквата остана така навеки със задръстени във вратите и прозорците чудовища, обрасна с гора, корени, бурени, диви трънки и никой не

може да намери сега пътя към нея. Когато мълвата за това стигна до Киев и богословът Халява чу най-после за тая участ на философа Хома, цял час се отдаде на размишления. С него през това време бяха станали големи промени. Щастieto му се беше усмихнало: след като бе свършил курса на науките, бяха го направили звънар на най-високата камбанария и той почти винаги се явяваше с разкървавен нос, защото дървената стълба на камбанарията беше направена извънредно немарливо.

— Чу ли какво се случило с Хома? — каза, като се доближи до него Тиберий Горобец, който в това време беше вече философ и на когото мустаците току-що бяха наболи.

— Такава била Божията воля — каза звънарят Халява. — Да идем в кръчмата, да поменем душата му!

Младият философ, който с жар на ентузиаст бе почнал да се ползва с правата си, така че и шалварите, и сюртукът, и дори калпакът миришеха на спирт и на тютюневи коренчета, веднага се съгласи.

— Добър човек беше Хома! — каза звънарят, когато куцият кръчмар сложи пред него третото канче. — Отличен човек беше. И загина за нищо.

— А пък аз зная защо е загинал: защото се е уплашил. Ако не се е бил уплашил, вещицата нищо не би могла да му направи. Трябва само да се прекръстиш и да плюеш на опашката ѝ, тогава нищо няма да се случи. Аз това го знам. Защото у нас в Киев всички жени, дето седят на пазара, до една са вещици.

При тези думи звънарят кимна с глава в знак на съгласие. Но като забеляза, че езикът му не може да произнесе нищо, той предпазливо стана от масата и залитайки на двете страни, отиде да се скрие в най-отдалеченото място на буренака. При това не забрави по стар свой навик да открадне една стара подметка от ботуш, която се търкаляше на пейката.

---

[1] Вий е величаво творение на простонародното въображение. С това име се нарича у малорусите старейшината на гномовете, чиито клепки стигат чак до земята. Цялата тая повест е народно предание. Аз не искам да променя нищо в него и го разказвам почти в същата простота, както съм го слушал. Бел. на Гогол. ↑

[2] *Бурсаци* — възпитаници на семинарското общежитие, наричано бурса. ↑

[3] В семинариите учениците от долните класове се наричаха граматичи и ритори, а учениците от горните — философи и богослови. ↑

[4] *Авдитори* — ученици от горните класове, на които поверявали проверката на учениците от долните класове. ↑

[5] *Вертеп* — старовремски куклен театър. ↑

[6] *Кант* — духовна песен. ↑

[7] *Тропак* — казашки танц. Б.пр. ↑

[8] *Чумаци* — колари, които превозвали сол и риба от Крим. ↑

[9] *Сотник* — казашки офицерски чин. Б.пр. ↑

[10] *Запаска* — черен вълнен плат, слагана от жените вместо фуста. Б.пр. ↑

ПОВЕСТ ЗА ТОВА, КАК ИВАН ИВАНОВИЧ СЕ СКАРА С ИВАН НИКИФОРОВИЧ

Смятам за свой дълг да предупредя, че произшествието, описано в тая повест, се отнася до твърде отдавнашно време. При това то е пълна измислица. Днес Миргород е съвсем променен. Сградите са други, локвата сред града отдавна е пресъхнала и всички висши чиновници — съдията, съдебният писар и градоначалникът — са хора почтени и благонамерени.

ГЛАВА I

ИВАН ИВАНОВИЧ И ИВАН НИКИФОРОВИЧ

Хубава бекеша^[1] има Иван Иванович! Отлична! А какви агнешки кожички! Ех, дявол да го вземе, какви кожички! Сиви със снежец! Залагам каквото щещ, ако у друг се намерят такива! Погледнете ги, за Бога, особено когато той почне да говори с някого, погледнете ги отстрана: какво великолепие. Не може да се опише: кадифе, сребро, огън! Господи Боже мой! Николай Чудотворец, Божи угодниче! Защо аз да нямам такава бекеша! Той си я уши още тогава, когато Агафия Федосеевна не беше ходила в Киев. Познавате ли Агафия Федосеевна? Същата, която отхапа ухото на заседателя. Отличен човек е Иван Иванович! Каква къща има той в Миргород! Около нея от всички страни има навес на дъбови стълбове, под навеса навсякъде пейки. Иван Иванович, когато стане много горещо, съблече и бекешата си, и дрехите под нея, остане само по риза и си почива под навеса и гледа какво става в двора и на улицата. Какви ябълки и круши има той пред самите прозорци! Отворете само прозореца — и клонките просто нахлуват в стаята. Всичко това е пред къщата. Но да видите какво има в градината му! Какво ли няма там! Сливи, вишни, череши, всякакъв зеленчук, слънчогледи, краставици, пъпеша, пипер, дори харман и ковачница. Отличен човек е Иван Иванович! Той много обича пъпешите. Те са му любимото ядене. Щом се наобядва и излезе само по риза под навеса, веднага заповядва на Гапка да донесе два пъпеша. И вече сам ще ги разреже, ще събере семето в особена хартийка и ще почне да яде. После казва на Гапка да донесе мастилницата и сам, със собствената си ръка, ще направи надпис върху хартийката със семето: тоя пъпеш е изяден на еди-коя си дата. Ако при това е имало някой гост, то: участвал еди-кой си. Покойният миргородски съдия винаги се любуваше, когато гледаше къщата на Иван Иванович. Да, къщичката е много хубава. Аз харесвам, че към нея от всички страни са пристроени прустове и прустчета, тъй че, ако я погледнеш отдалеч, виждат се само покриви, сложени един върху друг, което твърде прилича на чиния, напълнена с блини, или още по-право, на гъби, израснали по дънера на

дърво. Но всички покриви са покрити с тръстика; една върба, един дъб и две ябълки са се облакътили отгоре им с широките си клони. Сред дърветата се мяркат и дори се подават на улицата малки прозорчета с варосани капаци в резба. Прекрасен човек е Иван Иванович! Познава го дори и полтавският комисар! Дорош Тарасович Пухивочка, когато пътува от Хорол, винаги се отбива при него. А протойерей отец Петър, дето живее в Колиберда, когато му дойдат четири-пет души на гости, винаги казва, че не познава никого, който така да изпълнява християнския си дълг и да знае да живее, както Иван Иванович. Боже, как лети времето! Още тогава бяха минали над десет години, откак той бе овдовял. Деца нямаше. Гапка има деца и те често тичат из двора. Иван Иванович винаги дава на всяко от тях или геврек, или по резен пъпеш, или круша. Гапка държи ключовете от килерите и зимниците, но от големия сандък, дето стои в неговата спалня, и от средния килер ключа Иван Иванович винаги държи лично у себе си и не обича да пуска никого там. Гапка е здрава мома, ходи по фуста, има свежи прасци и бузи. А такъв богомолен човек е Иван Иванович! Всеки неделен ден облича бекешата и отива на църква. Като влезе в нея, Иван Иванович прави поклони на всички посоки, а след това обикновено застава на клироса и много хубаво приглася със своя бас. А когато свърши службата, Иван Иванович не може да се стърпи да не обиколи всички просяци. Той може би не би искал да се залавя за такава отегчителна работа, ако не го подбуждаше към нея природната му доброта. „Здравей, сирوماхиньо! — обикновено казваше той, като намираше най-осакатената жена в окъсана, цялата на кръпки рокля. — Откъде си, нещастнице?“ „Дошла съм, господарю, от селцето, от три дни не съм пила, не съм яла, изпъдиха ме собствените ми деца.“ „Клетнице, защо си дошла тук?“ „А че тъй, господарю, да прося милостиня, дано ми даде някой поне за хлебец.“ „Хм! Нима ти се яде хляб?“ — обикновено питаше Иван Иванович. „Как да не ми се яде! Гладна съм като куче.“ „Хм! — отговаряше обикновено Иван Иванович. — Ами месце яде ли ти се?“ „Всичко, каквото ми даде ваша милост, от всичко ще бъда доволна.“ „Хм! Нима месото е по-добро от хляба?“ „Де може гладният човек да разбере. Всичко, каквото дадете, всичко е хубаво.“ При това старата жена обикновено протягаше ръка. „Е, върви си с Бога — казваше Иван Иванович. — Защо стоиш? Нали не те бия!“ И като се обръщаше с такива въпроси към втори, към

трети, най-после се връщаше у дома си или се отбиваше да пие чашка водка при съседа си Иван Никифорович, или при съдията, или при градоначалника. Иван Иванович много обича някой да му направи подарък или да го нагости. Това много му се харесва.

Много добър човек е и Иван Никифорович. Неговата къща е до къщата на Иван Иванович. Те са такива приятели, каквито светът не е раждал. Антон Прокофевич Пупопуз, който досега още ходи в кафяв редингот с ясносини ръкави и обядва в неделен ден у съдията, обикновено казваше, че самият дявол е свързал с възенце Иван Никифорович и Иван Иванович. Където отиде единият, нататък се мъкне и другият. Иван Никифорович никога не е бил женен. Макар и да мълвяха, че се бил оженил, това беше пълна лъжа. Аз познавам много добре Иван Никифорович и мога да кажа, че дори не е имал намерение да се жени. Откъде излизат всички тия клюки? Така например по едно време пуснаха, че Иван Никифорович се бил родил с опашка отзад. Но тая измислица е толкова глупава и същевременно мръсна и неприлична, че дори не смятам за необходимо да я опровергам пред просветените читатели, които, въвн от всяко съмнение, знаят, че само вещиците, и то твърде малко от тях имат отзад опашка и че тия вещици принадлежат повече към женския пол, отколкото към мъжкия. Въпреки голямото си приятелство тия редки приятели не си приличаха напълно помежду си. Характерите им най-лесно могат да се опознаят чрез сравнение: Иван Иванович има необикновената дарба да говори извънредно приятно. Господи, как говори той! Това усещане може да се сравни само с онова, което изпитвате, когато ви пощят или полекичка ви гъделичкат с пръсти по петата. Слушаш, слушаш и обориш глава. Приятно! Извънредно приятно! Като сън след баня. Иван Никифорович, напротив, повече мълчи, но ако изтърси някоя думичка, дръж се тогава: бръсне по-добре от всякакъв бръснач. Иван Иванович е мършав и висок; Иван Никифорович е малко по-нисък, но затова пък се разпространява на дебелина. Главата на Иван Иванович прилича на ряпа с опашка надолу; главата на Иван Никифорович — на ряпа с опашка нагоре. Иван Иванович лежи по риза под навеса само след обед, а привечер облича бекешата и отива някъде — или в градския склад, на който доставя брашно, или в полето да лови пъдпъдъци. Иван Никифорович лежи цял ден на входната площадка; ако денят не е много горещ, обикновено

излага гърба си на слънце и не иска никъде да ходи. Ако му се поиска сутрин, минава из двора, оглежда стопанството и пак отива да си почива. По-рано често пъти се отбиваше при Иван Иванович. Иван Иванович е извънредно изтънчен човек и в почтен разговор никога няма да каже неприлична дума и веднага ще се докачи, ако чуе такова нещо. Иван Никифорович понякога не може да се сдържи; тогава обикновено Иван Иванович става от мястото си и казва: „Стига, стига, Иван Никифорович, излезте по-добре на слънце, вместо да говорите такива богопротивни думи.“ Иван Иванович много се сърди, ако в борша му падне муха: побеснява, тогава и чинията ще хвърли, и стопанинът ще си изпати. Иван Никифорович страшно много обича да се къпе и когато седне до гуша във водата, заповядва да сложат във водата маса и самовар и много обича да пие чай в такава прохлада. Иван Иванович си бръсне брадата два пъти седмично, Иван Никифорович — един път. Иван Иванович е извънредно любопитен. Боже опази, ако почнеш да му разправяш нещо и не го довършиш! Ако ли пък е недоволен от нещо, веднага показва недоволството си. По вида на Иван Никифорович много трудно можеш да познаеш доволен ли е, или сърдит; дори да се зарадва на нещо, пак няма да се издаде. Иван Иванович е малко плах по характер. Напротив, шалварите на Иван Никифорович имат такива широки гънки, че ако ги надуеш, в тях може да се побере целият двор с хамбарите и къщата. Иван Иванович има големи изразителни очи с тютюнев цвят и устата му донякъде прилича на буквата *ижсица*; очите на Иван Никифорович са малки, жълтеникави, съвсем се губят между гъстите вежди и пълните бузи и носът му има вид на зряла слива. Иван Иванович, ако ви гощава с енфие, преди това винаги ще близне с език капачето на табакерата, после ще я чукне с пръст и като я поднесе, ще рече, ако се познавате с него: „Смея ли да ви помоля, господине мой, да бъдете тъй любезен?“ Ако ли пък сте непознат, ще каже: „Смея ли да ви помоля, господине мой, без да имам честта да зная чина ви, името ви и бащиното ви име, да бъдете тъй любезен?“ А пък Иван Никифорович ви дава направо в ръцете кесията с енфието и само ще добави: „Услужете си.“ Както Иван Иванович, така и Иван Никифорович много мразят бълхите; и затова нито Иван Иванович, нито Иван Никифорович никога няма да пропуснат еврейин със стока, без да купят от него бурканчета с мехлем

против тия насекоми, като го наругаят преди това хубавичко задето изповядва еврейската вяра.

Все пак въпреки известни различия както Иван Иванович, така и Иван Никифорович са отлични хора.

---

[1] *Бекеша* — топъл сюртук с кожена яка. ↑

ГЛАВА II

ОТ КОЯТО МОЖЕ ДА СЕ НАУЧИ КАКВО СЕ Е ПОИСКАЛО НА ИВАН ИВАНОВИЧ, ЗА КАКВО СЕ Е ВОДИЛ РАЗГОВОР МЕЖДУ ИВАН ИВАНОВИЧ И ИВАН НИКИФОРОВИЧ И КАК Е ЗАВЪРШИЛ ТОЙ

Една сутрин, беше през юли, Иван Иванович лежеше под навеса. Денят беше горещ, въздухът сух и се преливаше на струи. Иван Иванович бе успял вече да отиде във от града при косачите и в селцето, успял бе да разпита срещнатите селяни и селянки отде са, къде отиват и за какво; изморил се беше много и си полегна да си почине. Легнал вече, той дълго оглеждаше килерите, двора, сайвантите, кокошките, които тичаха из двора, и си мислеше: „Господи Боже мой, какъв стопанин съм аз! Какво ли нямам? Птици, сгради, хамбари, всичко, каквото поискам, препечена ракия с плодове или с билки; в градината круши, сливи; в зеленчуковата градина мак, зеле, грах... Какво ли ми липсва още?... Бих искал да зная какво нямам?“ След като си зададе този дълбокомислен въпрос, Иван Иванович се замисли, а през това време очите му откриха нови предмети, прескочиха през двора на Иван Никифорович и неволно се задържаха на любопитна гледка. Една мършава селянка изнасяше една по една непроветрени дрехи и ги окачваше на опънато въже да се проветряват. След малко един стар мундир с изтъркани маншети протегна във въздуха ръкавите си и прегърна една кадифена блуза, зад тях се подаде дворянски мундир с гербови копчета, с изядена яка, бели кашмирени панталони с петна по тях, които някога се опъваха върху нозете на Иван Никифорович и които сега можеха да се опънат само на пръстите му. След тях скоро други увиснаха във вид на буквата Л. Сетне син казашки бешмет^[1], който Иван Никифорович си беше ушил преди двайсетина години, когато се канеше да постъпи в милицията и си беше пуснал вече мустаци. Най-последно наред с другото се показа една шпага, която приличаше на игла, стърчаща във въздуха. После се завъртяха полите на нещо, подобно на кафтан с тревистозелен цвят, с

медни копчета, големи колкото петак. Иззад полите надникна жилетка, обшита със златен ширит, много изрязана отпред. Жилетката скоро бе затулена от старата фуста на покойната баба на Иван Никифорович с джобове, в които можеше да се сложи по една диня. Всичко това се смесваше и представляваше за Иван Иванович една твърде занимателна гледка, докато лъчите на слънцето, които обхващаха на места някой син или зелен ръкав, червен ревер или част от зелена сърма, или пък играеха по върха на шпагата, правеха от тая гледка нещо необикновено, подобно на оня куклен театър, който пътуващи хаймани разкарват по селцата. Особено когато стълпеният народ гледа цар Ирод със златна корона или Антон, който води козата; зад кукления театър скрибуца цигулка, циганин барабани с пръсти по устните си, а слънцето залязва и свежата хладина на южната нощ неусетно прегръща по-плътно свежите рамене и гърди на пълните селянки. Скоро старата излезе от килера, като пъшкеше и мъкнеше на гърба си старинно седло с окъсани стремена, с изтъркани кожени кобури за пистолетите, с плъстено покривало, някога алено, със златна везба и медни пулове. „Виж каква глупава жена! — помисли си Иван Иванович. — Тя може да измъкне да проветрява и самия Иван Никифорович!“ И наистина Иван Иванович не сбърка напълно в догадката си. След около пет минути се издигнаха памучните шалвари на Иван Никифорович и изпълниха почти половината двор. След това тя изнесе и калпак, и пушка. „Но какво значи това! — помисли си Иван Иванович. — Никога не съм виждал у Иван Никифорович пушка. Какво прави той? Да стреля — не стреля, пък държи пушка! За какво му е тя? А пушката е хубава! Аз отдавна мислех да си купя такава пушка. Много ми се иска да имам тая пушка, обичам да се забавлявам с пушка.“

— Ей, жено, жено! — закрещя Иван Иванович, като я повика с пръст.

Старата се приближи до стобора.

— Какво държиш в ръцете си, бабо?

— Нали виждате, пушка.

— Каква пушка?

— Отде да я знам каква е! Да беше моя, може би щях да зная от какво е направена. Но е господарска.

Иван Иванович стана и почна да разглежда пушката от всички страни и забрави да смърми старата, задето я е окачила да се проветри наред с шпагата.

— Тя, както изглежда, е желязна — продължи старата.

— Хм! Желязна. Защо пък да е желязна? — мислено си каза Иван Иванович. — Ами отдавна ли я има твоят господар?

— Може да е и отдавна.

— Хубавичко нещо! — продължи Иван Иванович. — Ще я измоля от него. За какво му е тя! Или ще му дам нещо за нея. Вкъщи ли е господарят, бабо?

— Вкъщи.

— Какво прави? Лежи ли?

— Лежи.

— Е добре, ще отида при него.

Иван Иванович се облече, взе една чепата пръчка да се брани от кучетата — защото в Миргород по улицата се срещат кучета много повече, отколкото хора — и тръгна.

Макар че дворът на Иван Никифорович беше до двора на Иван Иванович и можеше да се мине от единия в другия през плета, Иван Иванович все пак тръгна по улицата. От тая улица трябваше да се мине в една уличка, която беше толкова тясна, че ако се случеше да се срещнат в нея две талиги с по един кон, не можеха вече да се разминат и оставаха в такова положение, докато не ги уловяха за задните колелета и не ги измъкнеха назад. А пешеходецът се окичваше с цвят от бодлите, които растат от двете страни на стоборите. На тая уличка излизаха от едната страна сайвантът на Иван Иванович, а от другата хамбарът, портата и гълъбарникът на Иван Никифорович. Иван Иванович се доближи до портата, загърмя с мандалото: отвътре се вдигна кучешки лай; но сбирщината кучета скоро се върна назад, махайки с опашки, като видя, че това е познато лице. Иван Иванович мина през двора, по който пъстрееха храненияите собственоръчно от Иван Никифорович индийски гълъби, кори от дини и пъпеши, тук зеленина, тук някое счупено колело или обръч от бъчва, или въргалящо се хлапе в изцапана риза — картина, която живописците обичат! Сянката на окачените дрехи покриваше почти целия двор и го облъхваше с известна прохлада. Жената го посрещна с поклон и като се зазяпа в него, застана на едно място. Пред къщата се издигаше

гиздава площадка с навес на два дъбови стълба — несигурна защита от слънцето, което по това време в Малорусия не обича да се шегува и облива пешеходците с гореща пот от главата до петите. От това можеше да се види колко силно беше желанието на Иван Иванович да добие необходимата вещ, щом се беше решил да излезе по такова време, като изневери дори на постоянния си навик да се разхожда само вечер.

Стаята, в която влезе Иван Иванович, беше съвсем тъмна, защото капациите бяха затворени и слънчевият лъч, който минаваше през една пролука на капака, бе добил цвета на дъгата, падаше върху срещуположната стена и рисуваше по нея пъстър пейзаж от тръстикови покриви, дървета и окачените в двора дрехи, само че всичко с главата надолу. Това придаваше на цялата стая някакъв чуден полумрак.

— Помози Бог! — каза Иван Иванович.

— А! Здравейте, Иван Иванович! — отговори един глас от ъгъла на стаята. Едва тогава Иван Иванович забеляза Иван Никифорович, прострян върху постлания на пода килим. — Извинете, че съм пред вас в натура — Иван Никифорович лежеше без нищо, дори без риза.

— Нищо. Почивате ли си днес, Иван Никифорович?

— Почивах си. Ами вие почивахте ли си, Иван Иванович?

— Почивах си.

— Значи сега ставате?

— Сега да ставам? Какво говорите, Иван Никифорович! Как може да се спи досега! Аз току-що пристигнах от чифлика. Отлични са житата край пътя! Възхитителни! И сеното е такова високо, меко, сочно!

— Горпина! — извика Иван Никифорович. — Донеси на Иван Иванович водка и пирожки със сметана.

— Хубаво време имаме днес.

— Не го хвалете, Иван Иванович. Да го вземе дяволът! Не мога да си намеря място от жега.

— Ето на, пак трябваше да поменете дявола. Ей, Иван Никифорович! Ще си спомняте моите думи, но ще бъде вече късно: има да патите на оня свят за богохулните си думи.

— Че с какво съм ви докачил вас, Иван Иванович? Аз не засегнах нито баща ви, нито майка ви. Не зная с какво съм ви обидил.

— Стига вече, стига, Иван Никифорович!
— Бога ми, не съм ви обидил, Иван Иванович!
— Чудно, че пъдпъдъците все още не се примамват със свирка.
— Каквото искате мислете, само че не съм ви оскърбил с нищо.
— Не зная защо не се примамват — каза Иван Иванович, сякаш не слушаше Иван Никифорович, — дали още времето не им е дошло, само че времето, струва ми се, е такова, каквото трябва.
— Вие казвате, че житата са добри.
— Чудо жита, чудо! — след това настъпи мълчание.
— Вие, гледам, Иван Никифорович, си проветрявате дрехите? — каза най-после Иван Иванович.
— Чудесни дрехи, почти нови, а ги съсипва проклетата жена. Сега ги проветрявам. Сукното е тънко, отлично, обърни го — пак може да се носи.
— Аз харесах там едно нещо, Иван Никифорович.
— Какво?
— Кажете, моля ви се, за какво ви е тая пушка, дето е сложена да се проветря заедно с дрехите! — сега Иван Иванович поднесе енфие.
— Смя ли да ви помоля да си услужите?
— Нищо, вие си услужете! Аз ще смръкна от моето! — при тия думи Иван Никифорович попипа наоколо си и намери кесията. — Ех, че глупава жена, значи тя е окачила и пушката! Хубаво енфие прави евреинът от Сорочинци. Не зная какво слага там, но е такова ароматно! Прилича малко на канупер^[2]. Ето, вземете, подъвчете го малко в устата си. Нали прилича на канупер? Вземете, услужете си!
— Кажете, моля ви се, Иван Никифорович, аз пак ви питам за пушката, какво ще правите с нея? Нали тя не ви трябва?
— Как да не ми трябва? Ще ми се случи да стрелям.
— Опазил ви Господ, Иван Никифорович, че кога ще стреляте? Май след второ пришествие. Вие, доколкото зная, пък и другите помнят, не сте убили още нито една патица, а и природата ви не е така устроена от Бога, че да стреляте. Вие имате важна осанка и фигура. Как тогава ще се мъкнете по блатата, когато оная ваша дреха, която не е винаги прилично да се нарече с името ѝ, се проветрява дори и сега, ами тогава какво ще бъде? Не, вие имате нужда от спокойствие, от почивка. (Иван Иванович, както се спомена по-горе, говореше необикновено живописно, когато трябваше да убеди някого. Как

говореше той! Боже, как говореше!) Да, та вие имате нужда от прилични постъпки. Я слушайте, дайте я на мен!

— Как може! Тая пушка е скъпа. Такива пушки сега никъде няма да намерите. Аз, още като се канех да постъпвам в милицията, я купих от един турчин. А сега как тъй изведнъж да я дам! Как е възможно? Тя е нещо необходимо.

— Че за какво ви е необходима?

— Как за какво? Ами ако разбойници нападнат къщата ми... Как да не ми е необходима. Слава тебе Господи! Сега съм спокоен и не се страхувам от никого. Но защо? Защото зная, че имам в килера си пушка.

— Хубава пушка! Че нейният затвор, Иван Никифорович, е развален.

— Какво от това, че е развален? Може да се поправи. Трябва само да се намаже с конопено масло, за да не ръждясва.

— От вашите думи, Иван Никифорович, съвсем не виждам приятелско разположение към мен. Вие нищо не искате да направите за мен в знак на приятелство.

— Как можете така да говорите, Иван Иванович, че не проявявам към вас никакво приятелство? Как не ви е съвестно? Вашите волове пасат по моите ливади и аз нито веднъж не съм ги затварял. Когато отивате в Полтава, винаги искате от мене кола и нима съм ви отказал някога? Вашите дечурлига прескачат през плета в моя двор и играят с моите кучета — аз нищо не им казвам: нека си играят, само да не пипат нищо! Нека си играят!

— Щом не искате да ми я подарите, тогава нека направим смяна.

— И какво ще ми дадете за нея? — и Иван Никифорович се облакът на ръката той и погледна Иван Иванович.

— Ще ви дам за нея кафявата свиня, същата, която угоих в кочината. Чудесна свиня! Ще видите, ако догодина не ви се опраси.

— Не зная как можете, Иван Иванович, да говорите така. За какво ми е вашата свиня? Да не би на дявола помен да правя с нея?

— Ето на, пак не можахте да минете без дявола! Грехота е, Бога ми, грехота, Иван Никифорович!

— Какво да правя, Иван Иванович, когато вие давате за пушката дявол знае какво: свиня.

— Защо пък тя да е дявол знае какво, Иван Никифорович?

— Как да не е, помислете хубавичко. Това е все пак пушка — нещо известно: а онова, дявол го знае какво е: свиня. Ако не го казахте вие, можех да го сметна като оскърбление към мен.

— Че какво лошо сте забелязали в свинята?

— За какъв наистина ме смятате? Аз за една свиня...

— Седнете, седнете! Няма повече... Нека ви остане вашата пушка, нека изгние и ръждяса цялата, изправена в ъгъла на килера — не искам повече да говоря за нея.

След това настъпи мълчание.

— Казват — започна Иван Иванович, — че трима крале обявили война на нашия цар.

— Да, Пьотр Фьодорович ми разправяше. Но каква е тая война? И за какво е тя?

— Не може да се каже, Иван Никифорович, за какво е. Аз смятам, че кралете искат всички ние да приемем турската вяра.

— Гледай ги, глупаците, какво искали! — продума Иван Никифорович, като повдигна глава.

— Ето на, видяхте ли, и нашият цар им обявил затова война. Не, казва, вие сами приемете Христовата вяра!

— Че какво? Та нашите ще ги набият, Иван Иванович!

— Ще ги набият. Значи не искате да смените пушката, Иван Никифорович.

— Чудя се, Иван Иванович, вие, струва ми се, сте човек, познат с учеността си, а говорите като момче. Как мога да бъда такъв глупак...

— Седнете, седнете. Да оставим пушката! Нека иде по дяволите, няма повече да говоря за нея!...

В това време донесоха закуската. Иван Иванович изпи една чашка и си хапна баничка със сметана:

— Слушайте, Иван Никифорович. Ще ви дам освен свинята два чувала овес, вие нали не сте засели овес. Тая година бездруго ще трябва да купувате овес.

— Бога ми, Иван Иванович, за да говори човек с вас, трябва да има голямо търпение. (Това е още нищо, Иван Иванович пуска и не такива фрази.) Де се е видяло, някой да даде пушка срещу два чувала овес? А бекешата си няма ли да дадете?

— Но вие забравяте, Иван Никифорович, че аз ви давам и свинята отгоре на това.

— Как! Два чувала овес и свиня за една пушка?

— Че малко ли е?

— За една пушка!

— Разбира се, за една пушка.

— Два чувала за една пушка!

— Два чувала, но не празни, а с овес: ами свинята забравихте ли?

— Целунете се с вашата свиня, а ако не искате с нея, тогава с дявола.

— О! Човек само да се закачи с вас! Ще видите: ще ви набодат на оня свят езика с горещи игли за такива богохулни думи. След разговор с вас човек трябва да си измие и лицето, и ръцете и цял да се окади.

— Позволете, Иван Иванович; пушката е нещо благородно, най-любопитна забава, при това и приятно украшение в стаята...

— Вие, Иван Никифорович, се хвалите с вашата пушка като циганин с бял задник — каза Иван Иванович ядосан, защото наистина беше почнал вече да се сърди.

— А пък вие, Иван Иванович, сте същински гъсок.

Ако Иван Никифорович не беше казал тая дума, те щяха да се препират още малко и да се разделят както винаги по приятелски, но сега стана друго. Иван Иванович избухна:

— Какво казахте, Иван Никифорович? — повиши той гласа си.

— Казах, че приличате на гъсок, Иван Иванович!

— Как посмяхте, господине, забравяйки и приличието, и уважението към чина и името на човека, да го обезчестите с такова позорно име?

— Че какво позорно има тук? И какво сте размахали ръце, Иван Иванович?

— Повтарям, как посмяхте, противно на всички приличия, да ме наречете гъсок?

— Плюя на главата ви, Иван Иванович! Какво сте се разкудкудякали така!

Иван Иванович не можеше повече да се владее, устните му трепереха, устата му промени обикновеното положение на ижица и заприлича на О, с очите си така мигаше, че стана страшно. Това се случваше на Иван Иванович извънредно рядко. Трябваше някой силно да го разсърди, за да направи така.

— Щом е тъй, заявявам ви — продума Иван Иванович, — че не искам да зная за вас.

— Голяма работа! Ей Богу, няма да заплача от това! — отговори Иван Никифорович.

Лъжеше, лъжеше, Бога ми, лъжеше! Много го беше яд.

— Кракът ми няма да стъпи във вашата къща.

— Ехе, хе! — каза Иван Никифорович, който от яд не знаеше какво да прави и като никога се изправи на нозе. — Ей, жено, момко! — при тия думи иззад вратата се показах същата мършава селянка и едно ниско момче, което се препъваше в дълъг и широк сюртук. — Вземете Иван Иванович за ръцете и го изведете навън!

— Как! Един дворянин? — извика с чувство на достойнство и негодувание Иван Иванович. — Само посмейте! Приближете се! Аз ще ви унищожа заедно с глупавия ви господар! Врана и кост не ще намери от вас! (Когато душата му биваше потресена, Иван Иванович говореше необикновено силно.)

Цялата група представяше внушителна картина: Иван Никифорович, застанал наред стаята в цялата си красота без никакво украшение! Селянката, със зинала уста и най-безсмислен, изплашен израз на лицето. Иван Иванович с вдигната нагоре ръка, както се изобразяваха римските трибуни! То беше необикновена минута! Великолепна гледка! И за всичко това само един зрител: момчето в преголемия сюртук, което стоеше доста спокойно и чоплеше с пръст носа си.

Най-после Иван Иванович взе калпака си:

— Много хубаво постъпвате, Иван Никифорович! Отлично! Аз ще ви припомня това.

— Вървете си, Иван Иванович, вървете си! И гледайте да не ви срещна, защото ще ви наплескам цялата муцуна, Иван Иванович!

— На, Иван Никифорович! — отговори Иван Иванович, като му показва лакът и тръшна зад себе си вратата, която пискливо изскърца и пак се отвори.

Иван Никифорович се показва на вратата и искаше да добави нещо, но Иван Иванович вече не се обърна и хукна навън от двора.

---

[1] *Бешмет* — топла дреха без ръкави. Б.пр. ↑

[2] *Канупер* — пролетна трева. ↑

ГЛАВА III

КАКВО СТАНА СЛЕД СКАРВАНЕТО НА ИВАН ИВАНОВИЧ С ИВАН НИКИФОРОВИЧ

И тъй двамата почтени мъже, честта и украсата на Миргород, се скараха помежду си! И за какво? За глупост, за гъсок. Не искаха да се срещат, прекъснаха всички връзки, докато по-рано бяха познати като най-неразделни приятели! По-рано Иван Иванович и Иван Никифорович си пращаха всеки ден хора да се питат как са със здравето и често разговаряха от своите балкони и си казваха такива приятни думи, че да ти е драго да ги слушаш. В неделен ден Иван Иванович в бекешата си плътен вълнен плат, а Иван Никифорович в памучен жълто-кафяв казакин отиваха почти подръка на църква. И ако Иван Иванович, който имаше твърде остри очи, пръв забелязваше някоя локва или някоя нечистотия посред улицата, което се случва понякога в Миргород, винаги казваше на Иван Никифорович: „Пазете се, не стъпвайте тук с крак, защото тук е лошо.“ Иван Никифорович от своя страна също даваше най-трогателни доказателства за приятелство и колкото и далече да стоеше от него, винаги му поднасяше кесия с енфие, като казваше: „Услужете си!“ А какви отлични стопанства имат и двамата!... И тия двама приятели... Когато чух за това, останах като поразен от гръм! Дълго не исках да повярвам: Боже праведни! Иван Иванович се скарал с Иван Никифорович! Такива достойни хора! Какво е трайно тогава на тоя свят?

Когато Иван Иванович се върна у дома си, той дълго време беше силно развълнуван. По-рано обикновено ще се отбие преди всичко в конюшната да види дали кобилата яде сено (кобилата на Иван Иванович е светлокестенява с бяло петно на челото; много хубаво конче); после собственоръчно ще нахрани пуйките и прасетата и едва тогава отива в стаите, дето или прави дървени съдове (той много изкусно, като същински стругар знае да прави разни неща от дърво), или чете една книга, печатана от Любия, Гария и Попов (заглавието ѝ Иван Иванович не помни, защото една слугиня отдавна беше скъсала горната част на заглавния лист, за да забавлява детето си), или пък си

почива под навеса. Но сега не се залови нито за едно от постоянните си занятия. А вместо това, като срещна Гапка, почна да хока, че се въртяла без работа, макар че тя носеше булгур за кухнята; хвърли дърво по петела, който се беше доближил до входната площадка за обикновената си дажба, и когато към него се завтече едно изцапано момченце в съдрана ризка и извика: „Татко, татко, дай един сладкиш!“ — той така страшно му се закани и му тропна с нозе, че уплашеното момченце избяга Бог знае къде.

Ала най-после се съвзе и се залови за обикновените си работи. Късно седна да обядва и чак привечер легна да си почине под навеса. Хубавият борш с галушки, сварен от Гапка, беше напълно пропъдил утринната случка. Иван Иванович пак почна с удоволствие да оглежда домакинството си. Най-после спря поглед на съседния двор и си рече: „Днес не съм ходил у Иван Никифорович. Я да отида при него.“ Като рече това, Иван Иванович взе тоягата и калпака си и излезе на улицата, но щом излезе вън от портата, спомни си скарването, плю и се върна назад. Почти същото нещо се случи и в двора на Иван Никифорович. Иван Иванович видя как селянката беше сложила вече крак на плета с намерение да се прехвърли в неговия двор, когато изведнъж се чу гласът на Иван Никифорович: „Назад! Назад! Не трябва!“ Ала на Иван Иванович му стана много мъчно. Напълно беше възможно тия достойни хора още на другия ден да се сдобрят, ако едно особено произшествие в къщата на Иван Никифорович не беше унищожило всяка надежда и не беше наляло масло в готовия да угасне огън на враждата.

У Иван Никифорович същия тоя ден вечерта пристигна Агафия Федосеевна. Агафия Федосеевна не беше нито роднина, нито дори сватя на Иван Никифорович. Тя като че ли съвсем нямаше за какво да идва при него и той самият не ѝ се радваше много и все пак тя го посещаваше и живееше в къщата му по цели седмици, а понякога и повече. Тогава тя вземаше ключовете и поемаше цялата къща в ръцете си. Това беше много неприятно на Иван Никифорович, но за изненада той я слушаше като дете и макар че понякога се опитваше да се препира с нея, Агафия Федосеевна винаги надделяваше.

Да си призная, не разбирам защо е наредено така, че жените ни улавят за носа също тъй изкусно, като че ли хващат дръжката на чайник? Или ръцете им са тъй създадени, или нашите носове не ги

бива за нищо друго. И макар че носът на Иван Никифорович донякъде приличаше на слива, тя все пак го беше хванала за тоя нос и го водеше след себе си като кученце. Той дори неволно променяше в нейно присъствие обикновения си начин на живот: не лежеше толкова дълго на слънце, ако пък лежеше — лежеше не в натура, а винаги обличаше риза и шалвари, макар че Агафия Федосеевна съвсем не искаше това. Тя не обичаше церемониите и когато Иван Никифорович имаше треска, сама го разтриваше с терпентин и оцет от главата до петите. Агафия Федосеевна носеше на главата си шапчица, три брадавици на носа и кафяв халат на жълти цветя. Цялата ѝ снага приличаше на каче и затова талията ѝ можеше да се намери толкова мъчно, колкото е мъчно да видиш носа си без огледало. Крачетата ѝ бяха късички, формираны по подобие на две възглавници. Тя клюкарстваше, ядеше варено цвекло сутрин и много хубаво се караше — и при всички тия разнообразни занятия лицето ѝ нито за минута не променяше израза си, което обикновено могат да правят само жените. Веднага след нейното пристигане всичко тръгна наопаки: „Ти, Иван Никифорович, не се сдобрявай с него и не искай прошка: той иска да те погуби, той е такъв човек! Ти още не го познаваш.“ Шушукаше, шушукаше проклетата жена и направи така, че Иван Никифорович не искаше и да чуе за Иван Иванович.

Всичко доби нов вид: ако съседското куче сбъркваше да влезе в двора, биеха го с каквото завърнат; дечурлигата, които се прехвърляха през стобора, се връщаха с викове, с вдигнати нагоре ризки и с белези от пръчки по гърба. Дори самата селянка, когато Иван Иванович поиска да я попита за нещо, направи едно такова неприлично нещо, че Иван Иванович, като човек извънредно деликатен, плю и само продума: „Каква мерзка, мръсна жена! По-лоша от господаря си!“

Най-после, като връх на всички оскърбления, омразният съсед издигна право срещу него, дето обикновено се минаваше през плета, гъсарник, сякаш с особеното намерение да удвои оскърблението. Тоя отвратителен за Иван Иванович гъсарник беше построен с дяволска бързина: за един ден.

Това възбуди в Иван Иванович злоба и желание за мъст. Ала той с нищо не издаде огорчението си, макар че гъсарникът дори беше завзел част от неговия двор: но сърцето му тупаше толкова силно, че

той с извънредно голяма мъка можеше да запазва това външно спокойствие.

Така прекара деня. Настъпи нощта... О, ако бях живописец, чудесно бих изобразил цялата прелест на нощта! Бих изобразил как спи целият Миргород, как неподвижно го гледат безбройните звезди, как осезаемата тишина се огласява от близкото и далечно лаене на кучетата, как лети край тях влюбеният клисар и се прехвърля през плета с рицарско безстрашие, как белите стени на къщите стават побели от лунната светлина, засенчващите ги дървета — по-тъмни, сянката от дърветата — по-черна, цветята и стихналата трева — по-ароматни, и щурците, немирните рицари на нощта, сговорно запяват от всички страни своите звънки песни. Бих изобразил как в една от тия ниски глинени къщички се мята върху самотното си легло черновежда гражданка с тръпнещи млади гърди и сънува хусарски мустак и шпори, а светлината на месеца се смее по бузите ѝ. Бих изобразил как по белия път се мярка черната сянка на прилепа, който каца по белите комини на къщите... Но едва ли бих могъл да изобразя Иван Иванович, излязъл тая нощ с трион в ръка. Толкова различни чувства бяха изписани по лицето му! Той тихо, тихо се промъкна и се завря под гъсарника. Кучетата на Иван Никифорович още не знаеха нищо за скарването помежду им и затова му позволиха като на стар приятел да се доближи до гъсарника, който цял се крепеше върху четири дъбови стълба. Като се промъкна към най-близкия стълб, той опря триона в него и почна да реже. Шумът на триона го караше всяка минута да се оглежда, но мисълта за оскърблението възвръщаше бодростта му. Първият стълб беше прорязан, Иван Иванович се залови за втория. Очите му горяха и от страх нищо не виждаха. Изведнъж Иван Иванович извика и замря: сторило му се бе, че вижда мъртвец, но скоро се съвзе, като видя, че това беше гъсок, който провираше към него шията си. Иван Иванович плю от негодувание и пак продължи работата си. И вторият стълб бе прорязан: сградата се залюля. Сърцето на Иван Иванович почна тъй страшно да тупти, когато се залови за третия, че на няколко пъти прекъсваше работата си. Повече от половината беше вече прорязана, когато изведнъж неустойчивата сграда се залюля силно... Иван Иванович едва успя да скочи и тя рухна с трясък. Той и се хвърли на тревата, без да има дори смелост да грабне триона, в страшна уплаха се завтече вкъщи и се хвърли на

кревата, без да има дори смелост да погледне през прозореца последиците от страшното си дело. Струваше му се, че целият двор на Иван Никифорович се е събрал: старата жена, Иван Никифорович, момчето в безкрайния сюртук — всички с тояги в ръце, предвождани от Агафия Федосеевна, бяха тръгнали да събарят и да громят къщата му.

Целият ден след това Иван Иванович прекара като в треска. Все му се струваше, че омразният съсед, за да си отмъсти, най-малко ще подпали къщата му. И затова даде нареждане на Гапка всяка минута да преглежда навред, не е ли сложена някъде суха слама. Най-последно, за да изпревари Иван Никифорович, се реши начаса да подаде срещу него тѣжба в миргородския околийски съд. В какво се състоеше тя, това може да се узнае от следната глава.

ГЛАВА IV

ЗА ОНОВА, КОЕТО СЕ СЛУЧИ В КАНЦЕЛАРИЯТА НА МИРГОРОДСКИЯ ОКОЛИЙСКИ СЪД

Чудесен град е Миргород! Какви ли сгради няма в него! И със сламен, и с тръстиков, дори с дървен покрив; надясно улица, наляво улица, навсякъде — прекрасни плетища, по тях се вие хмел, набучени са гърнета, зад тях слънчогледът показва своята слънцевидна глава, алеее се мак, мяркат се дебели тикви... Разкош! Плетищата винаги са окичени с неща, които ги правят още по-живописни: метната фуста или риза, или шалвари. В Миргород няма нито кражба, нито мошеничество и затова всеки простира във каквото му хрумне. Ако се приближите към площада, навярно за известно време ще се спрете да се полюбувате на гледката: там има една локва, необикновена локва. Единствена, каквато ви се е случвало да видите! Заема почти целия площад. Прекрасна локва! Къщите и къщичките, които отдалеч могат да бъдат взети за копи сено, са я заобиколили и се чудят на красотата ѝ. Но според мен няма по-хубаво здание от околийското съдилище. Дъбово ли е то, или брезово, не ме интересува, но то, уважаеми господа, има осем прозореца! Осем прозореца наредени, гледат право към площада и към онова водно пространство, за което вече споменах и което градоначалникът нарича езеро! Само съдилището е боядисано с гранитен цвят, всички останали къщи в Миргород са варосани. Целият му покрив е дървен и дори щеше да бъде боядисан с червена боя, ако приготвеното за това дървено масло не беше изядено от канцеларските чиновници, подправяно с лук — което се случи сякаш нарочно през постите — и покривът си остана небоядисан. На площада излиза входната площадка, по която често тичат кокошки, защото там почти винаги е пръснат булгур или нещо за ядене, впрочем не нарочно, а само поради нехайството на просителите. Зданието е разделено на две половини: в едната е *канцеларията*, а другата е *арестът*. В оная половина, дето е канцеларията, има две чисти варосани стаи: едната, предната, за просители; а в другата — маса, украсена с мастилени петна. Върху нея зеркало^[1], четири дъбови стола

с високи облегалата, до стените сандъци, обковани с желязо, в които се пазеха купищата околийски интриги. Върху един от тия сандъци имаше тогава ботуш, лъснат с вакса. Канцеларската работа беше почнала още от сутринта. Съдията — доста пълен човек, макар и малко по-слаб от Иван Никифорович, с добродушно лице, омазнен халат, с лула и чаша чай — говореше с писаря си. Устните на съдията се намираха под самия му нос и затова носът можеше да смърка от горната устна, колкото му се щеше. Тая устна му служеше вместо табакера, защото енфието, адресирано за носа, почти винаги се посипваше по нея. И тъй, съдията разговаряше с писаря. Една боса слугиня държеше отстрана поднос с чаши.

На края на масата секретарят четеше решението по едно дело, но с такъв еднообразен и тъжен тон, че самият подсъдим би заспал, ако го слушаше. Съдията, не ще съмнение, би направил това пръв, ако не бе влязъл в занимателен разговор.

— Нарочно се мъчех да разбера — каза съдията, като сърбаше чая от изстиналата вече чаша — как става така, че те пеят хубаво. Аз преди около две години имах един много хубав дрозд. И какво мислиш? Изведнъж съвсем се повреди. Почна да пее Бог знае що. Всеки ден ставаше все по-лошо и по-лошо, взе да фъфли, да хърка, просто да го изхвърлиш! А пък причината била съвсем глупава! Ето от какво става това нещо: под гърлото се образува пъпчица, по-малка от грахово зърно. Тая пъпчица трябва само да се прободете с игла. Захар Прокофевич ме научи на това и именно, ако искате, ще ви разкажа по какъв начин: пристигам аз при него...

— Ще заповядате ли, Демян Демянович, да чета друго? — прекъсна го секретарят, който от няколко минути беше свършил четенето.

— Нима го прочетохте вече? Я гледай колко бързо! Аз нищо не чух от него! Къде е то? Дайте го тук да го подпиша. Какво имате друго?

— Делото на казака Букитка за крадената крава.

— Добре! Четете! И тъй, пристигам аз при него... Мога дори да ви разкажа подробно как ме нагости. Към водката имаше пушена риба, необикновена! Да, не като нашата пушена риба, с каквата — тук съдията цъкна с език и се усмихна, а носът му смъркна от постоянната си табакера — каквата ни гощава нашата миргородска бакалница.

Селъодка не ядох, защото нали знаете, от нея имам киселини. Но от хайвера опитах, отличен хайвер! Няма що да се каже, отличен! После пийнах прасковена ракия, наксната с червен кантарион. Имаше и шафранена ракия, но нали знаете, аз шафранена не пия. То, виждате ли, е много хубаво: отначало, както се казва, да раздразниш апетита, а после вече да завършиш... А! Къде се губите... — извика изведнъж съдията, като видя влизация Иван Иванович!

— Помози Бог! Здраве желая! — продума Иван Иванович, като се поклони на всички страни с присъщата само нему учтивост.

Боже мой, как знаеше той да обайва всички с държането си! Такава изтънченост никъде не съм виждал. Той самият много добре знаеше достойнството си и затова гледаше на всеобщата почит като на нещо, което му се дължи. Съдията сам подаде стол на Иван Иванович, носът му смръкна от горната устна всичкото енфие, което у него винаги биваше белег на голямо удоволствие.

— С какво ще заповядате да ви почерпя, Иван Иванович? — попита той. — Не обичате ли чашка чай?

— Не, много благодаря — отговори Иван Иванович, поклони се и седна.

— Направете ми удоволствието, една чашчица — повтори съдията.

— Не, благодаря. Много съм доволен от гостоприемството ви! — отговори Иван Иванович, поклони се и седна.

— Една чашка — повтори съдията.

— Не, не се тревожете, Демян Демянович! — и Иван Иванович се поклони и седна.

— Чашчица?

— Щом толкова настоявате, може една чашчица — продума Иван Иванович и протегна ръка към подноса.

Господи Боже! Каква бездна от изтънченост може да има човек! Не може да се опише какво приятно впечатление правят такива постъпки.

— Ще обичате ли още една чашка?

— Покорно благодаря — отговори Иван Иванович, като сложи върху подноса чашката с дъното нагоре^[2] и се поклони.

— Моля ви се, Иван Иванович!

— Не мога. Много ви благодаря — и Иван Иванович се поклони и седна.

— Иван Иванович! Бъдете ми приятел, една чашчица.

— Не, извънредно много ви благодаря за черпнята — като каза това, Иван Иванович се поклони и седна.

— Само една чашчица! Една чашчица!

Иван Иванович протегна ръка към подноса и взе чашката.

Тю, дявол да го вземе! Къде можеш да срещнеш такъв човек, който да запази така достойнството си!

— Аз, Демян Демянович — каза Иван Иванович, като изпи последната глътка, — съм дошъл при вас по важна работа: подавам тъжба! — и Иван Иванович сложи чашата и извади от джоба си изписан лист гербова хартия. — Тъжба срещу врага ми, срещу заклетия ми враг.

— Срещу кого това?

— Срещу Иван Никифорович Довгочхун.

При тия думи съдията едва не падна от стола си.

— Какво говорите! — продума той и плесна с ръце — Иван Иванович! Вие ли сте това!

— Сами виждате, че съм аз.

— Господ да ви е на помощ, и всички светии! Как! Вие, Иван Иванович, сте станали неприятел на Иван Никифорович! Вашите уста ли казват това? Повторете го пак! Да не би да се е скрил някой зад вас и да говори вместо вас?

— Че какво невероятно има в това? Аз не мога да го гледам, той ми нанесе смъртно оскърбление, оскърби честта ми.

— Просвета троице! Че как сега да уверя майка си! А пък тя, старата, всеки ден, щом се скараме със сестра ми, казва: вие, дечица, живеете помежду си като кучета. Поне да бяхте взели пример от Иван Иванович и Иван Никифорович. Ето това са приятели, същински приятели! Това се казват приятели! Това са достойни хора! На ти сега приятели! Разправете за какво сте се скарали? Как?

— Това е нещо деликатно, Демян Демянович! С думи не може да се разкаже. Заповядайте по-добре да се прочете тъжбата. Ето вземете, от тая страна. Тук е по-прилично.

— Прочетете, Тарас Тихонович! — каза съдията, като се обърна към секретаря.

Тарас Тихонович взе тъжбата и като се осекна по такъв начин, по каквото се секнат всички секретари на околийските съдилища, с два пръста, почна да чете:

Прошение от миргородския дворянин и помещик Иван Иванович, син на Перерепенко; а за съдържанието ѝ следват пунктове:

„1. Познатият на целия град дворянин Иван Никифорович Довгочхун с богопротивните си законопрестъпни деяния, които докарват до омерзение и надминават всяка мярка, през настоящата 1810 година, юли, 7-ми ден, ми причини смъртна обида, отнасяща се както лично до честта ми, така също и за унижение и конфузия на чина ми и името ми. Казаният дворянин, и сам при това с гнусна външност, има характер свадлив и е преизпълнен с разни видове богохулства и ругателни думи!“

Тук секретарят се спря малко, за да се осекне отново, а съдията с благоговение събра ръце и само мислено си казваше: „Какво леко перо! Господи Боже! Как пише той човек!“

Иван Иванович помоли да четат по-нататък и Тарас Тихонович продължи:

Казаният дворянин, Иван Никифорович, син на Довгочхун, когато отидох при него с приятелски предложения, ме нарече публично с оскърбително и позорно за честта ми име, а именно гъсок, когато цялата Миргородска община знае, че никога съвсем не съм бил наричан с името на това гнусно животно и занапред нямам намерение да се наричам. А за доказателство на дворянския ми произход служи това, че в метрическата книга, намираща се в църквата Три светители, е записан както денят на моето раждане, така равномерно и възприетото от мен кръщение. А гъсокът, както е известно на всеки що-годе вещ в науките, не може да бъде записан в метрическата книга, защото гъсокът е не човек, а птица, което е достоверно известно на всеки, даже и на оня, който не е учил в семинария. Но поменатият злокачествен дворянин, бидейки за всичко това известен, ме обруга с тая гнусна дума не за нещо друго, а за да ми нанесе смъртна за моя чин и звание обида.

2. Същият той най-неблагопристоен и неприличен дворянин посегна при това върху моята семейна собственост, получена от родителя ми, който имаше духовно звание, блаженопочившия Иван Онисиев, син на Перерепенко, с това, че противно на всякакви закони

пренесе съвсем срещу моята входна площадка гъсарника, което бе направено не с друго някое намерение, а за да се засили нанесеното ми оскърбление; защото поменатият гъсарник беше дотогава на добро място и беше още доста здрав. Но омерзителното намерение на гореспоменатия дворянин се състоеше само в това, да ме направи свидетел на неприлични произшествия, защото е известно, че всеки човек няма да отиде за прилична работа в курника, още по-малко в гъсарника. При това противозаконно действие двете предни подпори заграбиха от моята собствена земя, получена от мен още приживе от родителя ми, блаженопочившия Иван Онисиев, син на Перерепенко, която земя започва от хамбара и отива по права линия до самото онова място, дето жените мият гърнетата.

3. Гореописаният дворянин, на когото самото име и фамилия внушава всякакво омерзение, храни в душата си злонамереност да ме подпали в собствения ми дом. Несъмнените белези за което личат от следното: 1) Казаният злокачествен дворянин започна често да излиза от стаите си, което по-рано никога не вършеше поради мързела си и гнусното затлъстяване на тялото си; 2) В слугинската му стая, долепена към самия стобор, който огражда моята собствена, получена от покойния ми родител, блаженопочившия Иван Онисиев, син на Перерепенко, земя, всекидневно и необикновено продължително свети, което е вече явно доказателство за казаното, защото досега поради алчното му скъперничество винаги не само лоената свещ, но дори и газеничето биваха угасвани.

И ето защо аз моля поменатият дворянин Иван Никифорович, син на Довгочхун, като виновен в подпалвачество, в оскърбление на моя чин, име и фамилия и в грабителско присвояване на собственост, а най-вече в подлост и осъдително прибавяне на названието гъсок към моето фамилно име, да бъде осъден на глоба, заплащане на вреди и загуби и самият той като нарушител да се окове във вериги и окован да се изпрати в градската тъмница и по тая моя тъжба решението да се вземе незабавно и безусловно. Писал и съчинил дворянинът, миргородският помещик Иван Иванов, син на Перерепенко.

След прочитането на прощението съдията се доближи до Иван Иванович, улови го за копчето и почна да му говори почти по следния начин: „Какво вършите, Иван Иванович? Бойте се от Бога! Захвърлете

тъжбата, нека пропадне! Дявол да го вземе! Вземете по-добре Иван Никифорович за ръка, целунете се и купете сантуринско или никополско или просто направете пунш и ме викнете! Ще си пийнем заедно и всичко ще забравим!“

— Не, Демян Демянович! Работата не е такава — каза Иван Иванович с важност, която винаги толкова му отиваше. — Работата не е такава, че да може да се реши с полюбовна спогодба. Прощавайте, прощавайте и вие, господа! — продължи той все тъй важно, като се обърна към всички. — Надявам се, че моята тъжба ще има надлежното действие — и излезе, като остави в изненада цялата канцелария.

Съдията седеше, без дума да продума. Секретарят смъркаше енфие, писарите обърнаха счупеното шише, което служеше вместо мастилница, и сам съдията в своята разсеяност размазваше с пръст по масата мастилената локва.

— Какво ще кажете на това, Дорофей Трофимович? — каза съдията, като се обърна след известно мълчание към писаря.

— Нищо няма да кажа — отговори писарят.

— Какви работи стават! — продължи съдията.

Едва изрече той това, вратата изпраща и предната половина на Иван Никифорович се стовари в канцеларията. Останалата още стоеше в коридора. Появата на Иван Никифорович, и при това в съдилището, се стори тъй необикновена, че съдията извика, секретарят прекъсна четенето си. Един писар в шаечно подобие на полуфрак взе в устни перото, друг глътна една муха. Дори инвалидът, изпълняващ длъжността разсилен и пазач, който дотогава стоеше до вратата и се почесваше под мръсната си рубашка с нашивки на рамото, дори и тоя инвалид зина и настъпи някого по крака.

— Какво ви носи насам! Защо, за какво? Как сте със здравето, Иван Никифорович?

Но Иван Никифорович беше ни жив, ни умрял, защото се бе заклешил във вратата и не можеше да мръдне нито напред, нито назад. Напразно съдията викаше към коридора, дано някой от намиращите се там да изтика Иван Никифорович в канцеларията. В коридора се намираще само една бабичка-просителка, която въпреки всички усилия на костеливите си ръце нищо не можа да направи. Тогава един от канцеларистите — с дебели устни, с широки рамене, с месест нос, с очи, гледащи накриво и пияно, с изподрани лакти — се приближи към

предната половина на Иван Никифорович, кръстоса двете му ръце като на дете и смигна на стария инвалид, който опря коляно в корема на Иван Никифорович, и въпреки жалните му пъшкания той бе изтласкан в коридора. Тогава махнаха резетата и отвориха другата половина на вратата, при което канцеларският чиновник и неговият помощник инвалидът в задружните си усилия разпространиха с дишането на устата си такава силна миризма, че канцеларията за някое време се превърна на кръчма.

— Не ви ли нараниха, Иван Никифорович? Аз ще кажа на майка си, тя ще ви прати лекарство, с което само ще си натъркате кръста и гърба и всичко ще мине.

Но Иван Никифорович се строполи на един стол и освен продължителни охкания нищо не можа да издума. Най-после със слаб, едва чуван от умора глас продума: „Не обичате ли?“ И като извади от джоба си кесията, добави: „Вземете, услугете си!“

— Много ми е драго да ви видя — отговори съдията, — но все не мога да си представя какво ви е накарало да предприемете този труд и да ни направите такава приятна изненада.

— С молба... — това само можа да продума Иван Никифорович.

— С молба? С каква молба?

— С тъжба... — тук задухата предизвика дълга пауза: — С тъжба срещу мошеника... Иван Иванович Перерепенко.

— Господи, вие ли! Такива редки приятели! Тъжба срещу такъв добродетелен човек!...

— Той е самият сатана! — продума отсечено Иван Никифорович. Съдията се прекръсти.

— Вземете прощението, прочетете го.

— Няма що, прочетете го, Тарас Тихонович — каза съдията, обръщайки се с недоволен вид към секретаря и носът му, без да ще, смръкна от горната устна, което по-рано правеше само от голямо удоволствие.

Това своеволие на носа причини на съдията още по-голям яд. Той извади кърпичката си и измете от горната устна всичкото енфие, за да накаже неговата дързост.

Секретарят, след като направи обикновеното си встъпление, което правеше винаги, преди да почне да чете, тоест без помощта на носна кърпа, почна по следния начин:

Миргородският дворянин Иван Никифорович, син на Довгочхун, умолява, а за какво, следват точките:

1. Поради омразната си злоба и явно недоброжелателство наричащият се дворянин Иван Иванович, син на Перерепенко, ми прави всякакви пакости, вреди и други ехидненски и докарващи в ужас постъпки и вчера по пладне като разбойник и крадец, с брадви, триони, длета и други шлосерски оръдия се е вмъкнал в моя двор и в намиращия се там мой собствен гъсарник. Собственоръчно и по позорен начин го насякъл. За което от своя страна аз не съм давал никакви причини за такава противозаконна и разбойническа постъпка.

2. Казаният дворянин Перерепенко замисля посегателство върху самия ми живот и като пазеше до 7 число миналия месец в тайна това си намерение, дойде при мене и почна по приятелски и хитър начин да ме моли да му дам пушката, която се намираще в моята стая, и ми предлагаше за нея с присъщото му скъперничество много негодни вещи, като например една кафява свиня и две крини овес. Но предугаждайки още тогава престъпното му намерение, аз по всякакъв начин гледах да го отклоня от същото, но поменатият мошеник и подлец Иван Иванов, син на Перерепенко, ме изруга по селяшки начин и оттогава храни към мен непримирима вражда. При това същият често споменаван бесен дворянин и разбойник Иван Иванович, син на Перерепенко, е и от твърде срамен произход: неговата сестра беше позната на целия свят уличница и избяга със стрелковата рота, която квартируваше преди пет години в Миргород, а мъжа си тя записа в селското съсловие. Баща му и майка му също бяха извънредно беззаконни хора и двамата бяха невъобразими пияници. А споменатият дворянин и разбойник Перерепенко със скотоподобните си и достойни за порицание постъпки надмина всичките си роднини и под вид на благочестие върши най-съблазнителни дела. Не спазва постите, защото в навечерието на коледните пости тоя богоотстъпник купи овен и на другия ден заповяда на своята беззаконна слугиня Гапка да го заколи, като одумваше, че уж тъкмо по това време му трябвало лой за кандила и свещи.

Поради което моля казаният дворянин да бъде окован във вериги като разбойник, светотатец, мошеник, вече уличен в кражба и грабителство, и да бъде пратен в тъмница или в държавния затвор и

там вече по усмотрение, след като бъде лишен от чинове и дворянство, да бъде набит с тояга и в случай на необходимост заточен в Сибир на каторга, да му се заповяда да плати вреди и загуби и по тая моя тъжба да се вземе решение. На тая тъжба се подписва миргородският дворянин Иван Никифорович, син на Довгочхун.

Щом секретарят свърши четенето, Иван Никифорович взе калпака си и се поклони с намерение да си ходи.

— Че къде отивате, Иван Никифорович — каза подире му съдията. — Постояйте малко! Пийте чай! Оришко! Какво стоиш, глупаво момиче, и си намигаш с писарите! Върви донеси чай!

Но Иван Никифорович, уплашен, че се е отдалечил толкова много от къщата си и е издържал такава опасна карантина, успя вече да се измъкне през вратата и продума: „Не се тревожете, аз на драго сърце...“ И затвори зад себе си вратата, като остави смаяна цялата канцелария.

Нямаше какво да се прави. Двете прошения бяха приети и работата щеше да вземе доста сериозен характер, но едно непредвидено обстоятелство я направи още по-интересна. Когато съдията излезе от канцеларията, придружен от писаря и секретаря, а останалите чиновници нареждаха в един чувал донесените от просителите кокошки, яйца, порязници, баници, бял хляб и други работи, една кафява свиня се втурна в стаята и за изненада на присъстващите не грабна баницата или коричка хляб, а прощението на Иван Никифорович, което бе сложено на края на масата с увиснали надолу листа. Като грабна хартията, кафявата свиня избяга тъй бързо, че нито един от канцеларските чиновници не можа да я стигне въпреки изпратените по нея линейки и мастилници.

Това извънредно произшествие предизвика страшна суматоха, защото от тъжбата не бе направен още препис дори. Съдията, неговият секретар и писарят дълго обсъждаха това нечувано обстоятелство; най-после бе решено да напишат по тоя въпрос донесение до градоначалника, тъй като следствието по тая работа се падаше повече на гражданската полиция. Донесението под № 389 бе пратено още същия ден и по тоя повод произлезе едно доста любопитно обяснение, за което читателите могат да научат от следващата глава.

[1] *Зерцало* — триъгълна призма с двуглав орел, по стените на която са залепени текстовете на указите на Петър I за държавните учреждения. ↑

[2] Знак, че не му се пие повече. ↑

ГЛАВА V

В КОЯТО СЕ ИЗЛАГА СЪВЕЩАНИЕТО НА ДВЕТЕ ПОЧЕТНИ В МИРГОРОД ОСОБИ

Иван Иванович тъкмо се бе справил с домашната си работа и бе излязъл, както обикновено, да полежи под навеса, когато за неописуема своя изненада видя, че на вратнята нещо се червене. Това бе червеният градоначалнически маншет, който също така, както и яката, беше добил политура и по краищата се превръщаше в лакирана кожа. Иван Иванович си помисли: „Не е лошо, че Пьотр Фьодорович е дошъл да поприказваме“, но много се изненада, като видя, че градоначалникът върви извънредно бързо и размахва ръце, което обикновено му се случваше съвсем рядко. Върху мундира на градоначалника бяха пришити осем копчета, деветото — както се бе откъснало през време на процесията при осветяването на храма преди две години — и досега десетниците не могат да го намерят, макар че градоначалникът при всекидневните рапорти, които му правят кварталните надзиратели, винаги пита дали е намерено копчето. Тия осем копчета бяха пришити по оня начин, по който жените садят боб: едно надясно, друго наляво. Левият му крак беше прострелян през последната война и затова градоначалникът накуцваше и го отхвърляше настрана толкоз далеч, че унищожаваше почти целия труд на десния крак. Колкото по-бързо действаше градоначалникът със своята пехота, толкова по-бавно напредваше тя. И затова, докато той стигна до навеса, Иван Иванович имаше доста време да се губи в догадки, защо градоначалникът размахва тъй бързо ръце. Това го заинтересува особено, защото работата изглеждаше необикновено важна, защото градоначалникът беше дори с новата си шпага. „Здравейте, Пьотр Фьодорович!“ — извика Иван Иванович, който, както се каза вече, беше твърде любопитен и никак не можеше да сдържи нетърпението си, като гледаше как градоначалникът атакува стъпалата на входната площадка, но все още не вдига очи нагоре и се кара с пехотата си, която по никакъв начин не може от един път да се изкачи на стъпалото.

— Добър ден желая на любезния си приятел и благодетел Иван Иванович! — отговори градоначалникът.

— Заповядайте, седнете. Вие, както виждам, сте се изморили, защото раненият крак ви пречи...

— Моят крак! — извика градоначалникът, като хвърли към Иван Иванович един от ония погледи, каквито великанът хвърля към пигмея, ученият педант към учителя по танци. При това той протегна крака си и тупна с него по пода. Ала тая храброст му струва скъпо, защото целият му корпус залитна и носът му клъвна перилата; но мъдрият пазител на реда, за да не се издаде, веднага се съвзе и бръкна в джоба си, сякаш за да извади табакерата си. — Ще доложя на всички за себе си, любезни приятелю и благодетелю Иван Иванович, че в своя живот съм правил не само такива походи. Да, сериозно, правил съм. Например през кампанията в 1807 година... Ах, ще ви разправа по какъв начин се прехвърлих през стобора, за да отида при една хубавичка немкиня! — при това градоначалникът зажумя с едното око и дяволски хитро се усмихна.

— Ами къде сте ходили днес? — попита Иван Иванович, който искаше да прекъсне градоначалника и да го насочи по-скоро към причината на посещението му. Много му се искаше да попита какво смята да му съобщи градоначалникът, но тънкото познаване на висшето общество му показваше цялото неприличие на такъв въпрос и Иван Иванович трябваше да се сдържа и да чака разгадката, а сърцето му в това време биеше с необикновена сила.

— Позволете да ви разкажа де съм бил — отговори градоначалникът. — Преди всичко нека ви доложя, че днес времето е отлично...

При последните думи Иван Иванович едва ли не умря.

— Но позволете — продължи градоначалникът, — дошъл съм днес при вас по една твърде важна работа.

Сега лицето на градоначалника и осанката му добиха същия загрижен вид, с който той превземаше с пристъп входната площадка. Иван Иванович се съживи и затрепера като в треска, без да се забави по навик да зададе въпроса:

— Че каква е тая важна работа? Нима е важна?

— Ето, благоволете да видите. Преди всичко ще се осмеля да ви доложя, любезни приятелю и благодетелю Иван Иванович, че вие... от

моя страна, аз, благоволете да видите, нищо не искам, но предписанията на правителството, предписанията на правителството налагат това: вие сте нарушили реда на благоприличието!

— Какво говорите, Пьотр Фьодорович? Нищо не разбирам.

— Моля ви се, Иван Иванович! Как тъй нищо не разбирате? Вашето собствено животно е отмъкнало един твърде важен държавен документ, а вие казвате след това, че нищо не разбирате!

— Какво животно?

— С ваше позволение казано, собствената ви кафява свиня.

— Ами аз какво съм виновен? Защо пазачът на съда отваря вратата?

— Но, Иван Иванович, ваше собствено животно, значи вие сте виновен.

— Много ви благодаря, задето ме сравнявате със свиня.

— Виж, такова нещо не съм казал, Иван Иванович! Бога ми, не съм казал! Благоволете да разсъдите по чиста съвест самичък. Вие, не ще съмнение, знаете, че съгласно съображенията на началството забранено е на нечистите животни да се разхождат из града, а още повече из главните градски улици. Съгласете се сам, че това е нещо забранено.

— Бог знае какво говорите! Голяма работа, че свинята излязла на улицата!

— Позволете да ви доложя, позволете, позволете, Иван Иванович, това е съвсем невъзможно. Няма що да се прави! Началството иска — ние трябва да се подчиняваме. Не отричам, понякога излизат на улицата кокошки и гъски, забележете: кокошки и гъски, но свине и пръчове още миналата година съм предписал да не се пускат на публичните площади. Кое то предписание още тогава заповядах да се прочете на глас в събранието пред целия народ.

— Не, Пьотр Фьодорович, в тая работа не виждам нищо друго, освен това че по всякакъв начин гледате да ме оскърбявате.

— Виж, тъкмо това не можете да кажете, любезни приятелю и благодетелю, че съм бил гледал да ви оскърбявам. Спомнете си сам: аз не ви казах нито дума миналата година, когато издигнахте покрива си с цял аршин по-високо от установената мярка. Напротив, престорих се, че съвсем не съм го забелязал. Повярвайте, любезни приятелю, и сега съвсем, тъй да се рече... но моят дълг, с една дума службата налага да

следя за чистотата. Помислете сам, когато изведнъж на главната улица...

— Хубави са вашите главни улици! Там всяка жена може да изхвърли онова, което не ѝ трябва.

— Позволете да ви доложа, Иван Иванович, че вие сам ме оскърбявате! Наистина това се случва понякога, но повече пъти само край стобора, сайвантите или килерите, но на главната улица, на площада да се изтърси една прасна свиня, то е такова нещо...

— Че какво от това, Пьотр Фьодорович! Нали свинята е Божие създание.

— Съгласен съм! Цял свят знае, че вие сте човек учен, познавате науките и разни други предмети. Разбира се, аз не съм се обучавал на никакви науки: на скорописно писмо почнах да се уча на трийсетата година от живота си. Защото аз, както ви е известно, съм се издигнал от редник.

— Хм! — каза Иван Иванович.

— Да — продължи градоначалникът: — в 1801 година се намирах в 42-и стрелкови полк в 4-а рота като поручик. Ротен командир ни беше, ако знаете, капитан Еремеев — при това градоначалникът пъкна пръстите си в табакерата, която Иван Иванович държеше отворена, и мачкаше енфието.

Иван Иванович отговори:

— Хм!

— Но мой дълг е — продължи градоначалникът — да се подчинявам на исканията на правителството. Знаете ли, Иван Иванович, че оня, който открадне от съда държавен документ, се подвежда като за всяко друго престъпление под углавна отговорност.

— Толкова добре зная, че ако искате, ще науча и вас. Така се казва за хората, ако вие например бяхте откраднал някой документ, но свинята е животно, Божие създание!

— Всичко това е така, но законът казва: виновният в открадане... моля ви да се вслушате внимателно: виновният! Тук не се споменава нито родът, нито полът, нито званието, значи и животното може да бъде виновно. Ваша воля, но животното преди произнасянето на присъдата за наказание трябва да бъде представено в полицията като нарушител на реда.

— Не, Пьотр Фьодорович! — възрази хладнокръвно Иван Иванович. — Това няма да го бъде!

— Както обичате, само че аз трябва да изпълнявам предписанията на началството.

— Защо ме плашите? Нима искате да изпратите безръкия войник да я вземе? Аз ще заповядам на слугинята да го изгони с ръжена. Ще му счупят и другата ръка.

— Не смея да се препирам с вас. В такъв случай, щом не искате да я представите в полицията, използвайте я, както обичате. Заколете я, когато желаете, за Коледа, и направете от нея пушено или така я изяжте. Само бих ви помолил, ако направите наденички, пратете ми малко от ония, които вашата Гапка тъй изкусно прави от свинска кръв и сланина. Моята Аграфена Трофимовна много ги обича.

— Малко наденички, разбира се, ще ви пратя.

— Много ще ви бъда благодарен, любезни приятелю и благодетелю. Сега позволете ми да ви кажа още една дума: натоварен съм както от съдията, така и от всички наши познати, тъй да се рече, да ви сдобря с вашия приятел Иван Никифорович.

— Как! С тоя невежа! Да се сдобря с тоя грубиян! Никога! Това няма да го бъде! — Иван Иванович беше в извънредно решително състояние.

— Както обичате — отговори градоначалникът, като почерпи двете си ноздри с енфие. — Аз сам не смея да ви съветвам, но позволете да ви доложя, ето на, вие сега сте скарани, а като се сдобрите...

Но Иван Иванович почна да говори за лов на пъдпъдъци, което обикновено ставаше, когато искаше да промени разговора.

И тъй градоначалникът трябваше да си отиде, без да постигне някакъв успех.

ГЛАВА VI

ОТ КОЯТО ЧИТАТЕЛЯТ МОЖЕ ДА НАУЧИ ВСИЧКО ОНОВА, КОЕТО ТЯ СЪДЪРЖА

Колкото и да се мъчеха в съда да скрият работата, още на другия ден целият Миргород научи, че свинята на Иван Иванович откъснала тъжбата на Иван Никифорович. Самият градоначалник пръв бе слисан и издаде работата. Когато на Иван Никифорович съобщиха за станалото, той нищо не рече, а само попита: не беше ли кафявата?

Но Агафия Федосеевна, която беше свидетел на това нещо, почна пак да додява на Иван Никифорович:

— Какво правиш, Иван Никифорович? Хората ще ти се смеят като на глупак, ако не предприемеш нещо! Какъв дворянин ще бъдеш след това! Ти ще бъдеш по-долен от жената, дето продава сладкишите, които толкова обичаш — и го предума, проклетницата!

Намери отнякъде едно човече на средна възраст, мургаво, с петна по цялото лице, в тъмносин сюртук с кръпки на лактите, същинска канцеларска мастилница! Мажеше ботушите си с катран, носеше по три пера зад ухото и вързано с връвчица за копчето шишенце вместо мастилница; изяждаше наведнъж девет баници, а десетата слагаше в джоба си и запълваше един лист гербова хартия с толкова всевъзможни доноси, че никой читател не можеше да ги прочете докрай, без да прекъсва четенето от кашлица и кихане. Това дребно подобие на човек се рови, дрема над книгите, писа и най-последно скалъпи следната молба:

ДО МИРГОРОДСКИЯ ОКОЛИЙСКИ СЪД ОТ ДВОРЯНИНА ИВАН НИКИФОРОВИЧ, СИН
НА ДОВГОЧХУН.

Вследствие на онова прошение, подадено от мен, Иван Никифорович, син на Довгочхун, което следваше да бъде разгледано съвкупно с онова на дворянина Иван Иванов, син на Перерепенко, за което и самото околийско миргородско съдилище съдействаха да бъде потулено. И

същото онова нахално своеволие на кафявата свиня, бидейки пазено в тайна и вече дочуто от странични хора. Понеже казаното допускане и потуляне като злоумишлено подлежи неотклонно на съда; защото казаната свиня е животно глупаво и толкова повече способно към кражба на хартия. От което очевидно следва, че често споменаваната свиня бездруго е била подучена на това от самия противник, наричащ се дворянин, Иван Иванов, син на Перерепенко, вече уличен в разбойничество, покушение върху живота ми и светотатство. Но казаното миргородско съдилище с присъщото му лицеприятие е изявило тайното съгласие на своята особа, без каквото съгласие казаната свиня по никой начин не би могла да бъде допусната до задигане на прошениято: защото миргородското околийско съдилище е достатъчно снабдено откъм прислуга, за целта е достатъчно да се спомене само войникът, пребиваващ във всяко време в канцеларията, който, макар и да е само с едно око и да има малко повредена ръка, но за да изгони свинята и да удари с тояга, има твърде съразмерни способности. От което достоверно се вижда съучастието на казаното миргородско съдилище и безспорната подялба на чифутската от това печалба, извършена по взаимност. Същият горепоменат разбойник и дворянин Иван Иванов, син на Перерепенко, мошенически се укривал. Поради което аз, дворянинът Иван Никифорович, син на Довгочхун, довеждам на казаното околийско съдилище за надлежно всезнание, ако от поменатата кафява свиня или от споразумелия се с нея дворянин Перерепенко не бъде изискана означената молба и не се вземе по нея решение по справедливост и в моя полза, то аз, дворянинът Иван Никифорович, син на Довгочхун, смятам за това противозаконно потуляне от страна на казаното съдилище да подам жалба до Палатата с надлежно по реда си пренасяне на делото.

Дворянин от Миргородската околия Иван
Никифорович, син на Довгочхун.

Тая молба има въздействие: съдията беше човек страхлив, каквито обикновено са всички добри хора. Той се обърна към секретаря. Но секретарят пусна през устните си едно басово „хм“ и показа на лицето си оня равнодушен и дяволски двусмислен израз, който взема само сатаната, когато вижда в нозете си тичащата към него жертва. Оставаше едно средство: да се сдобрят двамата приятели. Но как да се пристъпи към него, когато всички опити преди това бяха неуспешни? Решиха още веднъж да се опитат, но Иван Иванович направо заяви, че не иска и дори много се разсърди. Иван Никифорович вместо отговор се обърна гърбом и не продума нито дума. Тогава процесът тръгна с необикновена бързина, с която обикновено толкова се славят съдилищата. Тъжбата бе заведена, вписана, сложен ѝ беше номер, пришиха я, разписаха се в един и същ ден, и сложиха делото в шкафа, дето то лежа, лежа, лежа година, втора, трета. Множество годеници бяха успели да се омъжат, в Миргород пробиха нова улица, на съдията паднаха един кътник и два странични зъба, из двора на Иван Иванович тичаха повече дечурлига, отколкото по-рано: отде се бяха взели, един Бог знае! Иван Никифорович за урок на Иван Иванович построи нов гъсарник, макар и малко по-далеч от предишния, и съвсем се ограда от Иван Иванович, така че тия достойни хора почти никога не се виждаха един друг — и делото все още лежеше в най-добър ред в шкафа, който бе станал мраморен от мастилени петна.

През това време стана нещо извънредно важно за целия Миргород.

Градоначалникът даваше прием! Има ли четки и бои, за да изобрази разнообразието на приема и великолепното пиршество! Вземете един часовник, отворете го и погледнете какво става там: страшна суматоха, нали. Представете си сега, че почти толкова, ако не и повече колела имаше сред двора на градоначалника. Какви ли брички и коли нямаше там! Една с широка задница и тясна предница; друга — с тясна задница и широка предница. Една беше и бричка, и талига едновременно, друга — нито бричка, нито талига, някоя приличаше на огромна копа сено или на дебела търговка, друга на разчорлен евреин или на скелет, ненапълно още освободен от кожата си, една в профил приличаше съвсем на лула с чибук: друга на нищо не приличаше и представляваше някакво чудновато същество, съвсем грозно и

извънредно фантастично. Измежду тоя хаос от колела и капри се издигаше подобие на карета със стаен прозорец, кръстосан с дебели рамки. Кочияшите в сиви чекмени, свитки и сиви селски дрехи, с агнешки калпаци и разнокалибрени фуражки, с лули в ръце, разхождаха из двора разпрегнати коне. Какъв прием даваше градоначалникът! Позволете да изброя всички, които бяха там: Тарас Тарасович, Евпл Акинфович, Евтихий Евтихиевич, Иван Иванович, не оня Иван Иванович, а друг, Сава Гаврилович, нашият Иван Иванович, Елефтерий Елефтериевич, Макар Назаревич, Фома Григориевич... Не мога повече! Нямам сили! Ръката ми се изморява да пиша! А колко дами имаше! Мургави и белолики, дълги и късички, дебели като Иван Никифорович и такива тънки, че сякаш човек можеше да ги скрие в ножницата на градоначалниковата шпага! Колко рокли! Червени, жълти, кафяви, зелени, сини, нови, обърнати, прекроени, кърпи, панделки, чанти! Прощавайте, бедни очи! За нищо няма да ви бива след тая гледка. А каква дълга маса бе сложена! А как се разприказваха всички — какъв шум вдигнаха! Къде може да се мери с това мелницата със своите камъни, колела, назъбено колело, хавани! Не мога да ви кажа сигурно за какво говореха, но трябва да се предполага, че за много приятни и полезни работи, като например: за времето, за кучетата, за пшеницата, за шапчиците, за жребците. Най-после Иван Иванович, не оня Иван Иванович, а другият, който е с едно око, каза:

— Много ми е чудно, че дясното ми око (едноокият Иван Иванович винаги говореше за себе си иронично) не вижда Иван Никифорович, господин Довгочхун.

— Не искаше да дойде! — каза градоначалникът.

— Как така!

— Ето вече, слава Богу, две години, откак са се скарали помежду си, тоест Иван Иванович с Иван Никифорович, и където е единият, там другият за нищо на света няма да отиде!

— Какво думате! — и едноокият Иван Иванович погледна нагоре и събра ръцете си. — Значи сега, щом и хората с две очи не живеят в мир, как мога аз, едноокият, да живея в мир.

При тия думи всички гръмко се засмяха. Всички много обичаха едноокия Иван Иванович, задето пускаше шеги съвсем по днешен вкус; дори високият мършав човек с вълнен сюртук и с мушамичка на носа си, който дотогава седеше в ъгъла и нито веднъж не промени

движението на лицето си — даже когато в носа му влезе, както летеше, муха, — същият тоя господин стана от мястото си и се приближи към тълпата, която бе заобиколила едноокия Иван Иванович.

— Слушайте — каза едноокият Иван Иванович, когато видя, че го беше заобиколило доста голямо общество. — Слушайте, вместо да се заглеждате в едното ми око, хайде да сдобрим двамата наши приятели! Сега Иван Иванович говори с жените и момичетата, да пратим скришом да повикат Иван Никифорович и да ги съберем заедно.

Всички единодушно приеха предложението на Иван Иванович и решиха веднага да пратят човек къщи при Иван Никифорович да го помоли на всяка цена да дойде на вечеря у градоначалника. Но важният въпрос: кому да се възложи това важно поръчение, постави всички в недоумение. Дълго се препираха кой е по-способен и по-изкусен по дипломатическата част, най-после всички единодушно решиха да възложат това на Антон Прокофевич Голопуз. Но по-преди трябва да запознаем донякъде читателя с това забележително лице. Антон Прокофевич беше съвсем добродетелен човек в пълното значение на тази дума: даде ли му някой от почетните хора в Миргород кърпа за шия или долни дрехи — той благодари, чукне ли го някой леко по носа, той и тогава благодари. Ако го питаха: Антон Прокофевич, защо сюртукът ви е кафяв, а ръкавите му яносини? — той винаги отговаряше: „А пък вие и такъв нямате! Почакайте, като се поизтърка малко, ще стане целият еднакъв!“ И наистина: яносиньото сукно от въздействието на слънцето бе почнало да става кафяво и сега напълно отговаряше на цвета на сюртука, но ето кое е чудното, Антон Прокофевич има навика да носи сукнени дрехи лятно време, а памучни зиме. Антон Прокофевич няма своя къща. По-рано имаше накрай града, но я продаде и с получените пари купи тройка дорести коне и малка бричка, с която обикаляше у помещиците да им гостува. Но тъй като конете искаха много грижи и при това трябваха пари за овес, Антон Прокофевич ги размени срещу една цигулка и една слугиня, като взе и прибавка — горница една банкнота от двайсет и пет рубли. После Антон Прокофевич продаде цигулката, а слугинята смени за кожена кесия, извезана със злато. И сега той има такава кесия, каквато никой няма. Заради тая наслада не може вече да обикаля селата, а трябва да стои в града и да нощува в разни къщи, особено на ония

дворяни, които изпитваха удоволствие да го чукат по носа. Антон Прокофевич обича да си хапне, играе добре на дурак и на мелничар; подчинението винаги е било негова стихия и затова взе калпака и бастуна и веднага тръгна. Но по пътя почна да разсъждава по какъв начин да накара Иван Никифорович да дойде на приема. Малко упоритият нрав на тоя все пак достоен човек правеше неговата мисия почти невъзможна. Пък и как наистина ще се реши да дойде, когато да стане дори от леглото му струваше голям труд? Но да речем, че ще стане, къде ще отиде, там, дето той без съмнение знае, че се намира непримиримият му враг? Колкото повече Антон Прокофевич обмисляше, толкова повече пречки виждаше. Денят беше задушен, слънцето пареше, пот като река течеше от него. Макар че го чукаха по носа, Антон Прокофевич беше доста хитър човек за много работи. Само в размяната не беше много щастлив, иначе знаеше кога трябва да се престори на глупав и понякога можеше да излезе съобразителен в такива обстоятелства и случаи, в които и умният рядко може да намери изход. Докато неговият съобразителен ум измисляше средство как да убеди Иван Никифорович и вече храбро вървеше срещу всичко, едно неочаквано обстоятелство го смути донякъде. Не е зле при това да се съобщи на читателя, че Антон Прокофевич имаше панталони с такова чудновато свойство, че когато ги обуваше, кучетата винаги го хапеха по прасците. И като че ли за беда този ден бе обул именно тези панталони. И затова тъкмо се бе отдал на размишления, когато страшен лай от всички страни порази слуха му. Антон Прокофевич нададе такъв вик — по-силно от него никой не умееше да вика, — че изтичаха не само познатата ни селянка и притежателят на преголемия сюртук, но дори и момчетата от двора на Иван Иванович се втурнаха към него. И макар кучетата да бяха успели да го ухапят само по единия крак, това все пак твърде намали неговата бодрост и той с някаква плахост пристъпи към входната площадка.

ГЛАВА VII И ПОСЛЕДНА

— А! Здравейте! Защо дразните кучетата? — каза Иван Никифорович, като съгледа Антон Прокофевич, защото с Антон Прокофевич никой не говореше другояче, освен шеговито.

— Да пукнат всичките! Кой ги дразни? — отговори Антон Прокофевич.

— Лъжете.

— Бога ми, не! Пьотр Фьодорович ви кани на обед.

— Хм!

— Бога ми! Тъй убедително молеше, че не мога да се изразя. Защо, казва, Иван Никифорович страни от мен като от неприятел. Никога не се отбива да поприказва или да поседи.

Иван Никифорович поглади брадичката си.

— Ако, казва, Иван Никифорович и сега не дойде, не зная какво да мисля: навярно има някакъв умисъл срещу мен! Бъдете добър, Антон Прокофевич, придумайте Иван Никифорович! Е, Иван Никифорович? Да отидем! Там се е събрала сега отлична компания!

Иван Никифорович почна да разглежда петела, който, застанал на площадката, дереше гърло с все сила.

— Да знаехте, Иван Никифорович — продължи усърдният депутат, — каква есетра, какъв пресен хайвер са пратили на Пьотр Фьодорович!

При тия думи Иван Никифорович обърна глава и почна внимателно да се вслушва. Това насърчи депутата.

— Да вървим по-скоро, там е и Фома Григоревич! Защо се бавите? — добави той, виждайки, че Иван Никифорович лежеше все в едно и също положение. — Е, ще вървим ли, или няма да вървим?

— Не искам.

Това не искам смая Антон Прокофевич. Той вече мислеше, че убедителните му думи бяха напълно склонили тоя иначе достоен човек, но вместо това чу решителното „не искам“.

— Че защо не искате? — попита той почти с яд, който се проявяваше у него извънредно рядко, дори и когато слагаха на главата му запалена хартия, с което обичаха да се забавляват съдията и градоначалникът.

Иван Никифорович смръкна енфие.

— Ваша воля, Иван Никифорович, но не зная какво ви спира?

— За какво да ида? — продума най-после Иван Никифорович. — Там ще бъде разбойникът! — така той обикновено наричаше Иван Иванович. — Боже праведни! А отдавна ли...

— Бога ми, няма да бъде там! Ето на, кълна се, че няма да бъде! Гръм да ме убие на това място! — отговори Антон Прокофевич, който беше готов да се кълне десет пъти в един час. — Хайде да вървим, Иван Никифорович!

— Лъжете, Антон Прокофевич, той е там!

— Бога ми, Бога ми, не е! Да не мръдна от това място, ако е там! Сам помислете какъв смисъл има да лъжа! Да ми изсъхнат ръцете и нозете!... Нима и сега не ми вярвате? Да пукна още тук пред вас! Да не видя, да не видят нито баща ми, нито майка ми царството небесно! Още ли не ми вярвате?

Иван Никифорович напълно се успокои от тия уверения и заповяда на своя камердинер в безкрайния сюртук да донесе шалварите и памучния му сюртук.

Смятам, че е съвсем излишно да описвам как Иван Никифорович си обу шалварите, как му намотаха кърпата на шията и му облякоха най-после казакина, който се цепна под левия ръкав. Достатъчно е да кажа, че през цялото това време той пазеше прилично спокойствие и не отговаряше нито дума на предложенията на Антон Прокофевич да смени нещо срещу турската му кесия.

През това време събранието с нетърпение чакаше решителната минута, когато ще се появи Иван Никифорович и ще се изпълни най-после всеобщото желание да се сдобрят помежду си тия достойни хора. Мнозина бяха почти уверени, че Иван Никифорович няма да дойде. Градоначалникът дори искаше да се обзаложи с едноокия Иван Иванович, че няма да дойде, но басът не стана само защото едноокият Иван Иванович искаше градоначалникът да заложил простреляния си крак, а сам той — единственото си око, от което градоначалникът много се докачи, а компанията скришом се смееше. Никой още не

сядаше на трапезата, макар че отдавна минаваше един часът, време, през което в Миргород дори в парадни случаи отдавна вече обядват.

Щом Антон Прокофевич се показа на вратата, всички веднага го обградиха. В отговор на всички въпроси Антон Прокофевич изкрещя една решителна дума: „Няма да дойде.“ Щом продума той това, и градушка от мъмрения, хули, а може би и чуквания с пръст щеше вече да се посипе върху главата му за несполуката на мисията, когато изведнъж вратата се отвори и влезе Иван Никифорович.

Ако се бяха показали самият сатана или някой мъртвец, те не биха предизвикали такова смайване у цялото общество, в каквото ги хвърли неочакваното идване на Иван Никифорович. А Антон Прокофевич с ръце на хълбоците само се заливаше от смях, радостен, че така се беше пошегувал с цялата компания.

Както и да е, само че за всички бе почти невероятно Иван Никифорович да може в такова късо време да се облече, както подобава на дворянин. Иван Иванович в това време не беше в стаята, бе излязъл за нещо. След като се съвзе от изненадата, цялото общество се интересува от здравето на Иван Никифорович и изказа задоволство, че той бе надебелял. Иван Никифорович се целуваше с всички и казваше: „Много съм задължен.“ По това време миризмата на борш премина през стаята и погъделичка приятно ноздрите на изгладнените гости. Всички се втурнаха в трапезарията. Редицата дами — приказливи и мълчаливи, мършави и дебели — потегли напред и дългата маса се изпъстри с всички цветове. Няма да описвам гозбите, които бяха на трапезата! Не ще спомена нищо за пирожките със сирене и сметана, нито за гозбата от дреболии, поднесена с борша, нито за пуйката със сливи и стафиди, нито за оная гозба, която по вид много приличаше на ботуши, киснати в квас, нито за оная сос, който е лебедовата песен на старовремския готвач, за оная сос, който се поднасяше, обхванат цял от спиртен пламък, което много забавляваше, а и плашеше дамите. Няма да говоря за тия гозби, защото много повече ми се харесва да ги ям, отколкото да се разпростирам в приказки за тях. На Иван Никифорович много се хареса рибата, приготвена с хрян. Той специално се залови за това полезно и хранително упражнение. Като избираше най-тънките рибени кости, той ги слагаше на чинийка и веднъж, без да иска, погледна насреща: творецо небесни, колко чудно бе това! Срещу него седеше Иван Иванович. Точно в същото време бе

погледнал и Иван Иванович!... Не!... Не мога! Дайте ми друго перо! Моето перо е тромаво, немощно. Нищожно за тая картина! Лицата им с изписаното по тях смайване сякаш окаменяха. Всеки от тях видя отдавна познатото лице, към което сякаш беше готов да се доближи като към неочакван приятел и да поднесе енфието си с думите: „услужете си“ или „смея ли да ви помоля да си услужите“; но едновременно същото това лице беше страшно като лошо предзнаменование. Пот като град течеше от Иван Иванович и Иван Никифорович. Присъстващите, колкото бяха на трапезата, онемяха от любопитство и не откъснаха очи от някогашните приятели. Дамите, които дотогава бяха заети с доста интересен разговор за начина, по който се угояват петлите, изведнъж прекъснаха разговора. Всичко утихна! То беше картина, достойна за четката на велик художник! Най-после Иван Иванович извади носната си кърпичка и почна да се секне, а Иван Никифорович се огледа наоколо и спря погледа си на отворената врата. Градоначалникът веднага забеляза това движение и заповяда да се затвори вратата по-здраво. Тогава и двамата приятели започнаха да ядат и вече нито веднъж не се погледнаха. Щом се свърши обедът, двамата предишни приятели скочиха от местата си и почнаха да търсят калпаците си, за да офейкат. Тогава градоначалникът смигна и Иван Иванович, не оня Иван Иванович, а другият, с едното око, застана зад гърба на Иван Никифорович, а градоначалникът мина зад гърба на Иван Иванович и двамата почнаха да ги побутват отзад, за да ги сблъскат един с друг и да не ги пуснат, докато не си подадат ръка. Иван Иванович, дете е с едното око, бутна Иван Никифорович, макар и малко накриво, но все пак доста сполучливо, и то към онова място, дете стоеше Иван Иванович; но градоначалникът взе посока много встрани, защото все не можеше да се справи със своеволната си пехота, която тоя път не слушаше никаква команда и като напук се мяташе извънредно далеч и съвсем в противоположна страна (което ставаше може би защото на трапезата имаше извънредно много сладки ракии), така че Иван Иванович падна върху една дама в червена рокля, която от любопитство се беше провряла сред тях. Тази поличба не предвещаваше нищо добро. Ала съдията, за да поправи тая работа, зае мястото на градоначалника и като смръкна от горната си устна всичкото енфие, отблъсна Иван Иванович към другата страна. В Миргород това е обикновеният начин на сдобряване. Прилича

донякъде на игра на топка. Щом съдията тласна Иван Иванович, Иван Иванович с едното око събра всички сили и тласна Иван Никифорович, от когото течеше пот като дъждовна вода от покрив. Макар че двамата приятели доста се опираха, те все пак бяха сблъскани, защото двете действащи страни получиха значително подкрепление от другите гости.

Тогава ги обградиха от всички страни плътно и не ги пуснаха, докато те не се решиха да си подадат ръка. „Как може така, Иван Никифорович и Иван Иванович! Кажете по съвест, за какво се скарахте? Не е ли за дреболии? Не ви ли е съвестно пред хората и пред Бога!“

— Не зная — каза Иван Никифорович, като пухтеше от умора (личеше, че той бе почти готов да се сдобри), — не зная какво съм направил на Иван Иванович; но защо той насече моя гъсарник и замисляше да ме погуби?

— Нямах никаква зла умисъл — каза Иван Иванович, без да обръща очи към Иван Никифорович. — Кълна се и пред Бога, и пред вас, почтено дворянство, не съм направил нищо на своя враг. За какво тогава той ме позори и нанася оскърбления на моя чин и звание?

— Че какво оскърбление съм ви нанесъл, Иван Иванович? — каза Иван Никифорович.

Още една минута и старата вражда щеше да угасне. Иван Никифорович вече бъркаше в джоба си, за да извади кесията и да каже: „услужете си“.

— Нима не е оскърбление — отговори Иван Иванович, без да вдига очи, — когато вие, уважаеми господине, оскърбихте моя чин и презиме с такава дума, която е неприлично да се каже тук.

— Позволете да ви кажа като приятел, Иван Иванович (при това Иван Никифорович се докосна с пръст до копчето на Иван Иванович, което означаваше пълното му разположение) — вие се докачихте дявол знае за какво, задето ви нарекох гъсок... — Иван Никифорович в миг разбра, че извърши непредпазливост, като произнесе тая дума, но беше вече късно: думата беше произнесена.

Всичко отиде по дяволите!

Ако при произнасянето на тая дума без свидетели Иван Иванович бе излязъл от кожата си, бе изпаднал в такъв гняв, в какъвто, не дай Боже, да видиш човека — какво оставаше сега, помислете си,

любезни читатели, какво оставаше сега, когато тая убийствена дума бе произнесена в едно общество, в което се намираха много дами, пред които Иван Иванович обичаше да се докарва! Ако Иван Никифорович не бе постъпил по такъв начин, ако беше казал птица, а не гъсок, работата още можеше да се поправи.

Но всичко беше свършено!

Той хвърли към Иван Никифорович поглед, и то какъв поглед! Ако на тоя поглед бе дадена изпълнителна власт, той би обърнал на прах Иван Никифорович. Гостите разбраха тоя поглед и побързаха сами да ги разделят. И тоя човек, образец на кротост, който не оставяше нито една просякиня, без да я разпита, избяга, побеснял от гняв. Ето какви силни бури причиняват страстите!

Цял месец нищо не се чу за Иван Иванович. Той се беше затворил в къщата си. Заветният сандък бе отключен, от сандъка бяха извадени — какво мислите? Карбованци!^[1] Старите карбованци, останали от дедите му! И тия карбованци преминаха в мръсните ръце на омастилените търгаши. Делото бе пратено в палатата. И когато Иван Иванович получи радостното известие, че то ще се реши утре, само тогава той погледна навън и се реши да излезе от къщи. Уви! Оттогава в продължение на десет години палатата всеки ден го уведомяваше, че делото ще се свърши утре.

Преди около пет години минавах през град Миргород. Пътувах в лошо време. Беше настъпила есента със своето тъжно-влажно време, с кал и мъгла. Някаква неестествена зеленина — творение на отегчителните непрекъснати дъждове — покриваше с рядка мрежа полята и нивите, на които отиваше така, както лудориите на старец или розите на старица. Тогава времето ни влияеше много и когато то биваше отегчително, и аз се отегчавах. Но при все това, когато вече приближавах Миргород, усетих, че сърцето ми бие силно. Боже, колко спомени! Дванайсет години не бях виждал Миргород. Тогава тук живееха в трогателно приятелство двама редки хора, двама редки приятели. А колко прочути хора бяха измрели! Съдията Демян Демянович вече беше покойник; Иван Иванович, дете беше с едно око, също бе предал Богу дух. Влязох в главната улица: навсякъде бяха изправени прът с вързано на върха снопче слама: извършваше се

някаква нова планировка. Няколко къщурки бяха съборени. Остатъците от стоборите и плетовете тъжно стърчаха.

Тогава денят беше празничен; заповядах да спрат моята покрита с рогозка кола пред църквата и влязох тъй тихо, че никой не се обърна. Наистина нямаше и кой да се обърне. Църквата беше празна. Хора почти нямаше. Личеше, че и най-големите богомолци се бяха уплашили от калта. Свещите в тоя мрачен, по-право болен ден бяха някак странно неприятни, тъмните притвори бяха тъжни, продълговатите прозорци с дълги стъкла се обливаха с дъждовни сълзи. Отидох в притвора и се обърнах към един почтен старец с побеляла коса: „Позволете да попитам, жив ли е Иван Никифорович?“ В това време кандилото пламна по-живо пред иконата и светлината блесна право в лицето на моя съсед. Колко се изненадах, когато се вгледах и видях познати черти! Това беше самият Иван Никифорович. Но колко се бе изменил! „Здрав ли сте, Иван Никифорович? Колко сте остарял!“ „Да, остарях. Днес пристигам от Полтава“ — отговори Иван Никифорович.

— Какво думате! Ходили сте в Полтава в такова лошо време?

— Няма що! Делото...

При тия думи неволно въздъхнах. Иван Никифорович забеляза тая въздишка и каза:

— Не се безпокойте, имам сигурно известие, че делото ще се реши идната седмица, и то в моя полза.

Свих рамене и отидох да науча нещо за Иван Иванович.

— Иван Иванович е тук — каза ми някой, — той е на клироса!

Видях тогава една мършава фигура. Това ли е Иван Иванович? Лицето му беше покрито с бръчки, косата съвсем бяла; но бекешата беше все същата. След първите поздравии Иван Иванович се обърна към мен с весела усмивка, която винаги толкова отиваше на фуниеобразното му лице, и каза: „Да ви съобщя ли една приятна новина?“ „За какво?“ — попитах аз. „Утре бездруго ще се реши моето дело. Палатата каза, че работата е сигурна.“

Въздъхнах още по-дълбоко и побързах да се сбогувам, защото пътувах по много важна работа, и се качих в колата. Мършавите коне, известни в Миргород под името куриерски, се напънаха и цапайки с копитата из сивата маса от кал, произвеждаха неприятен за слуха ми звук. Дъждът се лееше като из ведро върху евреина, който бе седнал на

капрата и се бе покрил с рогозка. Влагата ме прониза цял. Печалната застава с будката, в която един инвалид кърпеше сивите си доспехи, бавно се изниза край нас. И пак същото поле, на места изровено, черно, на места зелено, мокри гарги и гарвани, еднообразен дъжд, сълзливо, безпросветно небе. Тъжно е на тоя свят, господо!

---

[1] *Карбованци* — рубли. Б.пр. ↑

Издание:

Н. В. Гогол. Вечери в селцето край Диканка. Миргород. Повести
Издателство „Народна младеж“, София, 1982

Редактор: Людмила Харманджиева

Художник: Александър Алексов

Художествен редактор: Александър Стефанов

Технически редактор: Маргарита Воденичарова

Коректор: Лилия Вълчева

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.